

UNIVERZITA KARLOVA

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA PEDAGOGIKY

doktorské kombinované studium

obor pedagogika

DISERTAČNÍ PRÁCE

Vliv dlouhodobého pobytu jedince v dětském domově
na jeho morální vývoj

*Effect of Long-term Residence of Individual in Children's Home
to His Moral Development*

Mgr. Petr Šusta

Školitel: doc. PhDr. Jaroslav Kořa

Praha 2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

podpis

Poděkování

Děkuji svému školiteli, panu doc. PhDr. Jaroslavu Koťovi, za odborné vedení po dobu mého studia i za cenné připomínky a podněty, které mi velmi pomohly při zpracovávání tohoto textu.

Abstrakt a klíčová slova

Disertační práce rozpracovává téma vlivu dlouhodobého pobytu jedince v dětském domově na jeho morální vývoj. Práce obsahuje teoretickou a empirickou část, přičemž cílem realizovaného výzkumu bylo zjistit a případně postihnout rozdíly v morálním vývoji dětí a mladistvých dlouhodobě pobývajících v dětském domově a jedinců, kteří v ústavní výchově ve svém životě nikdy nepobývali. Za využití metodologie Lawrence Kohlberga byly získány a shrnuty výsledky vlastního šetření, které bylo realizováno ve spolupráci s dětmi z dětských domovů a s dětmi z běžných rodin jako kontrolní skupinou.

Práce v teoretické části postihuje téma ústavní výchovy v České republice, metodologická východiska zjišťování úrovně morálního vývoje jedince tak, jak je navrhl a popsal Lawrence Kohlberg, ozřejmuje principy této metody a možnosti jejího využití.

Empirická část práce je věnována definici cíle výzkumu, průběhu výzkumu, jeho dílčím specifickým, artikulaci závěrů a kritickému komentáři k realizovanému výzkumu. Prezentována jsou získaná data a vyvozeny závěry ve vztahu k artikulované hypotéze. Výzkum je rovněž zhodnocen ve vztahu k soudobé pedagogické teorii.

Klíčová slova

morálka, morální vývoj, morální usuzování, stupně morálního usuzování, Lawrence Kohlberg, dětský domov, ústavní výchova, dítě, mladistvý

Abstract and keywords

The dissertation thesis elaborates on the effect of the long-term residence of an individual in a children's home to his moral development. The dissertation thesis includes theoretical and empirical parts and the aim of the thesis is to find and eventually describe differences in the level of moral development of children and teenagers experienced with a long-term residence in a children's home and subjects without this experience. It has been gained and collected results of the original research in accordance with the methodology of Lawrence Kohlberg in cooperation with children from the children's homes and children from usual families as control group.

There are elaborated these topics in the theoretical part of the thesis: institutional foster care in the Czech Republic, methodological research issues of the level of moral development in accordance with the theory of Lawrence Kohlberg.

The empirical part of the dissertation thesis defines the objectives of the research, it includes specificity of it, articulates the conclusions and offers critical comment as well. There are presented gained data and articulated conclusions in correlation with the hypothesis in the dissertation. The relationship with current education theory is also elaborated.

Keywords

morality, moral development, moral judgment, level of moral development, Lawrence Kohlberg, children's home, institutional foster care, child, teenager

Obsah

Prohlášení	2
Poděkování	3
Abstrakt a klíčová slova	4
Abstract and keywords	5
Obsah	6
Úvod.....	9
1. Teoretická část.....	12
1.1 K problematice ústavní výchovy	12
1.1.1 Historická kontinuita ústavní výchovy v Českých zemích.....	12
1.1.2 Ústavní výchova v České republice v současnosti	17
1.2 Východiska Kohlbergova pojetí morálního vývoje.....	25
1.2.1 Lawrence Kohlberg – stručný životopis	25
1.2.2 Vliv Jeana Piageta na formování teorie Lawrence Kohlberga	26
1.2.3 Morální vývoj- východiska, roviny a stupně	29
1.2.4 Sociomorální perspektivy stupňů morálního usuzování	33
1.2.5 Operacionalizace spravedlnosti.....	35
1.3 Stupně morálního usuzování	36
1.3.1 Stupeň 1: Heteronomní morálka	36
1.3.2 Stupeň 2: Individualistická, instrumentální morálka	37
1.3.3 Stupeň 3: Interpersonálně normativní morálka	38
1.3.4 Stupeň 4: Morálka sociálního systému.....	39
1.3.5 Stupeň 5: Lidská práva a morálka sociální prosperity	40

1.3.6	Stupeň 6: Univerzální morálka, obecné morální principy	42
1.4	Metodologie hodnocení morálního vývoje dle L. Kohlberga.....	45
1.4.1	The Standard Issue Moral Judgment Interview.....	46
1.4.2	Konceptuální ukotvení The Standard Issue Scoring System..	50
1.4.3	Shrnutí.....	61
1.5	Procedura The Standard Issue Scoring System.....	63
1.5.1	Oddíl I - Rozepsání materiálu interview do soudů interview, kroky 1–6	67
1.5.2	Oddíl II – Srovnání soudů interview s kriteriálními soudy, kroky 7–14	77
1.5.3	Oddíl III – Přiřazení skóre stupně východiska a obecné úrovně, kroky 15-17	90
1.6	Reliabilita a validita	95
1.6.1	Reliabilita	95
1.6.2	Validita	99
1.7	Kritické poznámky k teorii a metodologii Lawrence Kohlberga .	101
2.	Empirická část	115
2.1	Design výzkumu	115
2.1.1	Základní parametry výzkumu	115
2.1.2	Skupina probandů.....	117
2.1.3	Kontrolní skupina.....	120
2.2	Použitá terminologie a specifika překladu z anglického jazyka..	121
2.3	Realizace výzkumu	126
2.3.1	Příprava interview.....	126

2.3.2	Administrace interview.....	128
2.3.3	Zpracování získaného materiálu	129
2.4	Závěry.....	131
2.4.1	Výsledky na skupině probandů.....	131
2.4.2	Výsledky na kontrolní skupině	132
2.4.3	Srovnání výsledků dosažených na skupině probandů a kontrolní skupině	133
2.4.4	Shrnutí	136
2.4.5	Ověření hypotézy, artikulace závěru	137
2.4.6	Přínos práce ve vztahu k pedagogické teorii	139
	Diskuse.....	141
	Literatura a internetové zdroje	149
	Přílohy.....	156

Úvod

Ve své disertační práci jsem se rozhodl rozpracovat téma vlivu dlouhodobého pobytu jedince v dětském domově na jeho morální vývoj.

Práce obsahuje teoretickou a empirickou část, přičemž cílem realizovaného výzkumu bylo zjistit a případně postihnout rozdíly v morálním vývoji dětí a mladistvých dlouhodobě pobývajících v dětském domově a jedinců, kteří v ústavní výchově ve svém životě nikdy nepobývali. Hypotéza provedeného výzkumu zní: *Výsledky empirického šetření za využití metodologie Lawrence Kohlberga (The Standard Issue Moral Judgment Interview a The Standard Issue Scoring System) prokáží odlišnost v dosažení úrovně morálního vývoje u dětí z dětských domovů a u dětí z rodinného prostředí.* Ve svém výzkumu jsem využil metodologii amerického psychologa Lawrence Kohlberga (1927–1987) a v práci uvádím výsledky vlastního šetření, které jsem realizoval ve spolupráci s dětmi z dětských domovů a s dětmi z běžných rodin jako kontrolní skupinou.

Tato práce v teoretické části postihuje téma ústavní výchovy v České republice a metodologická východiska zjišťování úrovně morálního vývoje jedince tak, jak je navrhl a popsal Lawrence Kohlberg, ozřejmuje principy této metody a možnosti jejího využití, zabývá se rovněž kritickými poznámkami k této teorii i metodologii.

Empirická část práce je věnována definici cíle výzkumu, průběhu výzkumu, jeho dílčím specifikům, artikulaci závěrů a kritickému komentáři k realizovanému výzkumu.

První kapitola teoretické části této práce se zabývá problematikou ústavní výchovy v České republice, a to z pohledu historického, z pohledu pedagogické teorie i soudobé praxe. Zachyceny jsou základní principy ústavní výchovy v České republice v historickém kontextu, základní metodická východiska výchovně vzdělávacího procesu, který je realizován

v dětských domovech (a obdobných zařízeních, dále jen dětské domovy), zmíněn je legislativní rámec ústavní výchovy v České republice a uvedeny jsou rovněž statistické ukazatele současného stavu počtu dětí v ústavní výchově, počtu ústavů, odborných pracovníků apod.

Druhá kapitola je věnována koncepci morálního vývoje Lawrence Kohlberga. Definována jsou východiska Kohlbergovy teorie morálního vývoje s poukázáním na klíčový vliv práce Jeana Clauda Piageta.

Kapitola č. 3 se soustředí na popis a vysvětlení stupňů a rovin morálního usuzování jedince jako páteře Kohlbergovy teorie morálního vývoje jedince.

Čtvrtá kapitola se věnuje metodologii hodnocení morálního vývoje tak, jak ji Lawrence Kohlberg rozpracoval a publikoval. Tato metodologie zahrnuje především metody The Standard Issue Moral Judgment Interview (metoda vedení výzkumného interview) a proceduru The Standard Issue Scoring System (procedura vyhodnocení dat získaných prostřednictvím tohoto interview).

5. kapitola je věnována proceduře The Standard Issue Scoring System jako klíčovému nástroji pro vyhodnocení morálního vývoje jedince.

Šestá kapitola postihuje problematiku validity a reliability metod The Standard Issue Moral Judgment Interview a The Standard Issue Scoring System.

Závěrečnou, sedmou, kapitolou teoretické části práce je kritické zhodnocení uvedené teorie a metody v odborné literatuře.

První kapitola empirické části práce popisuje základní parametry provedení výzkumu, pracuje s klíčovými proměnnými, stanovuje cíl práce a definuje hypotézu výzkumu. Vysvětlen je rovněž výběr vzorků probandů i kontrolní skupiny.

V druhé kapitole je věnována pozornost použité terminologii, vysvětlena jsou specifika překladu originálních textů z anglického do českého jazyka a úskalí tohoto překladu.

V kapitole č. 3 je postihnuta použitá metodologie, úpravy standardizovaných originálních testovacích interview, popsán je také průběh provedeného šetření a zpracování získaných dat.

Ve čtvrté kapitole empirické části práce jsou shrnuty výsledky výzkumu, prezentována jsou získaná data a vyvozeny závěry ve vztahu k artikulované hypotéze. Výzkum je rovněž zhodnocen ve vztahu k soudobé pedagogické teorii.

V závěrečné kapitole empirické části práce jsou kriticky hodnoceny vyslovené závěry, zmíněny jsou doporučení a náměty k dalšímu šetření a postihnuty nedostatky a limity předkládané práce.

1. Teoretická část

1.1 K problematice ústavní výchovy

1.1.1 Historická kontinuita ústavní výchovy v Českých zemích

Historii vývoje ústavní výchovy v Čechách a na Moravě není dosud v odborné literatuře věnována dostatečná pozornost. Kořeny ústavní výchovy sahají v Českých zemích až do období středověku. V této době byly zřizovány útulky a špitály, a to především za přispění církve, později i za přispění panovníka či šlechty, obvykle s kapacitou do 12 osob. Na přelomu 16. a 17. století pak vznikaly ústavy kapacitně rozsáhlejší. V 18. stol. můžeme hovořit o rozvoji specializované péče o děti a mládež, a to zejména vydáním tzv. direktivních pravidel Josefem II. roku 1781, která určovala, jaké ústavy a pro jaké skupiny populace budou zřizovány. Nařízení se dotýkalo všech zemí pod vládou Habsburků a jednalo se především o nalezince a sirotčince (státní sirotčinec nebyl v Čechách v této době zřízen, na Moravě ano), porodnice pro svobodné těhotné ženy, nemocnice, chorobince a ústavy pro duševně nemocné. V této době byla také využívána pěstounská péče pod dohledem církve. Až do roku 1848 byla povinnost péče o potřebné stanovena vrchnosti, po zrušení poddanství přešla tato povinnost na obce. Jako podstatnou můžeme označit skutečnost, že až do poloviny 19. stol. se péče realizovaná v různých institucích zaměřovala především na zajištění potřeb nezbytných pro přežití chovanců.

Sirotčince byly na našem území zakládány od 18. stol. z iniciativy jednotlivců či církve, od 19. stol. i městských či okresních úřadů a dobročinných spolků. Cílem sirotčinců byla především ochrana dětí. Do 90. let 19. stol. nebylo zřizování těchto sirotčinců zákonně upraveno, což spolu s rozdílným finančním zajištěním jednotlivých sirotčinců ovlivňovalo jejich výslednou podobu, kapacitu (která měla značný rozptyl, a sice od 10 až do 200 sirotků) a způsob výchovy. Dolní věková hranice byla zpravidla určena

věkem 7 let a stanoveny byly další podmínky pro přijetí (např. alespoň rok školní docházky, domovská příslušnost atd.). Dítě bylo do sirotčince přijímáno na žádost žijícího rodiče nebo poručníka a tato byla ze strany sirotčince posuzována. Výchova v sirotčincích se lišila podle pohlaví; jejím cílem byla zejména socializace jedince, jeho příprava na samostatný život a mravní výchova. Výraznými prostředky výchovy byl systém trestů, stálý dozor a výchova k řádu. Horní věková hranice pobytu dítěte v sirotčinci se překrývala s ukončením školní docházky, obvykle kolem 12. roku, a to až do uvedení v platnost říšského školského zákona (tzv. Hasnerův zákon, r. 1869), kdy byla stanovena povinná školní docházka na dobu 8 let. Pro opuštění ústavu bývala dětem předána výbava šatstva a zařízen byl dětem nástup do učení nebo do služby. Koncem 19. století byla patrna sílící kritika sirotčinců, týkající se zejména příliš vojenské výchovy a nedostatečné přípravy sirotka na reálný život. Přesto však sirotčince byly zachovány; jejich počet v roce 1907 dosáhl 83. Ani tak nebylo možné pokrýt soudobou poptávku a mnoho chudých osiřelých dětí žilo v chudobincích či obecních pastouškách bez dostatečného zajištění základních životních potřeb (hygiena, strava, aj.).

V důsledku vznikající koncepce dětské delikvence v 19. stol. byla roku 1873 uzákoněna speciální ústavní výchova pro mladistvé s cílem nápravy dětí a mládeže, které se provinily porušením některých sociálních norem. Zákon pokrýval osoby mladší 18 let, které by v rámci speciální ústavní výchovy měly být posílány do tzv. napravoven. Do těchto napravoven byli posíláni také mladiství zločinci, a to z rozhodnutí zemského úřadu.

Zákon z r. 1873 byl nahrazen zákony č. 89 a 90 z r. 1885, kterými byly zřizovány speciální ústavy pro převýchovu- polepšovacic ústavy. „Pro osoby, které ještě nepřekročily osmnáctého roku, pokud jsou u nich zákonné podmínky, aby dány byly do pracovny donucovací, zřízeny budte zvláštní

ústavy polepšovací (napravovny).“¹ Do těchto polepšoven byli posíláni mladiství, kteří spáchali trestný čin nebo přestupek tuláctví, žebráctví a zahálky: „Soud trestní může nalézt, že do polepšovacího ústavu (napravovny) mohou dáti se tací nedospělci, kteří dopustili se trestného činu, jež dle předpisů trestního zákona toliko pro nedospělost pachatelovu nepokládá se za zločin, nýbrž trestá se jako přestupek... naříditi se může, aby nedospělý dán byl do ústavu polepšovacího, je-li zcela zanedbán a nemůže-li nalezen býti jiný prostředek, aby docílilo se řádného vychování a dohledu k němu.“² Zákon rovněž určoval podobu ústavů, důraz kladl na mravní a náboženskou výchovu, ale též na pracovní či řemeslné dovednosti: „Tyto ústavy buďte zařízeny tak, aby v nich postaráno bylo o mravní a náboženské vychování korigendův, jakož i aby cvičili se v zaměstnání, které by bylo jejich schopnostem přiměřené a jejich příští výživě sloužilo.“³

Ve stejné době, kdy byly zakládány polepšovny, byly zakládány také vychovatelny (nejstarší v Čechách vznikla v Praze r. 1839), jejichž úkolem byla především prevence delikvence a sloužila jak pro děti opuštěné, tak pro děti, které spáchaly trestný čin. Zaměřovaly se téměř výhradně na chlapce, pro dívky byly určeny ochrannovny. Fungující vychovatelny se staly vzorem pro zakládání zemských polepšoven, proto se také tyto dva typy ústavů nelišily v pojetí domácího řádu či výchovy. Avšak značné rozdíly napříč jednotlivými ústavami byly patrné ve věku přijímaných i propouštěných chovanců

---

¹ Zákon č. 90 z 24.5.1885, o donucovacích pracovnách a polepšovacích ústavech, §13 [online]. In: Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, s. 213 [cit. 13.10.2017]. Dostupné z:

<https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

² Zákon č. 89 z 24.5.1885, jímž vydávají se trestní ustanovení o tom, kdo v donucovacích pracovnách nebo polepšovacích ústavech držen býti může, §8 [online]. In: Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, s. 209 [cit. 13.10.2017]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

³ Zákon č. 90 z 24.5.1885, o donucovacích pracovnách a polepšovacích ústavech, §13 [online]. In: Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, s. 213 [cit. 13.10.2017]. Dostupné z:

<https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

(souhrnem ve škále od 4 do 20 let). Výchovné metody v obou typech ústavů lze označit za prakticky stejné, dominoval systém odměn a trestů, přičemž zejména tresty připomínaly mnohdy metody vězeňské (samovazba s pouty, půst apod.). Akcentována byla mravní, náboženská a pracovní výchova. Zřízeny byly také tři výchovné třídy, přičemž přijetí bylo realizováno do třídy třetí, po dosažení třídy první mohlo být dítě propuštěno. Součástí praxe těchto ústavů byla rovněž školní docházka, a to ve vlastních školách. Děti byly z ústavů propouštěny po dosažení maximálního věku, z důvodů polepšení či naopak pro nepolepšitelnosti nebo na žádost rodičů.

Pro úplnost je nutné zmínit také instituce zaměřené na krátkodobou péči, které vznikaly v druhé pol. 19. stol. ve formě opatroven (obdoba mateřských škola) a jeslí (pro děti do 6 let). Počátkem 20. stol. vznikaly také tzv. rodinné kolonie jako forma náhrady pěstounské péče, tedy jakýsi střed mezi těmito dvěma formami péče. Důraz byl kladen na dostatečné zázemí v místě zřízení kolonie (dostupná škola, zdravé prostředí, lékař, aj.). Určeny byly pro děti s potřebou pedagogického či lékařského dozoru, kdy ústavní péče nebyla shledána jako vhodná.⁴

Po vzniku Československa docházelo k dalšímu pozvolnému rozvoji v oblasti ústavní péče, avšak institucionální pojetí navazovalo na systém rakouský. Děti byly umísťovány nejen do ústavní péče, ale také do pěstounské péče nebo do rodinných kolonií. R. 1922 byl založen první kojenecký ústav v Praze-Krči s výrazným propojením se zdravotní péčí, a to pro děti osiřelé, opuštěné a nemocné. V téže době rovněž fungovaly výchovné ústavy určené pro děti delikventní, kde v důsledku legislativních změn od r. 1931 docházelo k přesunu pozornosti od represe směrem k výchovnému působení za využití odlišných metod. Stinnou stránkou těchto

---

⁴ Srov. HALÍŘOVÁ, Martina. Vznik a vývoj ústavní péče o děti a mládež do roku 1914. In: SYCHROVÁ, Adriana, ed. *Ústavní péče v resocializačním kontextu*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2014, s. 8-20.

ústavů však zůstávala nízká kvalifikovanost personálu, správcovské i výchovné působení bylo zpravidla zajišťováno tzv. pěstounkou bez vyšších nároků na její odbornou přípravu.⁵

Po 2. světové válce, resp. po r. 1948, bylo těžiště náhradní výchovy v Československu kladeno na institucionální formu péče a výchovy obecně. Tato byla realizována prostřednictvím zdravotnických ústavů (pro děti do 3 let), dětských domovů (pro děti starší) a výchoven dorostu (mládež od 15 let). Jako alternativní forma náhradní rodinné péče sloužilo osvojení, pěstounská péče byla zrušena, a to až do r. 1973.

V 70. letech 20. stol. a později byla ústavní péče v Československu realizována prostřednictvím těchto zařízení:

- a) dětské domovy
- b) diagnostické ústavy
- c) zvláštní výchovná zařízení
  - a. internátní školy
  - b. dětské výchovné ústavy
  - c. výchovné ústavy pro mládež
  - d. ústavy s výchovně léčebným režimem

Dále fungovaly také zdravotnické kojenecké ústavy (pro děti do 3 let věku) a ústavy sociální péče (pro děti postižené).⁶

---

⁵ Srov. ŠVANCAR, Zdeněk, BURIÁNOVÁ, Jana. *Speciálně pedagogické problémy ústavní a ochranné výchovy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988, s. 163. Edice Knižnice speciální pedagogiky.

⁶ Srov. SYCHROVÁ, Adriana. Ústavní péče jako součást náhradní péče o dítě. In: SYCHROVÁ, Adriana, ed. *Ústavní péče v resocializačním kontextu*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2014, s. 35.

1.1.2 Ústavní výchova v České republice v současnosti

Ústavní výchova v České republice je v současné době realizována na základě platné státní legislativy⁷ prostřednictvím školských zařízení, jakými jsou dětské diagnostické ústavy, diagnostické ústavy pro mládež, dětské domovy, dětské domovy se školou, výchovné ústavy a střediska výchovné péče, jejichž zřizovatelem je Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, vyjma dětských domovů, kde úlohu zřizovatele převzaly jednotlivé kraje, popř. soukromé subjekty. Dalšími dotčenými rezorty jsou Ministerstvo práce a sociálních věcí pro oblast Center sociálních služeb, Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a Domovů pro osoby se zdravotním postižením a Ministerstvo zdravotnictví (Kojenecké ústavy, Dětská centra, Dětské domovy pro děti do 6 let).

Ústavní výchova je v České republice poskytována dětem a mladistvým ve věku 0-18 let, prodloužena může být dohodou mezi domovem a mladým dospělým až do věku 26 let, a to v případě přiznání statusu studenta. Ústavní výchova je v České republice ustavena jako jedna z forem náhradní rodinné péče.⁸ Do školských zařízení pro výkon ústavní výchovy jsou umísťovány děti či mladiství z rozhodnutí soudu, a to ve spolupráci s OSPOD – orgánem sociálně-právní ochrany dětí. Jednu z definic ústavní výchovy nabízí Ministerstvo práce a sociálních věcí: „Ústavní výchova

---

⁷ Vybrané zákony, předpisy a normy související s výkonem ústavní výchovy v České republice platné pro r. 2016:

- Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních
- Občanský zákoník č. 89/2012 Sb.
- Úmluva o právech dítěte
- Směrnice Valného shromáždění OSN č. 64/2009 o náhradní péči o děti
- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí
- Vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti o výkonu ústavní a ochranné výchovy
- Metodický pokyn MŠMT-5805/2015, kterým se stanoví standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy etc.

⁸ Srov. VOCILKA, Miroslav. *Dětské domovy v České republice I. (Teoretická východiska)*. Praha: MŠMT, 2000, s. 7.

je opatření, které soud může nařídit, jsou-li výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav, anebo jeho řádný vývoj vážně ohroženy nebo narušeny do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte, anebo jsou-li tu vážné důvody, pro které rodiče dítěte nemohou jeho výchovu zabezpečit. Učiní tak zejména tehdy, kdy předchozí opatření nevedla k nápravě. Soud přitom vždy zvažuje, zda není na místě dát přednost svěřeni dítěte do péče fyzické osoby.⁹

V obecné rovině lze klíčové funkce ústavní péče realizované v dětských domovech spatřovat především v oblastech podpory a péče. Dětský domov do jisté míry zatupuje chybějící, nefunkční či patologickou rodinu dítěte či mladistvého.¹⁰ Soustředí se nejen na zajištění základních životních potřeb dítěte, ale také na vytvoření bezpečného a kvalitního životního prostředí, výchovnou činnost a (re)socializaci dítěte. Zanedbatelná není ani poskytovaná péče zdravotnická, psychologická či sociálně právní, vykonávaná ve spolupráci s externími odborníky či poskytovateli služeb.

Z pohledu pedagogické teorie lze výchovně vzdělávací proces realizovaný v prostředí ústavní péče rozčlenit podle věkové charakteristiky cílové skupiny jejího působení. Nejmladší věkovou skupinu tvoří děti předškolní (zpravidla do 6-7 let věku), dále pak děti raného školního věku (od 6-7 let do 8-9 let), středního školního věku (8-9 let až 11-12 let), staršího školního věku (od 11-12 let do ukončení povinné školní docházky, tedy přibližně do 15 let). Na tato období navazuje nebo je překrývá období dospívání (přibližně od 11 do 20 let), pubescence (s individuální variabilitou přibližně mezi 11 a 15 rokem) a adolescence (přibližně 15-20 let věku). Pro nezaopatřené děti v ústavní výchově přichází v úvahu také období ranné

---

⁹ MPSV. *Ústavní výchova*. [online] MPSV: © 2016–2017. [Cit. 6.8.2017] Dostupné z: <http://slovník.mpsv.cz/ustavni-vychova.html>

¹⁰ Srov. MATOUŠEK, Oldřich. *Ústavní péče*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995, s. 22. Ediční řada Studijní texty.

dospělosti, tedy do 26 let věku.¹¹ V současné době je v praxi dětských domovů patrný pokles věku přijímaných dětí, a to na spodní hranici kolem 1 roku, a to v souvislosti s rušením kojeneckých ústavů. Na realizaci ústavní výchovy jsou kladeny vysoké nároky: „Vytvoření trvalého prostředí, kde by se dítěti dostávalo uspokojení základních citových potřeb a které by zabezpečilo podmínky pro formování vědomostí, dovedností a návyků s ohledem na společenské i osobní potřeby a na zájmy a zvláštnosti jedince...“.¹² V oblasti metod lze shrnout, že:

„V pedagogické činnosti dětských domovů se uplatňují neformální výchovné a organizační metody podněcující citový, mravní a sociální rozvoj. Důležitou pedagogickou zásadou je, aby požadavky kladené na děti byly přiměřené jejich možnostem, odpovídaly jejich potřebám, zájmům a respektovaly i dosavadní životní zkušenosti dětí. Právě u dětí z nepodnětného a dysfunkčního rodinného prostředí je nutné počítat s výskytem negativních vlastností, návyků, jednání a chování.“¹³

Těžiště výchovně vzdělávacího procesu v dětských domovech lze spatřovat v široce pojatých oblastech tělesného rozvoje, psychického rozvoje (po stránce kognitivní, emoční i volní) i sociálního rozvoje. Akcentována by měla být mravní výchova, při jejíž realizaci jsou kladeny vysoké nároky především na pedagogického pracovníka (vlastní morální profil, pedagogický optimismu, pedagogická vyrovnanost a další).¹⁴

Jak je z uvedeného výčtu patrné, díky velmi širokému věkovému spektru dětí, mladistvých a dospělých v dětských domovech a také díky velmi

---

¹¹ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000, s. 148, 209, 253, 301.

¹² HRDLIČKOVÁ, Vlasta a PÁVKOVÁ, Jiřina. *Výchovně vzdělávací práce v dětských domovech*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987, s.8. Edice Metodické příručky.

¹³ VOCILKA, Miroslav. *Dětské domovy v České republice I. (Teoretická východiska)*. Praha: MŠMT, 2000, s. 12.

¹⁴ Srov. JŮVA, Vladimír. *Mravní výchova*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989, s. 44-47.

vysokým nárokům kladeným na ústavní výchovu jsou kladeny také velmi vysoké nároky na vychovatele i jiné odborné pracovníky, a to nejen v oblastech teoretické přípravy a praktického pracovního výkonu, ale také v rovině osobnostní. Miroslav Vocilka zdůraznil, že „specifičnost práce pedagogických pracovníků spočívá v tom, že na jedné straně vystupují jako vychovatelé a na druhé straně jako ti, kteří dětem nahrazují rodiče.“¹⁵ Vysoké jsou i kvalifikační a profesní nároky, které na vychovatele v dětských domovech klade platná legislativa. Je to především nutnost vysokoškolského studia v oboru speciální pedagogika pro vychovatele či sociální pedagogika, možné je i absolvování vysokoškolského či středoškolského studia pedagogiky doplněné o program zaměřený na speciální pedagogiku. Nezbytné je také projít psychologickým vyšetřením způsobilosti před nástupem do zaměstnání. S přihlédnutím k široce pojatým nárokům, které jsou na pedagogickou činnost v dětských domovech kladeny v oblasti nejen odborné, ale také především obecně lidské, lze profesi vychovatele v dětském domově označit za velice osobnostně i odborně náročnou. Pavel Dosoudil upozorňuje na to, že „v každé profesi, ve které se primárně pracuje s lidským vztahem, vznikají obtíže s oddělením jednání vyžadovaného profesionální rolí a vlastním prožíváním. Bez osobního angažování by nebylo poslání vychovatele možné dostatečně naplnit.“¹⁶

Dítě či mladiství se do dětského domova může dostat z důvodů, které lze rozdělit do dvou skupin. První z nich je riziko či přímé ohrožení dítěte, v důsledku např. opuštění dítěte, ohrožení v rodinném prostředí, neschopnost rodičů se o dítě starat v krátkodobém či dlouhodobém

---

¹⁵ VOCILKA, Miroslav. *Dětské domovy v České republice I. (Teoretická východiska)*. Praha: MŠMT, 2000, s. 12.

¹⁶ DOSOUDIL, Pavel. Má profese: vychovatel. Dva pohledy na roli vychovatele v zařízení institucionální výchovy. In: PACNEROVÁ, Helena, ZELENDA KUPCOVÁ, Adéla, ed. *Vybraná témata vychovatelské praxe. Inspirace pro vychovatele v zařízeních ústavní a ochranné výchovy*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, 2012, s. 34.

horizontu apod. Druhou kategorií důvodů pro umístění dítěte či mladistvého do ústavní výchovy je ohrožení okolí chováním dítěte, na které rodina nereaguje adekvátním způsobem nebo toho není schopna (delikvence dětí, záškoláctví, útěk z domova, abúzus drog atd.).

Ústavní péče je dlouhodobě provázena odbornou i laickou diskusí i kritikou, a to zpravidla v pohledu, který lze označit v kontrastu s jinými formami náhradní péče o dítě za polarizovaný. Mezi formy náhradní rodinné péče lze zahrnout také péči pěstounskou, pěstounskou péči zajišťovanou v rámci tzv. profesionálního pěstounství (pěstounská péče na přechodnou dobu) či péči komunitní, popř. mezinárodní adopci.¹⁷ Do popředí se dostávají pojmy humanizace, individualizace a deinstitucionalizace¹⁸ a poukazováno je zejména na negativní aspekty ústavní výchovy. K problematice jednostranného či striktně polarizovaného náhledu na problematiku ústavní výchovy uvedl Albín Škoviera: „Navzdory názorům, že je již „mrtvá“ [náhradní institucionální výchova – pozn. autora], překonaná a nepotřebná, kterým se dostává velkého prostoru, se ukazuje, že existuje poměrně velká skupina dětí, pro které je tato forma péče optimální... Objektivní názory bývají často odmítány, říká se, že jsou zastaralé, nebo dokonce i nepřátelské. Mnozí autoři se však shodují na tom, že náhradní institucionální výchova je velmi potřebná...“¹⁹

Ústavní výchova v České republice v číslech

Celkový počet dětských domovů, dětských domovů se školou, výchovných ústavů a diagnostických ústavů byl v České republice v r. 2016 211 s celkovou kapacitou 7 550 osob, přičemž naplněnost dosáhla 6 500

---

¹⁷ Srov. MATĚJČEK, Zdeněk a kol. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál, 1999, s. 21.

¹⁸ Srov. LORENZOVÁ, Jitka. Ústavní péče jako předmět zájmu sociálních reforem. In: SYCHROVÁ, Adriana, ed. *Ústavní péče v resocializačním kontextu*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2014, s. 58-91.

¹⁹ ŠKOVIERA, Albín. *Dilemata náhradní výchovy*. Praha: Portál, 2007, s. 34.

osob, tedy 86 %. Kapacita dětských domovů činila v r. 2016 v České republice 4 998 osob, přičemž naplněnost dosáhla 4 270 osob, tedy 85,4 %.

Skladba osob v dětských domovech v r. 2016 nabývala těchto hodnot:

- úplní sirotci: 28 = 0,56 %
- mladší 3 let: 55 = 1,1 %
- děti 3–6 let: 416 = 8,32 %
- děti 6–15 let: 2 227 = 44,55 %
- nad 15 let: 783 = 15,66 %
- nezletilé matky: 6 = 0,12 %
- zletilí nezaopatření: 485 = 9,70 %

Počet odborných pracovníků v r. 2016 dosahoval ve shora jmenovaných zařízeních počtu 4 278 osob. V dětských domovech byl v r. 2016 celkový počet odborných pracovníků 2 341 osob v této skladbě:

- speciální pedagog: 70
- vychovatelé: 1 588
- asistent pedagoga: 392
- psycholog: 19
- zdravot. pracovník: 14
- sociální pracovník: 140
- ostatní odb. prac.: 118²⁰

---

²⁰ Srov. KOUBOVÁ, Jana. *Současnost ústavní výchovy v České republice*. FDD ČR, 2017. Dostupné jako abstrakt k přednášce v rámci konference *Náhradní péče o ohrožené děti v některých evropských zemích*, konané 7.6.2017, Metropolitní univerzita v Plzni.

Standardy kvality péče

Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče (dále jen standardy kvality péče) představují zásadní vodítko pro realizaci výchovně vzdělávacího procesu v prostředí dětských domovů. Tyto standardy byly dne 23.3.2015 schváleny Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy jako Metodický pokyn MŠMT-5805/2015, a to v návaznosti na vládní, legislativní a ministerské dokumenty, které vznikaly od r. 2009 se záměrem stanovení koncepčních a kvalitativních změn pro oblast ústavní výchovy v České republice.²¹

Účel standardů kvality je definován jako „nastavení a udržení srovnatelné úrovně kvality poskytované péče v jednotlivých školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče... napříč celou Českou republikou a zvyšování kvality péče o děti v těchto zařízeních. Definují základní (minimální) kritéria kvality péče v oblasti výchovně vzdělávacího procesu, v personálních, organizačních a materiálních aspektech péče a zároveň naznačují směr vývoje kvality poskytovaných služeb.“²²

Standardy kvality péče se soustředí na pět tematických oblastí – vymezení činnosti a informovanost, průběh péče a návazné služby, personální agenda, organizační aspekty a prostředí výkonu péče. Stanovují

---

²¹ Jedná se např. o dokumenty *Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009–2001* (schválen jako usnesení vlády č. 883 z července 2009), *Rámcová koncepce MŠMT ČR v oblasti transformace systému náhradní výchovné péče o ohrožené děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči* z r. 2009, *Záměr koncepce řízení a rozvoje školských zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy a preventivně výchovné péče zřizovaných při MŠMT na období 2014 – 2020* (schváleno MŠMT v r. 2014) a další.

²² PACNEROVÁ, Helena et al. *Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče 2015*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, 2015, s. 7.

tři úrovně reflexe kvality, a sice auto-evaluaci, výstupy z metodické podpory a kontrolu České školní inspekce jako hodnocení standardů kvality.²³

Jako přínosné pro praxi lze zmínit např. zavedení standardů pro oblast Programu rozvoje osobnosti dítěte,²⁴ které postihují střednědobé a krátkodobé cíle péče o dítě v ústavní výchově, vyhodnocení předchozích cílů, způsob dalšího vzdělávání či zapojení do zájmových činností, ale také oblast socializačních kontaktů či kontaktů s rodinou či obecnou strukturací oblastí, které výchovně vzdělávací proces v prostředí ústavní výchovy determinují.

---

²³ Tamtéž, s. 18-26.

²⁴ Srov. MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY. *Metodický pokyn, kterým se stanoví standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a ve školských zařízeních pro preventivně výchovnou péči* _č.j.MSMT-5805-2015. [online]. MŠMT, ©2015 [cit. 2017-09-14]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/35026/>

1.2 Východiska Kohlbergova pojetí morálního vývoje

1.2.1 Lawrence Kohlberg – stručný životopis

Lawrence Kohlberg byl americký psycholog a učitel, známý především svou teorií morálního vývoje. Narodil se 25.10.1927 v Bronxville, stát New York, USA, zemřel 17.1.1987 v Bostonu, Massachusetts, USA.

Lawrence Kohlberg se narodil jako nejmladší ze čtyř dětí Alfreda Kohlberga, úspěšného obchodníka s hedvábím židovského původu, a Charlotte Albrecht Kohlbergové, chemičky a protestantky. Manželství však po 11 letech v roce 1932 skončilo rozvodem a Lawrence nadále vyrůstal se svým otcem. Po absolvování Philips Academy v Andoveru, Massachusetts, v r. 1945 sloužil L. Kohlberg v americkém obchodním námořnictvu, poté pracoval na lodi, která byla najata sionistickou militantní organizací Haganah za účelem pašování židovských válečných uprchlíků do Palestiny po Britské blokádě. Po zadržení lodě byl uvězněn v britském internačním táboře na Kypru. Po svém návratu do USA se v roce 1948 přihlásil na University of Chicago, kde dokončil bakalářská studia psychologie a v r. 1958 doktorské studium v témže oboru. Následně zastával učitelské pozice v různých institucích, a to až do svého nástupu na Harvard University v roce 1968.

V rámci doktorského studia se Lawrence Kohlberg seznámil s dílem Jeana Piageta na poli morálního vývoje dětí a byl jím zaujat. Ve shodě s prací tohoto vývojového psychologa začal s dotazováním 72 chlapců nižšího a středního školního věku za pomoci morálních dilemat a položil tak základ své teorie šesti morálních stupňů morálního vývoje.

Teorie Lawrence Kohlberga se stala v oblasti psychologie a vzdělávání velmi vlivnou, poskytuje totiž velmi detailně propracovanou teorii morálního vývoje člověka. Nemalý podíl nesl L. Kohlberg také na upření pozornosti odborné psychologické veřejnosti směrem k novému uchopení kognitivních fenoménů, oproti silným pozicím behaviorismu své doby. Jeho teorie došla

také mnoha kritik, kterými se L. Kohlberg a jeho tým důsledně zabývali. V případě, že závěry vznesených námitek byly shledány jako opodstatněné, bylo jejich řešení zahrnuto do stávající teorie morálního vývoje či do metodologie jeho měření.

V roce 1971 v průběhu výzkumu, který byl realizován v Belize, se L. Kohlberg nakazil parazitickou infekcí, která způsobila jeho chronické fyzické i psychické obtíže. Lawrence Kohlberg ukončil svůj život 17. ledna 1987 skokem do Bostonského zálivu.²⁵

1.2.2 Vliv Jeana Piageta na formování teorie Lawrence Kohlberga

Vliv práce Jeana Clauda Piageta (švýcarský psycholog, 1896-1980) byl na formování teorie morálního vývoje Lawrence Kohlberga natolik zásadní, že jej nelze opomenout. Sám L. Kohlberg shledával knihu J. Piageta *Psychologie dítěte* za jednu ze stěžejních prací při zkoumání společnosti.²⁶

Jean Piaget se z hlediska vývojové psychologie zabýval dítětem od jeho embryonálního vývoje až po fázi dospívání a vrůstání jedince do společnosti. Pro práci s tématem morálního vývoje jsou podstatné především Piagetovy závěry dotýkající se právě morálních témat. Zrod citů morální závaznosti (tedy svědomí) pojímal J. Piaget jako důsledek citových vztahů mezi dítětem a jeho rodiči, opíral se také o pojem „superego“, kterým se zabýval J. M. Baldwin a S. Freud a které J. Piaget popsal jako „zvnitřněné citové představy otce nebo rodičů. ‘Nadjá’ se tak stává zdrojem povinností, závazných vzorů, výčitek svědomí a někdy i sebetrestání.“²⁷. V období zrodu

---

²⁵ Srov. DOOREY, Marie. Lawrence Kohlberg [online]. In: Encyklopaedia Britannica, 2016 [cit. 20.10.2017]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/biography/Lawrence-Kohlberg>

²⁶ Srov. KOHLBERG, Lawrence. *The Psychology of Moral Development. (Essays on moral development, vol. 2)*. New York: Harper and Row Publishers, 1984, s. XI-XII.

²⁷ PIAGET, Jean a INHELDER, Bärbel. *Psychologie dítěte*. 6. vyd. Praha: Portál, 2014, s. 95.

povinnosti (nebo též *citu pro povinnost*), které lze dle J. Piageta označit za první období morálního utváření jedince, se uplatňuje splnění dvou podmínek, které artikuloval Pierre Bovet – 1. příkazy z vnějšku (neomezeně platné rozkazy) a 2. přijetí těchto příkazů, což předpokládá určitý citový vztah k osobě příkazce, tedy respekt, který zahrnuje náklonnost a strach, ale též vztah podřízenosti a nadřazenosti. Tento Bovetův respekt J. Piaget označil za jednostranný, plodící pocit povinnosti a morálku poslušnosti, charakterizovanou *heteronomií*. Tento jednostranný respekt J. Piaget odlišil od vzájemného respektu (založeném na vzájemném kladném hodnocení), pro který je příznačná *autonomie*. Pro období 7-8 let věku dítěte tedy J. Piaget hovoří o projevech heteronomie v afektivních reakcích a některých strukturách morálních úsudků. Dochází k systematické asimilaci, identifikaci jedince s obrazem rodiče či autority. Vzniká oddělování složek respektu, tedy systematická ambivalence (směs náklonnosti a nepřátelství, sympatie a agresivity atd.). Je možné zaznamenat posun od heteronomie k *morálnímu realismu*. „Heteronomie vede ke značně systematické struktuře morálního usuzování. Její předoperační povaha se projevuje jak ve vztahových poznávacích mechanismech, tak v procesech socializace. Podle *morálního realismu* jsou závazné povinnosti a hodnoty určovány zákonem a příkazem, a to bez souvislosti se záměry či vztahy jedince.“²⁸ Tento morální realismus vede k formě práva a morálky nazývané *objektivní odpovědnost*. Hodnocení činů vychází z jeho skutkové podstaty, nikoliv podle špatného či dobrého záměru. V důsledku toho, že dítě začne chápat nové morální vztahy, založené na vzájemné úctě, dospívá dítě k *autonomii morálky*. Děti mladší 8 let přejímají hotová pravidla, která považují za nedotknutelná a nadosobní. Starší děti nahlíží pravidla jako výsledek dohody s možností jejich demokratické změny. Hlavním výsledkem vzájemného respektu a reciprocit J. Piaget shledal cit pro spravedlnost. Tato spravedlnost počínaje 7-8 rokem

---

²⁸ Tamtéž, s. 97.

věku (a dále) nabývá váhy nad poslušností a stává se ústřední normou. J. Piaget popsal pro toto dlouhé období přípravy a tvorby konkrétních operací funkční jednotu poznávací, herní, citové, sociální a morální reakce, akcentoval také přechod od subjektivní všeobecné centrace k decentraci, a to v oblasti kognitivní, sociální i morální.²⁹

Vliv, jaký měla Piagetova práce na Lawrence Kohlberga sám L. Kohlberg popsal takto: „Má vlastní práce na morálce začala Piagetovou představou stupňů a Piagetovou představou, že dítě je filozofem. Inspirován pionýrským úsilím Jeana Piageta (1948) aplikovat strukturální přístup k morálnímu vývoji jsem postupně v průběhu let vypracoval typologické schéma popisující obecné stupně morálního myšlení, které mohou být definovány nezávisle na specifickém obsahu dílčích morálních rozhodnutí a jednání.“³⁰

---

²⁹ Srov. PIAGET, Jean a INHELDER, Bärbel. *Psychologie dítěte*. 6. vyd. Praha: Portál, 2014, s. 95-100.

³⁰ KOHLBERG, Lawrence. *The Philosophy of Moral Development. (Essays on moral development, vol. 1)*. New York: Harper and Row Publishers, 1981, s.16. Překlad autor.

1.2.3 Morální vývoj- východiska, roviny a stupně

Lawrence Kohlberg jako základ svého konceptu morálního vývoje jedince (který podtrhuje dále popsáný systém členění tohoto vývoje na blíže specifikované úrovně) považuje úroveň *sociomorální perspektivy* jedince, tedy specifického úhlu pohledu, z něhož jedinec konstituuje své morální úsudky. Toto osobní východisko L. Kohlberg pojímá spíše jako z podstaty jedince přirozené, než jako logický či sociokognitivní konstrukt. Úrovně těchto morálních perspektiv (stručně popsány v Tabulce 1, s. 30-31) umožňují obecnou organizaci morálních soudů a slouží ke sjednocení ostatních morálních konceptů (povaha morální správnosti či dobra, reciprocity, morálních pravidel, morálních hodnot jako poslušnost k autoritě, ochrana lidského života atd.). Tyto *obecné morální perspektivy* mohou být nahlíženy jako základ specifických morálních projevů jedince.³¹

Lawrence Kohlberg definuje šest vývojových *stupňů morálního usuzování* (dále také jen *stupně*), kterým nadřazuje tři *roviny morálního usuzování* (dále také jen *roviny*).³² Každá rovina zahrnuje dva stupně, roviny i jednotlivé stupně lze charakterizovat hlavními principy či výchozími body sociomorálních východisek, jenž determinují morální úsudek jedince, který toho kterého příslušného stupně dosáhl.

---

³¹ Srov. COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 1. Theoretical Foundations and Research Validation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 15-16.

³² Ve shodě s českým vydáním publikace *Psychologie morálního vývoje* Horsta Heidbrinka se překlad v rámci práce termínů přidržuje: *moral stages – stupně morálního usuzování* a *moral levels – roviny morálního usuzování*.

Tabulka 1. Šest stupňů morálního usuzování³³

Rovina morálního usuzování	Stupeň morálního usuzování	Obsah stupně morálního usuzování <u>Co je správné</u>	Důvody, proč jednat správně	Sociomorální perspektivy stupně
1. Prekonvenční	1. Heteronomní morálka	Vyhnout se překračování pravidel, jejichž porušení je následováno trestem, zřetel ke svému vlastnímu zájmu, vyhýbání se fyzickému poškození osob a majetku.	Vyhýbání se trestu a nadřazená moc autorit.	Egocentrický zorný úhel. Zájmy ostatních nebo poznání odlišnosti ostatních nevedou k vytvoření jiného- dalšího úhlu pohledu. Činy jsou hodnoceny skrze fyzickou stránku spíše než v termínech duševních zájmů ostatních lidí. Záměna zorného úhlu autorit za svůj vlastní.
	2. Individualismus, instrumentální zájem, směna	Dodržování pravidel, pouze je-li to v bezprostředním vlastním zájmu; jednání směřující k vlastním zájmům a potřebám a umožnění ostatním konání téhož. Správné je také to, co je spravedlivé, co je rovná směna, obchod a dohoda.	Uspokojování vlastních potřeb a zájmů ve světě, kde jedinec je nucen rozpoznat, že ostatní lidé mají také své zájmy.	Konkrétní individuální perspektiva. Uvědomění, že každý sleduje své vlastní zájmy a uvědomění si takto vniklého konfliktu. Správné je tudíž relativní (v konkrétním zorném úhlu jedince).
2. Konvenční	3. Vzájemná interpersonální očekávání, vztahy, mezilidská konformita	Dostát tomu, co očekávají blízcí lidé nebo co lidé obecně očekávají od člověka v dané roli (syna, bratra, kamaráda atd.) "Být dobrý/hodný" je důležité a znamená mít dobré pohnutky, převést soustředěnost na ostatní. Znamená to také udržovat vzájemné vztahy, stejně jako důvěru, loajalitu, respekt a vděčnost.	Potřeba být dobrým člověkem ve svých vlastních očích i očích ostatních. Péče o ostatní. Víra ve <i>Zlaté pravidlo</i> ³⁴ . Touha zachovávat pravidla a autoritu, které podporují stereotypní dobré chování.	Perspektiva jedince ve vztazích s ostatními lidmi. Vnímání sdílených pocitů, dohod a očekávání, které jsou nadřazeny individuálním zájmům. Korelace vlastního úhlu pohledu se <i>Zlatým pravidlem</i> , což umožňuje nahlížet skutečnost očima druhého. Avšak ještě nezahrnuje zobecněný systém morálních perspektiv.
	4. Sociální systém a svědomí	Splnění aktuálních povinností se kterými jedinec souhlasí. Zákony mají být dodržovány, vyjma extrémních případů, kdy jsou v konfliktu s jinými ustálenými společenskými povinnostmi. Správné je také to, co podporuje společnost, kolektiv nebo ustanovení.	Zachování účinnosti ustanovení v jejich celku, zamezení zhroutení systému, pokud se zhroutí jednotlivci. Imperativ svědomí vedoucí k tomu dostát povinností jedince.	Rozlišování sociální perspektivy od mezilidské dohody nebo motivů. Zaujetí hlediska systému, který definuje role a pravidla. Zvažování individuálních vztahů v kontextu jejich místa v systému.

³³ COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 1. Theoretical Foundations and Research Validation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 18-19. Překlad autor.

³⁴ Zlatým pravidlem (v orig. „Golden Rule“) je míněn význam „Nečiň ostatním to, co nechceš, aby bylo činěno tobě.“, popř. pozitivní verze „Čiň ostatním to, co chceš, aby bylo činěno tobě.“

Rovina morálního usuzování	Stupeň morálního usuzování	Obsah stupně morálního usuzování Co je správné	Důvody, proč jednat správně	Sociomorální perspektivy stupně
3. Postkonvenční (také zásadová, charakterní)	5. Společenská smlouva nebo užitečnost a práva jedince	Vědomí, že lidé zastávají různé hodnoty a názory, nejvíce hodnot a pravidel je ve vztahu s hodnotami a pravidly jedincova okolí. Tato relativní pravidla by měla být obvykle přijata, avšak v zájmu nestrannosti a proto, že jsou společenskou dohodou. Některé nerelativní hodnoty a práva, jako život a svoboda, však musí být přijata v každé společnosti bez ohledu na převažující názor.	Pocit povinnosti k zákonu, a to proto, že společenská smlouva vytváří a udržuje zákony pro blaho všech a pro ochranu práv všech lidí. Pocit svobodně zvoleného smluvního souhlasu, v rodině, přátelských vztazích, důvěře a pracovních povinnostech. Přesvědčení, že zákony a povinnosti jsou založeny na racionálním kalkulu povšechného užitku - "největší dobro pro co nejvíce lidí".	Priorita sociální perspektivy. Vědomí racionálních individuálních hodnot a práv, předcházejících společenským závazkům a dohodám. Zahrnuje perspektivy formálních mechanismů úmluv a dohod, objektivní nestrannosti a spravedlivých procesů. Posuzuje morální a legální hlediska; poznává, že jsou někdy v rozporu a shledává, že je obtížné je skloubit.
	6. Univerzální etické principy	Následování osobně zvolených etických principů. Jednotlivé zákony nebo společenské dohody jsou obvykle platné, neboť spočívají na těchto principech. Pokud zákony porušují tyto principy, jedinec jedná ve shodě s těmito principy. Tyto principy jsou univerzálními principy spravedlnosti: rovnost lidských práv, respekt k lidské důstojnosti jako k jedinečné osobnosti.	Racionální důvěra v platnost univerzálních morálních principů a smysl pro osobní zodpovědnost k nim.	Perspektiva morálního úhlu pohledu, ze kterého se odvozují sociální dohody. Perspektiva, kdy každá racionální osobnost rozpoznává podstatu morálnosti nebo fakt, že jedinci jsou individualitami sami o sobě a jako s takovými musí být zacházeno.

L. Kohlberg v rozboru jednotlivých rovin uvádí věkové rozmezí, které chápe jako signifikantní pro každou příslušnou rovinu morálního usuzování.

První rovina morálního usuzování je označována jako *prekonvenční* a lze shledat, že jí zpravidla dosahují děti pod 9 let věku, někteří adolescenti a mnoho adolescentních a dospělých pachatelů trestné činnosti. Jedinci na této úrovni dosud neporozuměli sociálně sdíleným morálním normám a očekáváním, a tedy je ani nezastávají.

Druhá – *konvenční* – rovina je příznačná pro většinu dospívajících a dospělých. Pojem konvenční v tomto kontextu neznamena neschopnost jedince, který dosáhl této roviny, rozlišit mezi moralitou a sociální konvencí, ale spíše znamená, že moralita sestává ze sociálně sdíleného systému morálních pravidel, rolí a norem.

Třetí rovina, *postkonvenční*, je dosahována menšinou dospělých obvykle ve věkové skupině nad 20–25 let. Jedinci na této úrovni rozumí a obecně přijímají sociální pravidla, ale akceptování těchto pravidel je založeno na formulování a přijetí obecných morálních principů, které tvoří jejich základ. Tyto principy mohou být v některých případech v rozporu se sociálními pravidly, v takovém případě jedinec, který dosáhl této úrovně, jedná v souladu s těmito principy spíše než se sociálními pravidly.

Každá z uvedených rovin je dále členěna na dva stupně, přičemž druhý z těchto stupňů reprezentuje pokročilejší a organizovanější formu obecných elementů příslušné roviny, zastoupených v prvním stupni příslušné roviny.

Ke každé rovině morálního usuzování L. Kohlberg postuluje příslušnou sociomorální perspektivu takto:³⁵

Morální usuzování	Sociomorální perspektiva
Prekonvenční	Konkrétní <i>individuální</i> perspektiva
Konvenční	Perspektiva <i>člena společnosti</i>
Postkonvenční (nebo též principiální)	Perspektiva <i>předcházející společnosti</i>

1.2.4 Sociomorální perspektivy stupňů morálního usuzování

Problematiku *sociomorálních perspektiv* lze nahlížet ze dvou zorných úhlů. Především jako výchozí body či platformy usuzování, na jejichž základě jedinec provádí konkrétní morální úsudky. Pro analýzu morálního usuzování jedince je nezbytné tyto perspektivy chápat jako klíčová jednotící pojítka, jejichž rozbořením lze rozlišit příslušnost daného výroku (tedy morálního soudu) ke konkrétnímu stupni morálního vývoje. Při analýze morálních výroků a zkoumání jejich „příslušnosti“ k danému stupni morálního usuzování se nelze spolehnout na stručnou a zjednodušující analýzu konkrétní lexikální struktury daného výroku, protože ta může vyjadřovat příslušnost k vícero rovinám či stupňům, neboť ty používají shodný operační slovník. Je tedy nezbytné analýzu podrobit šetření k posouzení příslušné sociomorální perspektivy, na jejímž základě byl výrok vyneseno a díky které lze příslušnost výroku k danému stupni přiřadit.

---

³⁵ Srov. COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 1. Theoretical Foundations and Research Validation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 17.

Ve zjednodušeném schématu lze rozdíly mezi jednotlivými rovinami a stupni postihnout takto:

Prekonvenční rovinu lze postihnout jako rovinu konkrétní individuální perspektivy. 1. stupeň označuje platformu, kdy jedinec akceptuje pouze své vlastní individuální potřeby. Stupeň 2 vychází z téže perspektivy, ale zahrnuje hledisko ostatních jedinců. Jedinec předjímá východiska druhých a očekává od ostatních totéž. Dokud není dosaženo dohody, jsou vlastní hlediska považována za prioritní, dosažení dohody je nahlíženo jako „udělat něco pro druhého“.

Konvenční rovina je charakterizována jako perspektiva člena společnosti. 3. stupeň postihuje usuzování jedince, jehož morální východiska jsou ovlivněna jeho příslušností ke sdíleným vztahům či skupinám a z nich vyplývajících morálních reflexí. Stupeň 4 lze vyjádřit jako stupeň, kdy jedinec akcentuje „systémovou“ perspektivu společnosti a jeho morální soudy akceptují společnost v jejím celku.

Pro postkonvenční rovinu je typické pojetí morálky v kontextu morálních či legálních pravidel. 5. stupeň rozlišuje mezi morálním a legálním východiskem a definuje morální perspektivu v souladu s legálními pravidly, která mají povahu kontraktu. Taková pravidla často zahrnují hledisko společenské funkčnosti, kodifikace, ochrany lidských práv. Tato práva jsou rovna nebo nadřazena zákonům. Morální usuzování tohoto stupně upřednostňuje hledisko společnosti, tedy základní lidská práva a blahobyt společnosti; sociální systémy jsou považovány za odvozené z těchto nadřazených etických východisek. Stupeň 6 pak reprezentuje racionální důvěru v platnost univerzálních morálních principů a morální stanoviska, ze kterých se odvozují sociální dohody.

1.2.5 Operacionalizace spravedlnosti

L. Kohlberg rozlišuje (ve shodě s tradičními autory zabývajícími se filozofií morálky) mezi třemi typy etických úsudků: deontologické soudy práva a povinnosti; soudy založené na etice ctnosti a úsudky vycházející z pojetí dobra nebo ideje „dobrého života“. Při postulaci morálních stupňů vychází z pojetí deontologického, akcentovány jsou principy práva a povinnosti. V průběhu dotazování (využívá příběhy obsahující morální dilemata, jak bude vysvětleno dále v kapitole zabývající se metodou vedení výzkumného interview The Standard Issue Moral Judgment Interview) se L. Kohlberg zaměřuje na zdůvodňování práv v těchto relacích.³⁶

Morální dilemata, artikulovaná v The Standard Issue Moral Judgment Interview, akcentují tři zorné úhly problematiky spravedlnosti, které byly popsány v Aristotelově Etice Nikomachově.³⁷ První problém postihuje *distributivní spravedlnost*, tedy mechanismy, kterými společnosti nebo jiné autority distribuují čest, bohatství či veřejný majetek. Operativním slovníkem jsou v tomto případě výrazy jako rovnost, zásluha, přednost. Reciprocita je definována v termínech proporcionality, spravedlnost je pak nahlížena ve světle potřeb či polehčujících okolností. Jako druhou lze postihnout problematiku *komutativní spravedlnosti*, která se zaměřuje na dobrovolný souhlas, kontrakt a rovnou směnu. Jako poslední L. Kohlberg jmenuje problematiku *korektivní spravedlnosti*, která se uplatňuje v privátních transakcích, které jsou nespravedlivé a vyžadují nápravu či kompenzaci. Toto pojetí spravedlnosti je uplatňováno např. v případech kriminálních činů, kde umožňuje dosažení odškodnění či odplaty.

---

³⁶ L. Kohlberg si rovněž uvědomuje omezení svého konceptu, na nějž upozornila Carol Gilliganová (zpracováno v kapitole 1.7, s. 103). Srov. COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 1. Theoretical Foundations and Research Validation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 23.

³⁷ Srov. ARISTOTELES. *Nikomachova etika*. Praha: Jan Laichter, 1937, s. 99-126.

L. Kohlberg dále zmiňuje čtvrtou problematiku spravedlnosti, která není nezávislá na uvedených třech předchozích.³⁸ Nazývá ji *procedurální spravedlností*, která musí být zastoupena v případech distributivní, komutativní i korektivní spravedlnosti. Princip procedurální spravedlnosti tkví ve zpětném ověřování, tedy ve zpětné kontrole platnosti morálních soudů. Zahrnuje složku reverzibilní, kdy je vznášen dotaz, zda daný morální soud zůstává validním i za předpokladu, že je aplikován na jiné osobě zainteresované na daném problému. Reflektuje tak zpětnou kontrolu k ověření, zda se daný výrok může stát univerzálním morálním pravidlem (srov. Kantův kategorický imperativ³⁹).

1.3 Stupně morálního usuzování

1.3.1 Stupeň 1: Heteronomní morálka

Lawrence Kohlberg definuje první stupeň morálního usuzování jako přirozený *morální realismus*. Dobro a zlo jsou chápány jako reálné a neměnné kvality konání. Morální soudy jsou vynášeny v evidenci sebe sama. Velkou váhu má vědomí trestu, který je v morálním úsudku zohledňován spíše než např. vědomí negativního dopadu daného jednání. Morální pravidla jsou aplikována doslovně, v absolutní významu, distributivní spravedlnost je charakterizována striktní rovností spíše než spravedlností. Osoby, které jsou posuzovány jako autority, bývají hodnoceny díky své fyzické převaze. Perspektiva morálního realismu nepřipouští hledisko jiné

---

³⁸ Srov. COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 1. Theoretical Foundations and Research Validation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 24.

³⁹ „Moralita záleží tedy ve vztahu veškerého jednání k zákonodárství, které jediné činí říši účelů možnou. Toto zákonodárství musí se však vyskytovat v každé rozumné bytosti samé a musí mít možnost vycházet z její vůle, jejímž principem tedy je: neprovádět nikdy jednání podle jiné maximy leč podle té, která se srovnává s tím, aby byla obecným zákonem, a tudíž pouze tak, *aby se vůle mohla sama prostřednictvím svých maxim považovat zároveň za obecně zákonodárnou*.“ KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Nakladatelství Svoboda Praha, 1974, s. 82.

perspektivy, než perspektivy vlastní. V případě konfliktu (autorita vs. podřízenost, já vs. ostatní apod.) je očekáváno zaujetí stejného stanoviska, jako je stanovisko vlastní. V Piagetově slova smyslu představuje heteronomní morálka východisko k posouzení dobrého či zlého spíše jako hledisko autority, než hledisko spravedlnosti.⁴⁰ Stupeň 1 tedy představuje nekoordinované užívání spravedlnosti a reciprocity.

Distributivní spravedlnost je představována striktní rovností, v případě předpokládané autority je vedena heteronomní povinností respektu k této autoritě.

Komutativní spravedlnost vychází z předpokladu trestu jakožto faktoru, kvůli němuž je vhodné akceptovat daná pravidla.

1.3.2 Stupeň 2: Individualistická, instrumentální morálka

Stupeň 2 je charakterizován *konkrétní individualistickou perspektivou*. Přítomno je vědomí, že každá osoba sleduje své vlastní zájmy a tyto zájmy mohou být vzájemně v konfliktu. Morální relativita vychází z vědomí, že různí lidé mohou zastávat různé platné soudy k uspokojení své vlastní představy o spravedlnosti. Patrné je poznání možné přítomnosti více hledisek pro jednu situaci než jediného vlastní hlediska a respekt k morální legitimitě sledování vlastních zájmů jiného jedince. Morální *správnost* je relativní ke konkrétní situaci a k osobě jedince v dané situaci. Východiska druhého stupně jsou pragmatická – vedou k maximálnímu uspokojení jedincových potřeb či přání a zároveň minimalizují negativní dopady pro něj samotného. Předpoklad stejného náhledu jiného jedince vede k mechanismům jednání, které mohou vést k oboustrannému užítku. Morální relativismus 1. stupně již není přítomný.

---

⁴⁰ Srov. PIAGET, Jean a INHELDER, Bärbel. *Psychologie dítěte*. 6. vyd. Praha: Portál, 2014, s. 95-97.

Distributivní spravedlnost předpokládá koordinované posouzení rovnosti a reciprocity, tedy morální soudy sdružují požadavky různých jedinců ve specifických situacích. Přítomné je vědomí potřeb a intencí jedince jako základ spravedlnosti spíše než uplatňování striktní rovnosti nebo doslovné reciprocity. Spravedlnost v druhém stupni je založena na konkrétním, pragmatickém zhodnocení těchto aspektů, zdůvodnitelném sledování individuálních potřeb a zájmů.

Korektivní spravedlnost vychází z principu, že jedinec je schopen nahlédnout potřeby druhého a v souladu s nimi jednat.

Komutativní spravedlnost je založena na instrumentální výměně sloužící jako jednotící pojítka potřeb a zájmů jedinců.

1.3.3 Stupeň 3: Interpersonálně normativní morálka

Pro 3. stupeň je charakteristické, že perspektivy jednotlivců jsou slučovány do náhledu třetí osoby, tedy do souboru sdílených morálních norem, které postihují mezilidské vztahy a jsou jedinci očekávány. Tyto morální normy a očekávání jsou generalizovány napříč východisky jednotlivců a různými situacemi. V odlišnosti od 1. stupně normy tohoto stupně reprezentují integrovaná východiska jedinců, která byla rozpoznána v dílčí podobě u jednotlivců a stávají se obecným sociálním souhlasem toho, co konstituují, zatímco stupeň 1 představuje selhání v tomto rozlišování. Primární zaměření 3. stupně na sdílení norem zapřičiňuje důraz na to být nositelem kategorií jako: *dobry, altruistický a prosociální* a rozlišování *dobrého a zlého* jako indikátoru obecné morálky. Souhrnně lze říci, že pro stupeň 3 je signifikantní zaměření na sociálně sdílená východiska, udržení mezilidské dohody či důvěry a sociálního souhlasu.

Morální soudy třetího stupně se dají zjednodušeně artikulovat jako tzv. *zlaté pravidlo*: dělej ostatním to, co chceš, aby oni dělali tobě. Reciproční směny nemusí být nezbytně „férové“, nicméně musí být potvrzeny či

vyvrácení v korelaci s morálním pravidlem, které je spatřováno mimo tuto reciproční směnu.

Distributivní spravedlnost zahrnuje spravedlnost ve stejném pojetí, jako u stupně 2. Nicméně pro stupeň 3 je signifikantní, že striktní rovnost či doslovná reciprocita jsou modifikovány dle sdílených norem a vztahují se k pojetí *dobrého/špatného člověka* či zohledňují zásluhy člověka spíše než individuální potřeby nebo zájmy jedince, jak je tomu u druhého stupně.

Korektivní spravedlnost rovněž zdůrazňuje relevanci motivů, zda posuzovaný jedná dle sdílené představy *dobrého/špatného člověka*.

Komutativní spravedlnost rovněž zahrnuje modifikované pojetí reciprocity s referencí ke společně sdíleným normám a zásluhám.

1.3.4 Stupeň 4: Morálka sociálního systému

Pro 4. stupeň je typické, že zdrojem jedincovi perspektivy je obecné povědomí *člena společnosti*. Tato idea je založena na koncepci sociálního systému jako konzistentního souboru *kódů a procedur*, které jsou aplikovány na všechny členy dané společnosti. Sledování zájmů jedince je považováno za legitimní pouze je-li v souladu se sociomorálním systémem v jeho celistvosti. Neformální sdílené normy 3. stupně jsou nyní systematizovány k udržení nestrannosti a konzistence. Sociální struktura, která zahrnuje instituce a sociální role, slouží k mediaci konfliktů a ke zprostředkování *všeobecného dobra*. Je přítomno vědomí, že může vyvstat konflikt také mezi nositeli dobrých rolí. To vytváří nutnost udržovat systém pravidel pro řešení těchto konfliktů na obecně sociálním, legálním či náboženském základu, který byl kodifikován institucionalizovanými zákony a praxí. Alternativně tuto výchozí perspektivu může představovat nějaký vyšší morální či náboženský zákon, který je ztělesněn ve svědomí jedince a může být v konfliktu s institucionalizovaným zákonem. V takovém případě je svědomí nebo morální zákon rovnocenný systému božského či přirozeného zákona.

Morální soudy ve 4. stupni jsou konány v referenci k institucím či systému víry.

Distributivní spravedlnost je založena na nestrannosti, respektu k sociálním institucím stejně jako k systému autority a soukromého vlastnictví a soustředí se na sociální podstatu a na přispění společnosti. Obecně uchování respektu k vlastnickým právům jako návratu investic či snahy je považováno za klíčové pro sociální organizaci. Na druhou stranu, vlastnická práva mohou být nahlížena jako nahodilá demonstrace sociální odpovědnosti.

Korektivní spravedlnost klade důraz na nestrannost v aplikaci zákona a korekci jako ochrany společnosti skrze odstrašující příklad, prostřednictvím odstraňování hrozeb či zprostředkovává, aby pachatel „splatil společnosti svůj dluh“. Důležitost nestrannosti a konzistence znamená také soustředění se na procedurální spravedlnost.

Komutativní spravedlnost je založena na uvědomění důležitosti kontraktovaného souhlasu s udržení hladce fungující společnosti nebo hodnoty udržení morálního charakteru jedince, jeho integrity a důstojnosti.

1.3.5 Stupeň 5: Lidská práva a morálka sociální prosperity

Perspektiva 5. stupně může být označena jako *předcházející společnosti*. Je založena na uvědomění univerzalizovaných hodnot a práv, které si může každý zvolit k začlenění do morální společnosti. Platnost aktuálních zákonů a sociálních systémů může být hodnocena v korelaci s mírou, s jakou udržují a chrání tato klíčová lidská práva a hodnoty. Sociální systém je v ideální rovině chápán jako volně dostupný kontrakt, pokud jedinec přijme za své ochranu práv a propagaci všeobecné prosperity pro všechny členy. Je tedy spíše „*společensko-tvorný*“ než „*společensko-udržovací*“.

V perspektivě 5. stupně může být hlavní pozornost zaměřena buď na *práva*, nebo na *sociální prosperitu*. První z uvedených zacílení posiluje přesvědčení, že některá práva musí být společností považována za nedotknutelná a nemohou být oslabena jinak než prostřednictvím nového svobodně zvoleného kontraktu. Každý jedinec má povinnost volit takové morální soudy, které udržují tato práva, a to i v případě, kdy jsou v rozporu se stanovenými zákony či řádem. Druhé zacílení, tedy orientace na sociální prosperitu, reflektuje ideje utilitarismu, kdy jsou sociální instituce, pravidla nebo zákony hodnoceny v referenci s jejich dlouhodobými důsledky pro prosperitu jedinců nebo skupin společnosti.

Distributivní spravedlnost je strukturována okolo ústředního bodu, a sice respektu k základním lidským právům a racionální hierarchie práv a hodnot nebo okolo procesu sociální spolupráce a souhlasu.

Korektivní spravedlnost se rovněž zaměřuje na lidská práva a sociální prosperitu, odplatná funkce trestu je však nahlížena jako překonaná. Procedurální spravedlnost, která zahrnuje soustředěnost na spravedlivý proces, je pro korektivní spravedlnost pátého stupně typická. Je předpokládáno, že praxe stabilního uplatňování řádného procesu povede k větší spravedlnosti než praxe založená na rozhodování každého jedince ad hoc.⁴¹

Komutativní spravedlnost je zaměřena na *kontrakt* jako nedílnou formu sociální dohody, základ lidských vztahů a respektování práv členy sociální dohody. Důležitost udržení dohody je odvozena z faktu, že jedinci vyžadují respektování svých vlastních práv jako individua mající vlastní důstojnost a hodnotu.

---

⁴¹ V tomto bodě je nutné přihlédnout k praxi uplatňování *práva na řádný proces* v prostředí USA, které je L. Kohlbergovi vlastní. V originálním textu je dále zmiňována pozice soudce jako autority interpretující zákon. Srov. COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 1. Theoretical Foundations and Research Validation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 30.

1.3.6 Stupeň 6: Univerzální morálka, obecné morální principy

Sociomorální perspektiva 6. stupně představuje „morální úhel pohledu“, který by v ideálním případě měli zaujmout všichni lidé a spatřovat v každém druhém svobodného, rovnocenného a autonomního jedince, tedy akceptovat nároky či úhel pohledu každého člověka. Tato preskriptivní role je tvořena a udržována procedurami, které jsou navrženy tak, aby zajišťovaly spravedlnost a nestrannost. Tyto procedury jsou formalizovány různými způsoby.⁴²

Obecné principy 6. stupně mohou být jednotné i různé. Jednoduchá východiska zahrnují princip spravedlnosti nebo respekt k lidské osobnosti či důstojnosti a princip utility nebo benevolence. Složitější principy spravedlnosti zahrnují maximalizaci kvality života pro všechny, maximalizaci svobody, rovnosti a férovosti v distribuci dobra a respektu. Tyto principy mohou být vyjádřeny také jazykem *lidských práv*, reciproční povinnosti nebo jazykem *péče* či *zodpovědnosti* k ostatním lidským „bratrům a sestram“.

Východiska typická pro 6. stupeň lze také demonstrovat rozdílem mezi stupněm 5 a 6. Zákony a morální normy 5. stupně jsou operacionalizovány jako *spravedlnost* či *rovnost*, pro stupeň 6 jsou tytéž operacionalizace založeny na vlastním *vědomí principů*. 6. stupeň se však od stupně 5 příliš neliší co do sociální perspektivy, spíše *vědomým* vykonáváním spravedlnostních operací k zachování těchto principů při uvažování o morálních dilematech. Tato charakteristika 6. stupně, tedy *uvažování*, zakládá dialog o principu v obecné rovině či principu procedury. Tedy

---

⁴² Tyto procedury jsou L. Kohlbergem popsány v jejich vztahu k možnému řešení morálních dilemat, artikulovaných např. v Kohlbergových testech. Zahrnují různé přístupy k pojetí univerzálních morálních principů, např. zohledňování pozic všech zúčastněných apod. Srov. COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 1. Theoretical Foundations and Research Validation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 31.

zatímco stupeň 5 postihuje představu *kontraktu* nebo *dohody*, 6. stupeň je orientován na *proces*, skrze který je kontraktu nebo dohody dosaženo, stejně tak jako na zajištění férovosti procedur, které jsou základem dohody. Pojmy jako *důvěra* nebo *společnost* jsou pro 6. stupeň základem dialogu, lidských práv atd.

Distributivní spravedlnost je pro 6. stupeň určena principem spravedlnosti a férovosti jako doplňkem principu rovnosti. V tomto stupni pojem *spravedlnost* nezahrnuje poukázání ke speciálnímu ocenění talentu, *být v něčem dobrý*, nebo k výkonu. Tyto kategorie jsou šířeji uchopeny jako důsledky rozdílů v genetické výbavě, přístupu ke vzdělání či sociálním možnostem. Přesto však stupeň 6 zahrnuje poznání rozdílných potřeb. Pokud distribuce *vzácného základního dobra* musí být nerovná, je preferován přístup náhodného výběru.

Korektivní spravedlnost – ačkoliv je trest odnětí svobody či nápravy chápán jako nezbytný k ochraně práv nebo prosperity obětí skrze izolaci či odstrašení, neplní funkci msty; smrt či utrpení nejsou hodnoceny jako odplata za špatné chování či nemorálnost. Viník je stále posuzován jako lidská bytost s lidskou důstojností, která má být respektována v rámci principů spravedlnosti.

Komutativní spravedlnost. Směna mezi lidmi je částečně regulována dohodami nebo sliby, které slouží jako základ těchto dohod. Slib přijímá a potvrzuje morální vztahy, porušení slibu je porušením důvěry a porušením tohoto vztahu a vzájemného respektu. Sliby mohou být porušeny či modifikovány pouze pokud zůstane zachován morální vztah nebo vzájemný respekt. Porušení slibu není hodnoceno natolik intenzivně jako porušení vlastní integrity (viz stupeň 4), integrity druhého a integrity vztahu.

*Poznámka k pojetí 6. stupně*⁴³ obsahuje připomínku, že jeho exaktní základ Lawrence Kohlberg později shledal problematickým. Po provedení dlouhodobých studií bylo zjištěno, že žádný subjekt nevykazoval čisté zaměření na uvažování odlišné od stupně 5 poté, co stupně 5 dosáhl. Identifikace 6. stupně s částečně normativními teoriemi (Kant, Rawl) a identifikace 5. stupně s utilitaristickými teoriemi (Hare) se jeví jako předpojaté, přestože má formální opodstatnění. Pro 5. stupeň lze najít přítomné aspekty, které poukazují spíše k pojetí 6. stupně (pojetí práva a spravedlnosti jako založených na respektu k lidské osobnosti, autonomii a důstojnosti). Ukazuje se jistá dvousečnost tohoto problému. Ačkoliv se stupeň 5 orientuje na universální lidská práva a hodnotovou hierarchii, nezahrnuje jeden či dva zásadní principy, které jsou: a) možnost zobecnění pro všechny morální situace a b) univerzalita pro všechny morálně validní činitele. Tedy principy jako odstup od pravidel, řešení konfliktů mezi pravidly, zobecnění dílčích pravidel a definování náhledu na konkrétní morální situace.

Je nutné zmínit, že stupeň 6 byl často kritizován⁴⁴ jako jednoznačně nedefinovatelný či zavádějící (mezi významné kritiky 6. stupně lze zahrnout zejména J. C. Gibbse) a L. Kohlberg jej sám (1981) označil za natolik raritní, že ho nelze považovat za konstrukt založený na empirickém zjištění⁴⁵ a od jeho používání upustil.

---

⁴³ Srov. COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 1. Theoretical Foundations and Research Validation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 32-33.

⁴⁴ Srov. HEIDBRINK, Horst. *Psychologie morálního vývoje*. Praha: Portál, 1997, s. 84.

⁴⁵ Srov. GIBBS, John C. a WIDEMAN, Keith F. *Social Intelligence. Measuring the Development of Sociomoral Reflection*. N. J.: Prentice-Hall, Inc., 1982, s. 38.

1.4 Metodologie hodnocení morálního vývoje dle L. Kohlberga

Pro hodnocení roviny či stupně morálního vývoje jedince L. Kohlberg vypracoval testovací aparát, který nese označení *The Standard Issue Moral Judgment Interview* (dále také jen *Moral Judgment Interview* či MJI) a *The Standard Issue Scoring System* (dále také jen *Scoring System* či SISS)⁴⁶, přičemž Scoring System slouží jako nástroj vyhodnocení Moral Judgment Interview. Metodologii zkoumání morálního vývoje se L. Kohlberg věnoval již od roku 1958, kdy sestavil první verzi Moral Judgment Interview, orientovanou na řešení hypotetických morálních dilemat a jak sám v pozdějších pracích uvádí, pojetí stupňů a rovin morálního vývoje a související metodologie šetření doznaly v průběhu let mnohých změn.

Pro záměry realizovaného výzkumu a této práce byly použity verze popsané a vydané v r. 1987. Od prvotních verzí, pojmenovaných jako *Sentence and Story Rating*, které se zaměřovaly na analýzu výpovědí a přístupu probandů k hypotetickým morálním dilematům, a *Structural Issue Scoring* se *Standard Issue Scoring System* liší především odklonem od intuitivní povahy hodnocení a kladením důrazu na vědecké pojetí systému vyhodnocení a standardizaci využitých technik. Důraz je kladen také na objektivitu interview a reliabilitu, obojí zajišťované především prostřednictvím jasných a konkrétních kritérií a definic vývojových sekvencí a zobecněním struktury vývojových stupňů.⁴⁷ Avšak i tato metoda spočívá na monitorování postojů jedince, které jsou probandem sdělovány, nikoliv na

---

⁴⁶ Slosloví *The Standard Issue Moral Judgment Interview* lze volně přeložit jako *standardní (standardizované) interview postihující problematiku morálního úsudku*, *The Standard Issue Scoring System* jako *standardní (standardizovaný) systém vyhodnocení*. Pro chybějící ustálený český překlad obou složených termínů a kompatibilitu s originálním anglickým textem je v textu používáno originální či zkrácené znění, popř. uvedené zkratky.

⁴⁷ Srov. COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 1. Theoretical Foundations and Research Validation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 35-40.

přístupu snažícím se klasifikovat či predikovat probandovo chování v odlišnosti od zastávaného názoru.

Výzkumné interview může být z pozice pedagogického výzkumu definováno jako „metoda shromažďování dat, která spočívá v bezprostřední verbální komunikaci výzkumného pracovníka s respondenty. Někdy se v podobném významu používá také obsahově širšího českého termínu *rozhovor*.“⁴⁸

1.4.1 The Standard Issue Moral Judgment Interview

Metoda The Standard Issue Moral Judgment Interview je metodou administrace výzkumného interview a lze ji označit za strukturovaný rozhovor výzkumníka s probandem soustředující se na získání relevantních dat pro provedení skórování, a to na základě odpovědí probandů na předložené otázky. Interview sestává ze tří paralelních forem, každá z těchto forem zahrnuje tři příběhy obsahující hypotetické morální dilema a pro každý příběh/dilema⁴⁹ následuje 9-12 standardizovaných výzkumných otázek evokujících ospravedlnění, zpracování a vyjasnění morálního úsudku probanda. Pro každé dilema se tyto otázky zaměřují na dvě morální východiska⁵⁰, která byla vybrána jako reprezentativní pro ústřední konflikt hodnot obsažený v těchto dilematech. Ve snaze o standardizaci souboru těchto východisek bylo pro každé interview predefinováno ústřední dilema, ačkoliv je možné v jednotlivých interview nalézt také dilemata další. Umožnilo to, mimo jiné, konstruování tří paralelních forem/variant interview.

---

⁴⁸ PRŮCHA, Jan, ed. *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009, s. 815.

⁴⁹ Anglický termín *dilema* je v originálních Kohlbergových textech užíván nejen pro vyjádření samotného dilematu jako takového, ale je užíván rovněž pro označení daných příběhů. Více viz kapitola 2.2, s. 121.

⁵⁰ Překlad originálního termínu *issue* je podrobněji vysvětlen v kapitole 2.2, s.121.

První dvě varianty (označovány jako Forma A, B) se soustředí na následující ústřední konflikty hodnot:

- první dilema - hodnota života vs. zákon;
- druhé dilema - morálka/svědomí vs. trest;
- třetí dilema - autorita vs. dohoda/kontrakt.

Třetí varianta (Forma C) obsahuje stejné problémy, ale v pozměněných párech než pro variantu A a B a nezahrnuje téma *autority*.

Jednotlivá dilemata lze blíže popsat jako konflikty záchrany života vs. hodnoty zachování zákona, druhé dilema zahrnuje konflikt, zda je možné být shovívavý k jedinci, který porušil zákon či zda téhož člověka trestat. Třetí dilema se soustředí na konflikt mezi autoritou (např. poslušností vůči rodiči) a dodržením dohody či sjednáním kontraktu.

Cílem interview je získat materiál, který je možno skórovat k určení příslušného stupně morálního usuzování jedince, a to pro každé obsažené východisko, tedy i pro to, pro které se proband v rámci preskriptivních odpovědí nerozhodl. K získání takového materiálu je nutné probandovi klást otázky, které jsou součástí interview, popř. při orální administraci interview otázky doplňovat a takto vniklý rozhovor řídit. Avšak ne všechny otázky obsažené v dané formě MJI je nutné položit. Volba otázek závisí především na zacílení výzkumníka. Otázky označené v manuálu hvězdičkou slouží k získání dat pro určení příslušného stupně morálního usuzování, nicméně lze je v případě nevhodně dlouhé časové administrace vynechat. Některé otázky směřují též k vyhodnocení *morálního typu* probanda (stejně jako k vyhodnocení daného stupně), avšak za nezbytné je lze považovat pouze v případě výzkumu zacíleném na určení právě příslušného morálního typu jedince. Další skupina otázek si klade za cíl evokovat etické či metaetické teorie probanda. Tyto otázky nemusí být použity, pokud je zjišťován pouze příslušný stupeň morálního usuzování.

Administrace a techniky interview

Administrace interview může být realizována třemi způsoby:

- 1) orální interview nahrávané a přepisované,
- 2) orální interview s odpověďmi zapisovanými výzkumníkem a
- 3) psané interview.

Jako optimální se jeví první způsob, který umožňuje dodatečné posouzení význačných odpovědí a plné zaznamenání výpovědí probanda. Druhý způsob je hodnocen jako náročný jak z praktického hlediska administrace, tak z hlediska prevence chybovosti, parafrázování výpovědí probanda výzkumníkem atd.⁵¹ Psaná forma interview se jeví jako méně vhodná než forma orální, nicméně její použití je opodstatněné z procesních důvodů (např. při sběru dat z rozsáhlého vzorku). V případě použití této metody je doporučeno po odevzdání odpovědí provést rychlé předběžné zhodnocení výpovědí probanda a případně požadovat doplnění příliš krátkých odpovědí, vysvětlení nejasných (resp. pro skórování nevhodných či nedostatečných) odpovědí apod. L. Kohlberg uvádí, že tato metoda není vhodná pro probandy mladší 16 let nebo pro jedince se sníženou schopností verbálního či písemného projevu, doporučeno je též provedení srovnávacího předvýzkumu s obdobným vzorkem.

Orální interview začíná čtením příběhu-dilematu a ujištěním, že subjekt všemu předloženému rozumí. Mladší jedinci mohou být požádáni, aby opakovali některá fakta z příběhu. Následné dotazování má určené pořadí a je doporučeno jej zachovat. Jako nápomoc je vhodné dát probandovi k dispozici písemnou kopii dané formy interview. Orální interview trvá přibližně 45 minut pro všechna tři dilemata. Obecně lze říci, že příběhy nejsou srozumitelné dětem pod 10 let věku.

---

⁵¹ Druhý způsob zachycení odpovědí probanda je ze soudobého hlediska zastaralý, neboť jeho primárním cílem bylo eliminovat vysoké náklady spojené s technickým zajištěním nahrávek a následných přepisů v 70. a 80. letech 20. stol.

Psaná forma administrace interview je rozdávána probandům v tištěné podobě. Samotnému zpracování předchází upozornění na podstatné aspekty interview, jakými jsou především požadavek na odpovědi reflektující otázku *proč* spíše než na prostou deskripci toho, *co by mělo být* učiněno, a také časové dispozice testování. V psané formě interview představuje každý ze třech předkládaných příběhů přibližně dvacetiminutovou náročnost, ale vždy je možné poskytnout testovanému více času k dosažení kompletnosti skórovatelných odpovědí.

Moral Judgment Interview obsahuje standardizované testovací otázky. Ani v případě účasti mnoha jedinců ve výzkumu nejsou v administrační fázi na výzkumníka kladeny vyšší nároky, než předložené stanovených či doplňujících otázek. Doplňující otázky jsou zapotřebí zejména v případě, kdy není artikulován tázaný předmět, jsou poskytovány názory spíše než důvody nebo v případě, kdy dílčí morálně validní koncepty potřebují osvětlení. Doporučeny jsou následující techniky: Vysvětlení nebo parafrázování otázky, pokud si testovaný není jist, na co je dotazován. Výzkumník musí být opatrný, aby v této fázi „nenapovídal“ probandovi odpověď. Na doplňující otázky probanda na fakta, která nejsou zmíněna v dilematu, je dobré odpovídat velmi obezřetně a spíše se tázat po jejich důležitosti pro morální rozhodování. Doporučeno je užití otázky „proč“ pro povzbuzení probanda k vyjádření důvodů či ospravedlnění. Téměř každé zdůvodňování může být relevantní pro morální vyhodnocení, pokud jedinec vysvětluje, proč toto usuzování ospravedlňuje morální rozhodnutí či odpovědi na výzkumné otázky. Ačkoliv všechny standardizované otázky obsahují otázku směřující k odůvodnění „proč“, je často nezbytné dotazování na doplňující vysvětlení.

1.4.2 Konceptuální ukotvení The Standard Issue Scoring System

Systém hodnocení Moral Judgment Interview, označovaný jako The Standard Issue Scoring System, sestává z několika posloupných kroků. Cílem těchto kroků je rozřídít nasbíraný materiál a umožnit jeho podrobnou analýzu tak, aby mohla být výpověď ve svém důsledku přiřazena pod příslušný stupeň morálního vývoje. Odpovědi jsou hodnoceny na základě průsečíku kategorií: *dilema x východisko x norma x hodnotový prvek*.

Prvním krokem je základní rozlišení odpovědí probanda na předložené dilema do dvou kategorií, každý příběh-dilema je hodnoceno zvlášť. Zpravidla se jedná o rozlišení vyjádření *pro* nebo *proti* příběhem evokovaného chování a o vyjádření příklonu probanda k jedné ze dvou dilematických alternativ (např. *život vs. vlastnictví/zákon*). Tato kategorie je označována jako *východisko (Issue)*. V rámci této volby je vyhodnoceno tzv. *zvolené východisko*, tedy určeno, jakou ze dvou alternativ proband primárně zaujímá. Avšak v rámci daného příběhu bývají přítomny i argumenty vyjadřující se k opačnému východisku, a to zpravidla v reakci na další, následné, doplňující otázky. Takové odpovědi jsou pak tříděny a skórovány pod příslušným (tedy opozitním) východiskem, i když toto nebylo primárně zvoleno jako východisko (primárně) zastávané.

Klasifikace v kategorii *norma*⁵² (*Norm*) postihuje hodnotový obsah výpovědi. Tato kategorie vyjadřuje morální hodnoty nebo objekt zájmu,

---

⁵² V pracích L. Kohlberga užitý anglický termín *norm* významově neodpovídá českému ekvivalentu *norma* tak, jak je běžně chápán a používán v českém jazykovém prostředí, viz např. *norma* jako „závazné pravidlo (vynucované předpisy, zvykem apod.); jejich soubor.“ PETRÁČKOVÁ, Věra, KRAUS, Jiří a kol. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 1998, s. 530. Neodkazuje rovněž ani na filozoficko-etickou diskuzi nad tématem normy v kontextu mravnosti, viz např. ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, 2001, s. 105-126. 2. vyd. Termín *norm* v kontextu metodologie L. Kohlberga představuje spíše soubor predefinovaných kategorií, pomocí kterých je možné provést základní třídění získaného výzkumného materiálu a použít jej rovněž pro nalezení shody mezi *soudy interview* a *kriteriálními soudy* (více viz kapitola 1.4.2, s. 51).

kteře proband pouŕívá k ospravedlnění svého výběru v rámci nabízených východisek.

Hodnotový prvek (Value Element) reprezentuje odlišný způsob, jakým může být význam (obsah) normy konstruován. To znamená, Œe pro jednu predefinovanou normu je možné nalézt více možných určujících hodnotových prvků, na čemž následně závisí další skórování odpovědí. V průběhu analýzy získaného materiálu jsou tedy vyhodnocovány i skryté, avšak patrné morální ideje, které tvoří separátní skupinu materiálu. Procedurální komplikace s rozdělováním kategoriemi norma a hodnotový prvek byly shledány jako nezbytné pro vytvoření úzkých, avšak dostatečně homogenních skupin materiálu k zachycení jednotlivých skrytých morálních konceptů či idejí jedince. Klasifikace těchto tří kategorií (východiisko, norma a hodnotový prvek) předchází samotnému určení příslušného stupně morálního vývoje jedince.⁵³ V rámci vyhodnocování získaného materiálu reprezentuje průsečík jejich obsahů skryté hodnotové soudy.

Systém hodnocení The Standard Issue Scoring System v rámci výše uvedených kategorií umožňuje výzkumníkům utřídít získaný materiál do konceptuálně koherentních jednotek, označovaných jako *soudy interview (Interview Judgments)*. Soudy interview jsou následně přiřazovány k příslušným *kriteriálním soudům (Criterion Judgments)* v hodnotícím manuálu.⁵⁴ Kriteriální soudy reprezentují ucelené jednotky morálních úsudků, které jsou systematizovány na podkladě příslušného dilematu, východiiska, normy a prvku. Obsahují slovní i heslovité charakteristiky soudu, hledána je koherence v kategorii *struktura stupně (Stage Structure)*, shoda s definovanými *kritickými indikátory (Critical Indicators)*, obsažena jsou upozornění na možné záměny (*Distinctions*). Kriteriální soudy jsou

---

⁵³ Tyto kategorie nabývají definic uvedených v Tabulce 2, viz s. 53.

⁵⁴ Hodnotící manuál tvoří náplň publikace COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 2. Standard Issue Scoring Manual*. New York: Cambridge University Press, 1987.

uspořádány podle své příslušnosti k danému stupni (přechodovému stupni) morálního usuzování, který reprezentují. Shoda soudu interview a kritériálního soudu je tedy klíčová pro určení dílčích skóre stupňů, které jsou ve výpovědích probandů zastoupeny. Touto procedurou byly završeny snahy o minimalizaci dopadu subjektivního vnímání hodnotových soudů výzkumníky a výzkumníkům jsou poskytnuta procedurální vodítka pro vyhodnocení získaného materiálu.

Posledním krokem vyhodnocení interview je výpočet skóre stupně dle definovaných pravidel. Počítáno je rovněž hrubé vážené skóre daného interview.

Tabulka 2. Kategorie morálního obsahu⁵⁵

Modální prvky

Udržování normativního řádu:

- 1) Poslušnost/naslouchání porady lidské či božské. „Měl/a by“ poslouchat, obdržet souhlas („měl/a by“ konzultovat, přesvědčovat).
- 2) Obviňování/souhlas. „Měl/a by“ být obviněn, neschváleno (též možnost „schváleno“).
- 3) Trestání/polehčující okolnosti. „Mělo by“ být odplaceno, („Mělo by“ být zproštěno viny).
- 4) Mít právo/nemít právo.
- 5) Mít povinnost/nemít povinnost.

Hodnotové prvky

Egoistické konsekvence:

- 6) Dobrá reputace/špatná reputace.
- 7) Hledání odměny/vyhnutí se trestu.

Utilitární konsekvence:

- 8) Dobré následky pro jedince/špatné následky pro jedince.
- 9) Dobré následky pro skupinu/špatné následky pro skupinu.

---

⁵⁵ COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 1. Theoretical Foundations and Research Validation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 42. Překlad autor.

Ideální nebo k harmonii vedoucí důsledky:

- 10) Zachování charakteru.
- 11) Zachování sebeúcty.
- 12) Sloužící sociálním ideálům nebo harmonii.
- 13) Sloužící lidské důstojnosti a autonomii.

Férovost (Fairness):

- 14) Vyvážení perspektiv nebo zastávání rolí.
- 15) Reciprocita nebo pozitivní zásluha.
- 16) Udržení rovnosti a procedurální férovosti.
- 17) Udržení sociální dohody nebo svobodného souhlasu.

Normy

- 1) Život
  - a) Ochrana
  - b) Kvalita – kvantita
- 2) Vlastnictví
- 3) Pravda
- 4) Afilace
- 5) (Erotická láska, sex)
- 6) Autorita
- 7) Zákon
- 8) Smlouva
- 9) (Civilní práva)
- 10) (Náboženství)
- 11) Svědomí
- 12) Trest

1.4.2.1 Morální východisko

Všechna dilemata, obsažená v příbězích Moral Judgment Interview obsahují dvě centrální *morální východiska* (*Moral Issues*) a předjímají schéma hypotetického jednání pro každé z těchto východisek. Proband jako první volbu provádí výběr mezi těmito alternativami; toto rozhodnutí determinuje následnou volbu jednání hypotetických postav z příběhu. Např. v Heinzově dilematu⁵⁶ je morální východisko definováno jako konflikt hodnot *život vs. zákon*. V případě volby hodnoty *život* proband označí jako očekávané jednání takovou aktivitu, která vede k záchraně života (v tomto případě je zpravidla navrhováno či legitimizováno ukradení léku), v případě volby hodnoty *zákon* jednání vedoucí k dodržení zákona.

Výběr jednání v reakci na exponovaný příběh je možné považovat za reprezentaci zastávaných hodnot, nicméně samotný výběr ještě nevyjadřuje informace z kategorií norem či prvků. K výběru jedné ze dvou předpokládaných alternativ vybízí následně předkládané otázky, které se snaží, mimo jiné, evokovat zdůvodnění rozhodnutí pro tu či onu alternativu či vyjádření vztahu mezi oběma alternativami. Je tedy možné následně sledovat také hierarchizaci hodnot.

Analýza odpovědí stran náležitosti k příslušné alternativě morálního východiska je prvním krokem vyhodnocování odpovědí probanda.

1.4.2.2 Normy

Termín *norma* (*Norm*) je v kontextu Kohlbergova testování používán pro postihnutí těch morálních hodnot či objektů zájmu, které proband zaujímá v procesu ospravedlnění svých rozhodnutí či výběrů v souvislosti s předloženými dilematy. Kategorie norma skórovacího systému

---

⁵⁶ Tzv. *Heinzovo dilema* je zpravidla nejznámějším použitým dilematem Kohlbergova testování. Plné znění viz Příloha 1, s. 156.

reprezentuje stejné hodnoty, jako kategorie morální východisko. Cílem jejich rozlišení je odlišit jejich funkce v procesu klasifikace odpovědí.

Odlišnost od použitého termínu morální východisko lze spatřovat v jejich rozdílné funkci. Zatímco v rámci kategorie morální východisko je nahlížena probandova reflexe předpokládaného jednání v reakci na předložené dilema (tedy co má být vykonáno), v kategorii norma je pozornost upřena ke zdůvodnění či objasnění tohoto konání (tedy k hledání odpovědi *proč* se subjekt domnívá, že má být právě toto vykonáno). Například pro kategorii morální východisko v Heinzově dilematu *život* lze nalézt zdůvodnění v rozličných normách: záchrana života (Heinz by měl zachránit život své ženě), svědomí, povinnost (Heinz má povinnost zachránit život, popř. povinnost přijmout odpovědnost jako člen společnosti), vlastnictví (majitel léku nemá právo požadovat tak vysokou sumu za lék) apod. Pro praktickou analýzu výpovědí v reakci na předložená dilemata lze tedy říci, že morální východisko reprezentuje sadu relevantních norem a hodnot, které proband může použít při odpovědích reflektujících jeho rozhodnutí. Normy lze také chápat jako více „interní“, vlastní subjektu testování, protože subjekt je tím, kdo tyto normy vnáší do procesu testování, do hodnocení dilemat. Morální východisko je predeterminováno tvůrci dilemat, pro subjekt je více „externí“, dotýká se např. institucí či sociálních norem.

Je nutné zdůraznit, že sada devíti dilemat⁵⁷ postihuje vybraných devět sad morálních východisek a norem, které vznikly na empirickém podkladu jako reflexe obsahů spontánních výpovědí probandů na předložená hypotetická dilemata, jelikož sama dilemata mohou také evokovat akcentování jiných než stanovených alternativ. Např. v Heinzově dilematu lze sice označit jako primární konflikt *život vs. zákon*, ale lze také akceptovat výpověď postihující *afiliaci* či *majetek/vlastnictví*.

---

⁵⁷ Viz kapitola 1.4.1, s.46.

1.4.2.3 Prvky

The Standard Issue Scoring System je koncipován tak, aby zachytil v konečném výsledku ucelený morální soud jedince. Jak je uvedeno výše, kategorie morální východisko a norma lze považovat za indikátory hodnot, lze je nahlížet jako objekty morálního zájmu jedince.⁵⁸ Pro vyhodnocení uceleného morálního soudu jedince je nutné zahrnout také jeho zdůvodnění či principy, kterým kategorie norma slouží jako objekt. Tato zdůvodnění a principy postihuje kategorie *prvky* (*Elements*).

V kontextu kategorií morální východisko a norma lze shrnout, že morální východisko reprezentuje výběr či volbu jednání, které je nutné ospravedlnit. Norma reprezentuje částečné ospravedlnění, které ale samo potřebuje další následné ukotvení. Toto finální ospravedlnění postihuje kategorie prvky. Kompletní morální soud je soustředěn kolem normy v termínech prvku, které poskytují ospravedlnění aktivitě zvolené v úrovni morální východisko. Všechny z uvedených kategorií - morální východisko, norma a prvky – je nutné hodnotit jako jeden celek. Jejich průsečík reprezentuje jediný, ucelený morální soud a ten je jako takový předmětem analýzy pro určení dosaženého stupně morálního vývoje jedince. Kombinace kategorizovaných výsledků v uvedených třech skupinách jsou označeny jako soud interview a lze pro ně najít v manuálu hodnocení shodu s příslušným kriteriálním soudem, vždy v přináležitosti ke konkrétnímu stupni morálního usuzování.

V souvislosti s kategorií prvky je nezbytné zmínit rozdílnost uchopení etických témat v jejich teoretické rovině, tak jak L. Kohlberg pro svou teorii artikuloval vybrané přístupy – deontologický (kantovsky normativní či

---

⁵⁸ Srov. COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 1. Theoretical Foundations and Research Validation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 51.

akcentující principy férovosti⁵⁹) a teleologický (L. Kohlbergem dále rozdělován na proud utilitaristický Benthama a Milla a proud perfekcionalistický Aristotela a Platona). Jak je patrné z Tabulky 2. Kategorie morálního obsahu,⁶⁰ kategorie prvků je dále rozdělena na *modální prvky* a *hodnotové prvky*. Prvky označované jako modální (*Modal Elements*) postihují normativní pojetí, ostatní prvky jsou označovány jako hodnotové (*Value Elements*).

V případě hodnocení plně zpracovaného interview včetně definovaných otázek bývají v materiálu velmi často obsaženy modální i hodnotové prvky v příslušnosti ke kategoriím východisko a norma. V případě, že je přítomen hodnotový prvek, bývá implicitně přítomen i modální prvek. Pokud jsou přítomny oba prvky, materiál je hodnocen z pozice hodnotového prvku, modální prvek je ignorován. Pokud je přítomen pouze modální prvek (příznačné pro nižší stupně morálního usuzování), je tento použit jako základ hodnocení.

Zatímco kategorie norma koresponduje se subjektem morálního soudu a reprezentuje hodnotu, kategorie prvky postihuje vlastnost či kvalitu a koresponduje s morálním predikátem.

Modální prvky

Termín *modální* v tomto významu navazuje na analogickou podobnost tohoto prvku v morálním soudu s funkcí modálních (způsobových) sloves v anglické gramatice, reprezentované slovy *should*, *could*, *would*, *must*, *can*, tedy *měl by*, *mohl by*, *muset*, *moci* atd. Tato slovesa vyjadřují způsob – modalitu užitého morálního jazyka. Předpokladem zůstává, že morální úsudek může být vyjádřen různými způsoby (např.

---

⁵⁹ Srov. RAWLS, John. *A theory of justice*. Cambridge: Harvard University Press, 1971.

⁶⁰ Viz Tabulka 2, s. 53.

vyjádřením povinnosti, práva, viny atd.), avšak bez užití shora uvedených způsobových sloves výpověď nenabývá preskriptivní hodnoty a výpověď nemůže být považována za morálně relevantní.

Rozdíly mezi modálními prvky jsou plně zřetelné pouze ve vyšších stupních morálního usuzování. Možnost tohoto rozlišení je pro zdůvodňování morálních soudů ve vyšších stupních klíčová.

Při hodnocení v rámci The Standard Issue Scoring System se lze v přibližně jedné čtvrtině případů setkat s odpovědí probanda v rovině modálního prvku jako s finální reprezentací hodnoty či ospravedlnění. Taková výpověď poskytuje náhled probanda na žádoucí jednání v reakci na předložené hypotetické dilema, nicméně neposkytuje odpověď na návaznou otázku „proč“; subjektem je taková odpověď považována za dostatečnou a hodnotu reprezentující, proto i taková odpověď zůstává v rámci skórování relevantní. Ve snaze uvažovat výpověď respondenta za tuto úroveň můžeme shledat, že subjekt vypovídá z normativní pozice a udržení této normy je subjektem shledáno jako finální morální kritérium.

Ačkoliv L. Kohlberg v svých úvahách klasifikuje modální prvky jako deontologické, upozorňuje rovněž, že je možné je takto hodnotit pouze jsou-li prezentovány jako finální morální prvek, tedy bez přítomnosti hodnotového prvku.

Hodnotové prvky

Hodnotové prvky postihují finální ospravedlnění, které jde „za“ normu a modální prvky; reprezentují hodnoty či důvody zastávané jedincem, ve vyšších stupních lze tedy hodnotové prvky chápat jako synonyma s morálními principy.

Jsou-li přítomny oba prvky, tedy modální i hodnotový, je hodnotový prvek posuzován jako nositel finálního ospravedlnění či hodnot, jelikož

zdůvodňuje, *proč* by mělo nebo má být zvoleno jednání popsané pomocí modálního prvku.

Pro prekonvenční a konvenční rovinu morálního usuzování je příznačná absence hodnotových prvků ve výpovědích probandů, často bývá výpověď za pomoci modálního prvku pro subjekt zároveň i ospravedlněním zvoleného jednání a respondent je neschopen artikulace dalšího zdůvodnění nebo hodnotového usazení výpovědi. Pro postkonvenční rovinu morálního usuzování je však příznačná právě přítomnost hodnotového prvku v přináležitosti k modálnímu prvku, je-li tento uveden, a to jako zdůvodnění, ospravedlnění či principiální orámování.

1.4.2.4 Rozdíly mezi východiskem, normou a prvky

Kategorie hodnocení, označované jako morální východisko a norma postihují spíše sdílené hodnoty, stojí vně subjektu, jsou spíše sociologické, zatímco prvky lze chápat více filozoficky či psychologicky.⁶¹ Morální východisko a norma korespondují úzce se společenskými pravidly a institucemi. Oproti tomu prvky mohou být považovány za obecné interní dispozice poskytující hodnotové ukotvení těmto normám a institucím nebo jako artikulované důvody či motivace pro navržené jednání. Z uvedeného vyplývá, že normy a morální východiska jsou rovněž více situačně specifické než prvky, které jsou oproti tomu více signifikantní pro daný stupeň morálního usuzování. Je nutné říci, že norma rovněž nabývá vždy hodnotovou kvalitu; volba probanda neprobíhá mezi normou představující hodnotu a normou bez hodnoty, ale proband vždy volí mezi preferovanou hodnotou (např. život vs. zákon) pod vlivem popsaných okolností. Tato

---

⁶¹ Srov. COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 1. Theoretical Foundations and Research Validation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 55.

selektivita však přináleží více ke kategorii prvků, a tedy i k danému stupni, a pomáhá lépe specifikovat výchozí body uvažování probanda.

Prvky definují výběr jednání, norma definuje obecné hodnoty determinující tuto volbu. Prvky představují skryté principy a umožňují zobrazení preskriptivních morálních úsudků či zaměření jedince „za“ těmito kategoriemi.

L. Kohlberg podotýká, že ustanovení těchto kategorií je podstatné z důvodu nereprezentativnosti deklarací morálních východisek jedince v teoretické rovině a také pro možné kombinace těchto východisek (např. zachování lidské důstojnosti může být reprezentováno soudem *zachování lidského života i požadavkem na dodržování zákona*).

1.4.3 Shrnutí

Zásadní a nejdůležitější otázkou je, k jakému účelu byl nástroj The Standard Issue Moral Judgment Interview zkonstruován, co přesně má měřit. Jak již bylo naznačeno, hlavním cílem interview je evokovat a zjistit: 1) vlastní konstrukci morálního usuzování probanda, 2) morální rámec referencí či předpokladů dobrého a zlého (špatného), 3) odhalit způsoby, jakým tyto rámce určují či ospravedlňují morální rozhodování. Úkolem výzkumníka je vyvolat v probandovi skrze předložená dilemata co nejvyzrálejší morální uvažování. Odpovědi jsou poté explicitně preskriptivní a normativní, zaujímající hledisko, co by jedinec *měl* učinit spíše než deskriptivní vyjádření, co *by mohl* učinit.

The Standard Issue Scoring System je metoda interpretace či identifikace organizace či struktury, které jsou promítnuty v morálním úsudku jedince. Hermeneutický přístup umožňuje získat z odpovědí probanda závěry, co je skrze různé názory a postoje skutečně míněno v mravně relevantním slova smyslu. Skrze množství užitých procedur, jako jsou standardizace obsahu, zachycení kritických indikátorů či strukturalizace

stupňů morálního usuzování, užití explicitních pravidel pro kalkulaci výsledného skóre atd., je minimalizováno subjektivní zkreslení interpretace.

Ve fenomenologické linii posuzování morálních soudů jsou kategorie této analýzy (východisko x norma x prvky) převzaty z filozofie a sociologie. Individuální morální soudy jsou posuzovány seriózně jako morální pozice k analýze spíše jejich vlastními termíny, než aby byly redukovány na psychologické epifenomena reflektující nevědomé procesy. Tyto kategorie analýzy slouží k definování skóringových jednotek v konceptuálně významném, nenahodilém způsobu a dovolují výzkumníkům rozlišovat obsah morálních soudů z jejich struktury. Je předpokládáno, že organizace uvažování, zjevné v odpovědích v rámci Moral Judgment Interview, lze přiřadit pěti modelům, popsáním jako pět stupňů morálního usuzování. Hlavní funkcí těchto stupňů je postihnoutí úrovně sociomorálních perspektiv a spravedlnostních operací aplikovatelných na univerzální problémy distributivní, korektivní a komutativní spravedlnosti.

1.5 Procedura The Standard Issue Scoring System

Procedura The Standard Issue Scoring System je klíčovým nástrojem hodnocení morálního vývoje jedince dle metodologie Lawrence Kohlberga. Logicky navazuje na administraci výzkumného interview The Standard Issue Moral Judgment Interview a na její správné realizaci zcela závisí kvalita dosažených výsledků zkoumání.

Standardizovaná procedura skórování získaného materiálu zahrnuje:

a) rozepsání získaného materiálu do tzv. skrytých soudů, obsažených v interview (dále označeny jako *soudy interview*, zkráceně *IJ*⁶²),

b) nalezení shody tohoto materiálu ve skórovacím manuálu s konceptuálními protějšky označovanými jako *kriteriální soudy* (zkráceně *CJ*⁶³), a to podle striktně daných pravidel,

c) posouzení výsledků z hlediska stupně a rovin morálního usuzování na základě shody získaného materiálu, tedy shody soudu interview, s definovaným kriteriálním soudem.

Praktické vyhodnocování zahrnuje 17 posloupných kroků, rozdělených do třech shora uvedených oddílů a popsanych v Tabulce 3. Přehled skórovacích procedur.⁶⁴

---

⁶² *IJ* je v Kohlbergových spisech používanou zkratkou pro ang. předlohu – *Interview Judgment*. Pro potřeby práce je používána tato ang. zkratka z důvodu kompatibility s originálním textem, zejména pro použití skórovacího manuálu (viz seznam literatury).

⁶³ *CJ* je v Kohlbergových spisech používanou zkratkou pro ang. předlohu – *Criterion Judgment*. Pro potřeby práce je používána tato ang. zkratka z důvodu kompatibility s originálním textem, zejména pro použití skórovacího manuálu (viz seznam literatury).

⁶⁴ Viz Tabulka 3, s. 64.

Tabulka 3. Přehled skórovacích procedur⁶⁵

Oddíl I. – Rozepsání materiálu interview do tzv. soudů interview (IJ)

1. Orientace v dilematu – celkový náhled.
2. Identifikace zvoleného východiska.
Určení, jaké ze dvou standardních východisek subjekt volí, popř. jakou aktivitu v návaznosti na dilema preferuje.
3. Klasifikace z hlediska východiska.
Klasifikace **všech** odpovědí na otázky vztahující se k dilematu a hodnocení, jakou polaritu z daného dilematu reprezentují.
4. Předběžná orientace ve východisku z hlediska stupně morálního usuzování.
Provedení vstupního a předběžného hodnocení stupně skrze reflektované uvažování jedince, které je patrné z jeho odpovědí, klasifikovaných z hlediska zvoleného (primárního) východiska.
5. Převedení materiálu do IJ.
  - 5a. Klasifikace pomocí normy.
Separování materiálu rozřazeného z hlediska vybraného východiska do podkategorií v souladu s v odpovědích reflektovanou kategorií norma.
  - 5b. Klasifikace pomocí prvků.
Separování materiálu rozřazeného z hlediska vybrané první normy pro skórování do dílčích jednotek, které reflektují jeden prvek.

---

⁶⁵ COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 1. Theoretical Foundations and Research Validation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 159. Překlad autor.

6. Kritéria skórovatelnosti.

Aby IJ mohl být považován za hodnotitelný, musí zachytit **důvod**, který je subjektem považován za **validní** a který musí být ze své podstaty **preskriptivní**.

Oddíl II. – Srovnání soudů interview (IJ) s kritériálními soudy (CJ)

7. Vyhledání potenciálních shod IJ – CJ (fáze 1 hodnocení shody).

Odhadnutí stupně prvního IJ a identifikace příslušného CJ, který se zdá být korespondující s uvedeným IJ.

8. Vyhodnocení předpokládané shody na základě vnějších znaků.

Vyhodnocení shody mezi IJ a CJ prostřednictvím **kritických indikátorů** (fáze 2).

9. Strukturální vyhodnocení předpokládané shody.

Vyhodnocení shody mezi IJ a CJ z hlediska **struktury stupně** (fáze 3).

10. Akceptování či odmítnutí předpokládané shody.

Aby mohla být potvrzena shoda, musí být splněna následující kritéria:

- a) IJ musí poskytovat **důvod**, který subjekt považuje za alespoň částečně validní a je alespoň **implicitně preskriptivní**.
- b) IJ musí postihovat **všechny** požadované kritické indikátory CJ.
- c) IJ musí být **konzistentní se specifickou strukturou stupně** CJ.
- d) IJ nesmí umožňovat lepší shodu s kritickými indikátory či strukturou stupně s nějakým dalším CJ.

11. Zápis skórování shody do skórovacího formuláře.

Pokud je akceptována shoda IJ – CJ (jasná či mezní), je to zaneseno do záznamového formuláře.

12. Skórování zbývajících IJ daného východiska.

- a) Po hodnocení prvního IJ východiska následuje pokus porovnat jakýkoliv další IJ stejného východiska, který zahrnuje stejnou normu.
- b) Skórování zbývajících IJ daného východiska, které se váží k ostatním normám. Skóre pro každou úspěšnou shodu IJ – CJ je zaneseno do záznamového formuláře.
- c) Materiál, pro který nelze najít čistou nebo hraniční shodu by měl být uzávorkován pro možné použití **skórování odhadem**.
- d) Kontrola inkluzí.

13. Skórování odhadem.

Pokud není přiřazena žádná shoda, ale přesto materiál obsahuje morálně validní soud, zane se skóre učiněné odhadem. Pokud ani to nemůže být přiřazeno, označí se východisko poznámkou „materiál není k dispozici“.

14. Skórování zbytku interview.

Pokračování druhým východiskem prvního dilematu a poté oběma východisky druhého a třetího dilematu.

Oddíl III. – Přiřazení skóre stupně východiska a obecné úrovně

15. Výpočet skóre východiska.

Výpočet skóre stupně pro každé východisko interview.

16. Výpočet celkového skóre stupně.

Výpočet skóre stupně pro celé interview.

17. Výpočet váženého průměrného skóre.

Výpočet váženého průměrného skóre pro celé interview.

Pravidla pro skórování v uvedených posloupných krocích jsou dále rozpracována a specifikována.

1.5.1 Oddíl I - Rozepsání materiálu interview do soudů interview, kroky 1–6

Krok 1 - Orientace v dilematu – celkový náhled

Prvním krokem zpracování nasbíraného materiálu z celého interview je jeho roztřídění do menších, lépe zpracovatelných skórovacích jednotek uvnitř každého dilematu, označovaných jako soudy interview. Soudy interview jsou definovány jako jednotky sestávající z celého získaného materiálu daného východiska každého dilematu, které reprezentují stejné normy, prvky a stupeň.

Krokem č. 1 je získání informace, co v obecné rovině říká proband o daném dilematu, zjištění a pojmenování východiska, které proband preferuje. Otázky, následující příběh-dilema jsou navrženy tak, aby evokovaly zdůvodnění obou implicitních východisek, důležité tedy rovněž je vést probanda k vysvětlení „nezvoleného“ východiska v rámci konkrétního dilematu. Proband v některých případech argumentuje také *pro* podporu nezvoleného východiska, což lze posuzovat jako reprezentaci méně vyspělého myšlení, než jakého je subjekt schopen. Z těchto důvodů je v celkové kalkulaci skóre daného interview skóre probandem vybraného východiska větší váhy než skóre nezvoleného východiska.

Krok 2 – Identifikace zvoleného východiska

Pojmenování zvoleného východiska má tedy zásadní vliv na výsledné skóre pro určení daného stupně, toto východisko je následně hodnoceno 1,5-násobkem váhy nezvoleného východiska. V případě, že není zcela zřejmé, jaké východisko bylo probandem zvoleno, je nutné dodržení následujících pravidel:

1. Pokud proband zvolil jasné jednání v odpovědi na první otázku související s dilematem (a tuto volbu konzistentně drží napříč celým interview), lze tuto volbu považovat za reprezentující volbu východiska. Je-li v navazujících otázkách, které implikují nový situační faktor, zvoleno probandem jednání odlišné, není tato skutečnost relevantní pro ovlivnění zvoleného východiska, ačkoliv preferovaná aktivita je změněna v důsledku tohoto faktoru.
2. V případě, že proband zvrátí své rozhodnutí (bez intervence výzkumníka) a konzistentně trvá na nové volbě jiného východiska (i při opakování původní otázky), je tato druhá volba považována za stěžejní pro určení daného východiska.
3. Pokud jedinec zvrátí své rozhodnutí v důsledku dotazování výzkumníka nad rámec prostého opakování původní otázky či faktického objasňování nejasností dilematu, východisko v takovém případě koresponduje s původní (tedy první) volbou probanda.
4. V případě, že proband zvrátí své rozhodnutí s nebo bez intervence výzkumníka, ale nedrží se této nové volby konzistentně, východisko určuje jeho původní volba.
5. Pokud jedinec odpovídá na výzkumnou otázku argumenty pro obě varianty dilematu, zvolené východisko by mělo reflektovat kladený důraz.
6. Určení vybraného východiska pro dilema III' (testovací sada Forma A) a dilema IV' (testovací sada Forma B) se zaměřuje na rozhodnutí soudce, zda zmíněného jedince trestat či nikoliv. Východisko *moralita a svědomí* je zvoleno, pokud subjekt cítí, že by soudce trestat neměl nebo by měl uložit jen symbolický trest. *Trest* je zvoleným východiskem, pokud subjekt obhájí více než symbolický trest nebo cítí ohrožení trestu, pokud je obhajována shovívavost.

7. V dilematu VIII (testovací sada Forma C) je zvolené východisko určeno otázkou, zda nahlásit Valjeana spíše než otázkou, zda jej trestat, pokud bude nahlášen (viz odlišnost od principu popsaného v bodě 6).

Na základě výše uvedených pravidel následuje určení zvoleného východiska. V rámci skórování musí být zvolené východisko identifikováno a připsáno, a to i v případě, je-li volba probanda dvojnásobná. Pokud lze odpovědi probanda shledat dvojnásobnými, analýza materiálu začíná separováním získaného materiálu podle obou východisek a následným skórováním tohoto materiálu pro každé východisko zvlášť.

Pokud u obou východisek probíhá skórování odhadem (krok 13), může být volba zvoleného východiska zanedbána.

Všechny získaný materiál daného příběhu-dilematu je následně z hlediska východiska klasifikován (krok 3). Na základě zvoleného východiska je učiněn předběžný odhad stupně (krok 4) a materiál daného východiska je volně klasifikován z hlediska normy a prvků (krok 5a a 5b). Poté je provedeno konečné hodnocení skórovatelnosti IJ probanda (krok 6). Tyto kroky vytváří základ pro následné hodnocení možné shody IJ s CJ.

Krok 3 - Klasifikace z hlediska východiska

V rámci tohoto kroku je nezbytné rozdělit veškerý materiál daného příběhu-dilematu z hlediska obou východisek, které toto dilema obsahuje. Klasifikace východiska se děje na základě hodnocení dílčích postojů či zastávaných hodnot. Východiska musí být skórována nezávisle, materiál přiřazený jednomu východisku nemůže být použit pro skórování východiska druhého nebo jakéhokoliv východiska jiného příběhu-dilematu. Výjimku tvoří situace, kdy je pro dané východisko možno identifikovat velmi málo materiálu. V takovém případě je možné materiál směřující k opozitnímu

východisku použít k určení skóre odhadem problematického východiska (dále viz krok 13).

Pokud odpověď na jednu otázku zahrnuje více soudů interview (IJ) a tyto jsou rozlišitelné, nemusí být tyto soudy skórovány pod jedním východiskem. Je pouze nutné dodržet, aby stejný materiál nebyl skórován pod oběma východisky. Jak již bylo popsáno, všechny odpovědi MJI musí být hodnoceny pod zorným úhlem jednoho ze dvou standardních východisek nad dilematem, které je skórováno.

Sada testovacích otázek, které doplňují daná dilemata Moral Judgment Interview, je diferencována do tří typů:

- 1) *Otázky zaměřené na dilema* (např. „Měl by Heinz ukradnout lék?“). Tyto otázky podněcují probanda k učinění soudu ve vztahu k dílčímu dilematu. Jedinec předjímá chování protagonisty v exponovaném příběhu v kontextu okolností popsaných v textu nebo doplněných v následujících otázkách. Odpovědi na tyto otázky jsou klasifikovány z hlediska volby, kterou evokují.
- 2) *Otázky zaměřené na východisko* (např. „Je protizákonné, aby Heinz kradl. Činí tato skutečnost takové jednání morálně špatným?“). Takové otázky si kladou za cíl evokovat uvažování probanda o významu východiska (např. *zákon*) v daném dílčím dilematu interview. Účelem těchto otázek je umožnit výzkumníku získat materiál, který reprezentuje zásadní argumenty probanda obhajující východisko této otázky. Velmi často takto získané odpovědi korespondují s východiskem, kterého se otázka týká, nicméně v některých případech proband neargumentuje pro hodnoty obsažené ve východisku dané otázky, ale místo toho odmítá tyto hodnoty v kontextu daného dilematu. V některých případech jsou prezentovány argumenty pro obě polarity, např. podpora dané hodnoty v obecném slova smyslu, avšak s výjimkou pro danou

konkrétní situaci. V případě, že jsou odpovědi spletité a není snadné rozlišit, o které východisko se jedná, je doporučeno použít *proces transpozice* a konstruovat koherentní závěr podporující jedno východisko.

- 3) *Obecné otázky* (např. „Měli by se lidé pokusit udělat všechno, co mohou, aby uposlechli zákon?“). Obecné otázky se zaměřují na obecné hodnoty (např. *život* či *zákon*) spíše než na dílčí dilemata, zjišťují explikaci hodnot daných východisek v obecném smyslu, mimo kontext předkládaných dilemat. Obvykle se takto získané odpovědi nevztahují k předloženým dilematům. Tyto odpovědi jsou hodnoceny pod východiskem dané otázky. V případě, že odpověď není obecného charakteru, ale vztahuje se zpětně k danému dilematu, je tato klasifikována v souladu s podporovaným stanoviskem, které zachycuje.

Pravidla pro klasifikaci z hlediska východiska lze shrnout do následujících bodů:

- 1) Materiál interview by měl být hodnocen a skórován vždy pouze pod jedním východiskem, tedy neměl by být použit pro protikladné východisko nebo pro skórování východiska stejného či protikladného v jiném příběhu-dilematu. Pokud odpověď na danou otázku obsahuje argumenty pro obě východiska, tyto argumenty by měly být separovány a vždy použity pro skórování příslušného východiska.
- 2) Přiřazení materiálu k příslušnému východisku v rámci otázek vztahujících se k dilematu koresponduje s volbou, kterou subjekt činí či obhajuje v dílčích odpovědích. V této fázi skórování je považována za relevantní pouze volba daného východiska. Pokud je obsahem odpovědi dotčeno i protikladné východisko, je tento fakt následně zohledněn v kategorii norma (krok 5). Např. je-li na otázku „Měl by

Heinz ukrást lék?“ odpověď: „Ano, protože zákony nebyly navrženy tak, aby hodnotily zákon výše než život.“, v takovém případě je východiskem *život*, normou je *zákon*.

- 3) Klasifikace východiska není ovlivněna tím, které východisko je celkově zvoleným (preferovaným) východiskem v daném dilematu.
- 4) Odpovědi na otázky zaměřené na východisko jsou někdy hodnoceny pod východiskem, na něž se otázka zaměřuje, ale někdy také pod preferovaným východiskem (pokud tato otázka pracuje s opozitním východiskem, ale odpověď přesto vyjadřuje komentář k preferovanému východisku). Tedy, primárním postupem by měla být klasifikace odpovědí na otázky zaměřené na východisko pod východiskem evokovaným otázkou. Pokud to není možné, protože proband argumentuje proti tomuto evokovanému východisku, je nutné klasifikovat odpověď pod východiskem, který subjekt preferuje.
- 5) Odpovědi na obecné otázky, které nemají přímý vztah k předkládanému dilematu jsou klasifikovány pod východiskem, které evokují, a to i v případě, že popírají hodnotu či hodnoty, na které se otázka zaměřuje. Pokud je možné najít shodu IJ a CJ pro odpovědi pro obě východiska, je platné skóre pouze pod východiskem dané otázky. Jeden materiál nesmí být skórován více než jednou.
- 6) V případě pochybností při klasifikaci východiska, kdy je odpověď na otázky zaměřené na dilema dvojznačná nebo kdy je odpověď na otázky zaměřené na východisko nebo na obecné otázky nejasná, se doporučuje vyhodnocení obou východisek a skórování materiálu z hlediska co nejbližší shody IJ s CJ.
- 7) Pokud se CJ náležitě pod jedno východisko zdá být ve shodě (při dodržení shora uvedených principů) s materiálem z druhého

východiska a není dostupný žádný jiný materiál interview pro skórování prvního východiska, pak je možné tento CJ použít k přiřazení skóre odhadem pro toto východisko, ale nemůže být použit pro skórování jakožto shoda IJ a CJ.

- 8) Dilema IV' zahrnuje otázku trestu smrti. Argumenty proti trestu smrti nebo argumenty pro shovívavost jsou klasifikovány pod východiskem *moralita, svědomí*. Argumenty pro trest smrti jsou hodnoceny pod východiskem *trest*. Argumenty, které odmítají trest smrti tím, že preferují jiný typ trestu spíše než argumentují proti trestu smrti jako takovému, jsou rovněž klasifikovány pod východiskem *trest*.
- 9) Otázky 7-12 dilematu III' a otázky 8-13 dilematu IV' jsou navrženy k evokování metaetického uvažování. Odpovědi na tyto otázky nejsou nikdy skórovány ve shodě s CJ pro jiné východisko. Pokud se zdá odpověď na jednu z těchto otázek ve shodě s CJ jednoho ze standardních východisek, může být použita jako materiál pro skóre odhadem pod příslušným východiskem, pokud není nalezena žádná skórovatelná shoda. V opačném případě materiál těchto odpovědí na tyto otázky není skórovatelný z hlediska stupně.⁶⁶

Krok 4 – Předběžná orientace ve východisku z hlediska stupně

Předpokladem tohoto kroku je mít stanovené zvolené východisko. Materiál, který tomuto požadavku neodpovídá, musí být rozepsán z hlediska normy a prvků do skrytých soudů interview. Zde může pomoci celkový náhled, jaký stupeň či stupně materiál reprezentuje.

---

⁶⁶ Srov. COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 1. Theoretical Foundations and Research Validation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 164.

Krok 5 – Klasifikace materiálu do soudů interview (IJ)

Soud interview (IJ) je základní jednotkou pro skórování, do které je materiál rozdělen; poskytuje náhled na jednotnou, kompletní a konceptuální morální ideu, která však může být roztroušena mezi odpověďmi na několik otázek.⁶⁷ Častá jsou také zjištění, kdy odpověď na jednu otázku zahrnuje více od sebe navzájem odlišných soudů interview. Správná identifikace soudu interview je tedy pro proces skórování klíčová a závisí na ní validita komparace soudu interview a kriteriálního soudu.

Jeden IJ zahrnuje všechny odpovědi pro jedno dilema, které reprezentují stejné východisko x normu x prvek. Klasifikace materiálu nad daným východiskem do soudů interview sestává ze dvou kroků: a) klasifikace z hlediska normy, b) klasifikace z hlediska prvků. V praxi je výhodné nerozdělovat materiál do IJ před hledáním příslušného CJ v manuálu. Tato činnost obvykle pomůže ujasnit, které normy a prvky (tedy potažmo jaké IJ) jsou reprezentovány v manuálu pod daným východiskem.

Krok 5a – Klasifikace z hlediska normy

Klasifikace z hlediska normy je ve své podstatě klasifikací hodnotového obsahu daného morálního soudu. Norma reprezentuje morální hodnotu nebo objekt zájmu, který je uplatňován subjektem v ospravedlnění výběru v rámci daného dilematu. Každé východisko zahrnuje mezi jednou až čtyřmi normami; subjekt se ve svém morálním soudu zaměřuje pod daným východiskem alespoň na jednu normu.

---

⁶⁷ Srov. COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 1. Theoretical Foundations and Research Validation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 194.

Krok 5b – Klasifikace z hlediska prvků

Definovaných 17 prvků reprezentuje rozdílné způsoby, kterými může být konstruován význam norem. Prvek je důvodem kladeným pro přiřazení hodnoty normě.

Krok 6 – Kritéria skórovatelnosti

Aby morální soud daného interview mohl být považován za skórovatelný, musí:

- 1) obsahovat důvod nebo ospravedlnění obhajované aktivity nebo podporované hodnoty, a to alespoň implicitně,
- 2) být subjektem považován za validní a
- 3) být ze své podstaty alespoň implicitně preskriptivní.

Tato tři kritéria skórovatelnosti definují, co konstituuje (a co nikoliv) morální úsudek uvnitř tohoto systému a je jim přiřkládán značný význam. Materiál musí obsahovat odpověď na otázku, *proč* je daná aktivita či hodnota preferována. Musí také odkazovat k nějaké morální normě, modálnímu či hodnotovému prvku, tedy musí obsahovat zdůvodnění, hodnotové ukotvení či vysvětlení navrhované aktivity. Pokud není možné pro danou výpověď nalézt normu či prvek, je materiál neskórovatelný.

Ačkoliv tzv. prázdné odpovědi (tedy ty, které nenesou zjevný hodnotový obsah) jsou považovány za neskórovatelné, musí být toto pravidlo upraveno v kontextu stupně 1 a přechodového stupně 1/2. První stupeň je částečně definován jako neschopnost jedince vnášet do případů vztažnost a tendencí k posuzování jednání jako špatného bez reálného porozumění tomu, proč je špatné. Skórování pro tyto stupně musí být posuzováno v kontextu schopnosti jedince odpovídat na předkládané otázky. Pokud je interview správně vedeno a subjekt nejeví schopnost „jít

za“ prosté vyjádření, proč je daná aktivita špatná, je stanovisko posuzováno jako stupeň 1.

Soudy, které jsou jedincem explicitně odmítané jako neplatné či nesdílené nemohou být skórovány, ačkoliv jsou subjektem označeny např. jako pochopitelné, sociálně akceptovatelné nebo jako časté u ostatních lidí. Skórována mohou být pouze ta zdůvodnění či ospravedlnění, která subjekt deklaruje jako jemu vlastní a s nimiž souhlasí.

Preskriptivita vyjádření probandů je pokládána za nutnou, aby materiál mohl být skórován. Dotazování je v rámci interview směřováno na to, co si subjekt myslí, že *by mělo být* uděláno v morálním dilematu či konfliktu, nikoliv na to, co *by se mohlo stát* nebo co by sám subjekt v takové situaci činil. Zvláštní opatrnosti je zapotřebí při skórování stupňů 1 a 2, kdy jedinci nemusí zcela jasně rozlišovat mezi „mělo by se stát“ a „může se stát“.⁶⁸ V průběhu dotazování je nutné se ujistit, zda subjekt rozlišuje mezi těmito termíny.

V případě nejasnosti obsaženého zdůvodnění v odpovědích (je-li implicitně přítomno) musí výzkumník použít *proces transpozice*, tedy rekonstruování odpovědi tak, aby bylo zřejmé, jaké je zdůvodnění navrhovaného jednání postavy v kontextu dilematu, popř. jakou hodnotou je toto jednání ospravedlňováno. Transpozice je založena vždy na zachycení ideje probanda, ačkoliv je sám explicitně nevyjadřuje, avšak bez ovlivnění podstaty rekonstruované výpovědi. Tato nová konstrukce výpovědi musí být a) relativně srozumitelná nebo synteticky koherentní, b) jdoucí k podstatě vyjádření, popř. zbavená materiálu, který je irelevantní z hlediska kategorií normy a prvku soudu interview a c) přímá či explicitní. Takto zpracovaný

---

⁶⁸ Tato diference je v originálním textu vyjádřena pomocí ang. modálních sloves *should* a *would*. Srov. COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 1. Theoretical Foundations and Research Validation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 171.

materiál by rovněž měl obsahovat v co největší míře vlastní slova probanda a v případě použití reformulací tyto viditelně označit.

1.5.2 Oddíl II – Srovnání soudů interview s kriteriálními soudy, kroky 7–14

Hodnocení navrhované shody IJ (tedy soudu obsaženého v materiálu získaném pomocí interview) a CJ (soudu kategorizovaném ve skórovacím manuálu) je považováno za nejobtížnější krok celého procesu.⁶⁹ Po rozdělení materiálu na jednotlivá IJ musí být proveden předběžný odhad příslušného stupně a následně pod tímto stupněm je vyhledáván příslušný CJ, který bude dále hodnocen z hlediska shody s IJ. Jedná se tedy o rozhodnutí, zda je IJ skutečně zástupcem způsobu myšlení, který je demonstrován v daném CJ. Jde také o pečlivé odhalení a následnou interpretaci podstaty odpovědí tak, aby bylo možné postihnout shodu s předdefinovanými CJ, a je tedy nutné vyvarovat se desinterpretacím a nacházení významů, které nejsou v daném materiálu reálně přítomny.

Aby mohlo být porovnání IJ a CJ posouzeno jako shoda, je nutné splnit dvě podmínky: 1) IJ musí postihnout vnější znaky CJ – *kritické indikátory (Critical Indicators)* a 2) IJ musí být konsistentní se *strukturou stupně (Stage Structure)* daného CJ. Snahou je tímto pravidlem předcházet tomu, aby výzkumník přiřkládal probandovi ideje, které subjekt ve svých odpovědích nevyjadřuje (tedy shoda nejen hlubší struktury, ale i na základě vnější podobnosti), ale aby tím rovněž nedocházelo k porovnávání IJ a CJ na základě doslovné shody vnějších znaků bez kontextu struktury příslušného stupně. Nezbytná tedy není pouze striktní přesnost, ale také porozumění

---

⁶⁹ Obtížnost této fáze zpracování získaného materiálu je v českojazyčném prostředí umocněna nutností jazykové transkripce, neboť skórovací manuál (viz seznam literatury) nebyl dosud přeložen do českého jazyka.

širším souvislostem. Nárůst reliability by v opačném případě mohl být převážen úbytkem validity.

Pečlivá evaluace předpokládané shody IJ a CJ je klíčová pro celý proces skórování a sestává ze tří posloupných fází, označených jako kroky 7, 8 a 9.

Krok 7 (Fáze 1) - Vyhledání potenciálních shod IJ – CJ

Za použití obecné koncepce teorie stupňů morálního vývoje výzkumník provede předběžné ustanovení stupně daného IJ a vyhledává příslušné, tj. potencionálně shodné, CJ ve skórovacím manuálu.

IJ jsou skórovány vždy pouze po jednom v rámci jednoho východiska, všechny IJ jsou postupně skórovány nejprve pod zvoleným východiskem, poté pod východiskem opozitním. Hledání odpovídající shody začíná volbou takového materiálu skórovaného východiska, který se zdá být nejbližší normě a stupni a který vyhovuje z hlediska kritérií skórovatelnosti (viz Krok 6). Materiál jedné normy v rámci jednoho východiska může být obsažen v jedné, nebo také ve vícero odpovědích v rámci daného dilematu.

Krok 8 (Fáze 2) - Vyhodnocení předpokládané shody na základě vnějších znaků

Výzkumník hodnotí potencionální shodu IJ a CJ za pomoci artikulace *kritických indikátorů* příslušných CJ, které jsou vždy jako nezbytné podmínky uvedeny u každého CJ ve skórovacím manuálu. Každý CJ je definován termíny jednoho či více kritických indikátorů, které jsou vyžadovány, aby byly přítomny v daném IJ ve shodě. Každý CJ obsahuje nejméně jeden kritický indikátor. Výzkumník hodnotí, zda jsou kritické indikátory přítomny, přítomny neurčitě či dvojznačně nebo nepřítomny.

Výzkumník hledá odpověď na otázku: Shoduje se IJ s CJ v rámci přesně vyžadovaných specifikací - kritických indikátorů? Výzkumník musí

rozhodnout, zda IJ pokrývá stejné vlastnosti, které odpovídají kritickým indikátorům CJ. Požadavky na shodu počtu kritických indikátorů se u každého CJ liší.

Výzkumník musí být opatrný zejména na: doplňování významů ke shodě IJ a CJ tam, kde není tento význam probandem zastáván; na systém kladení otázek, na které materiál odpovídá, aby tyto odpovědi nebyly shledány prostým opakováním otázky; neodmítání relevantního materiálu kvůli nejasnému vyjádření ideje. Často je nutné provést tzv. *transpozici*, tedy proces rekonstrukce získaného materiálu, který může být probandem zkomolený či nesrozumitelný, a to pro dosažení větší koherence, než vyjadřuje proband (např. jsou-li odpovědi pro daný IJ rozptýleny napříč interview nebo je-li nutné materiál extrahovat z dlouhých pasáží interview obsahující různé normy či prvky). Tento proces je nutné provádět vždy, ve všech fázích evaluace, nejvíce však ve fázi 2, kdy je hledána přesná shoda získaných údajů s kritérii CJ v manuálu.

Výstup této fáze nabývá tří možných výsledků: a) čistá shoda – v materiálu je přítomen nejméně minimální počet požadovaných kritických indikátorů, b) částečná shoda – subjekt vyjadřuje stejné ideje, jaké jsou vyžadovány kritickými indikátory, ale tato korespondence vykazuje dvojznačnosti, c) neshoda – nejméně jeden požadovaný kritický indikátor v IJ není přítomen. Za neshodu je považována také situace, kdy jeden či více kritických indikátorů je v IJ přítomno, ale alespoň jeden požadovaný kritický indikátor není ani částečně přítomný.

Krok 9 (Fáze 3) – Strukturální vyhodnocení předpokládané shody

Výzkumník zjišťuje, zda je strukturální povaha IJ konzistentní se strukturou stupně daného CJ, se kterým je předpokládána shoda. Tato strukturální charakteristika je vždy uvedena pro každý CJ v jeho bližší specifikaci ve skórovacím manuálu jako *struktura stupně (Stage Structure)*.

Účelem tohoto kroku je umožnit výzkumníkům zamítnout předpokládanou shodu i v případě, kdy se IJ shoduje s kritickými indikátory CJ, ale přesto se nezdá jako strukturálně reprezentativní pro daný stupeň příslušného CJ nebo v případě, kdy je IJ reprezentativnější pro jiný CJ stejného či jiného stupně. V případě, že se materiál interview shoduje se dvěma CJ stejné normy a prvku, ale odlišného stupně, je CJ nižšího stupně považován za obsažený v CJ vyššího stupně. Takové CJ je skórováno ve shodě s vyšším stupněm.

Výstupem strukturálního hodnocení předpokládané shody IJ a CJ je díky využití popisu v odstavcích *Struktura stupně* a *Odlišnosti (Distinctions)* ve skórovacím manuálu rozhodnutí o shodě či neshodě.

Shoda nastává, pokud jsou splněny všechny z podmínek: a) IJ není v rozporu se strukturou stupně; b) nic v daném IJ nenasvědčuje, že struktura jiného stupně, než v jakém se nachází CJ s předpokládanou shodou, neposkytuje bližší shodu s daným IJ; c) žádný jiný CJ nenabízí lepší shodu s IJ. Toto pravidlo se týká zejména takových CJ, které jsou naznačeny ve skórovacím manuálu v popisu CJ v odstavci *Odlišnosti* jako hodné zřetele právě z důvodu možné záměny.

Neshoda nastává, jeli alespoň jeden či více z uvedených bodů naplněn: a) strukturální povaha IJ se nejeví konzistentně se strukturou stupně daného CJ, se kterým je předpokládána shoda; b) IJ naznačuje, že je k dispozici více či méně strukturálně pokročilé CJ, než CJ s předpokládanou shodou; c) odlišné CJ nabízí užší shodu s IJ.

Krok 10 - Akceptování či odmítnutí předpokládané shody

Skóre shody je vážené skóre stupně připisované na základě korespondence mezi IJ a CJ. Aby skóre mohlo být připsáno, je nutné splnit stanovené podmínky, vyžadována je čistá nebo alespoň částečná shoda: a) IJ musí poskytovat důvod, který subjekt považuje za alespoň částečně validní a je alespoň implicitně preskriptivní; b) IJ musí postihovat všechny požadované kritické indikátory CJ; c) IJ musí být konzistentní se specifickou strukturou stupně CJ; d) IJ nesmí umožňovat lepší shodu s kritickými indikátory či strukturou stupně s jakýmkoliv dalším CJ.

Tabulka 4. Možné výstupy předpokládané shody IJ – CJ založené na hodnocení vnějších znaků (kritických indikátorů) a struktury stupně⁷⁰ znázorňuje možné výstupy předpokládané shody, které jsou založeny na hodnocení vnějších znaků a strukturálním hodnocení za předpokladu, že jsou dodržena kritéria skórovatelnosti.

---

⁷⁰ Viz Tabulka 4, s. 82.

Tabulka 4. Možné výstupy předpokládané shody IJ – CJ založené na hodnocení vnějších znaků (kritických indikátorů) a struktury stupně⁷¹

Popis korespondence	Fáze 2 - kritické indikátory	Fáze 3 - struktura stupně	Výstup skórování
IJ je strukturálně konzistentní se stupněm daného CJ, vykazuje čistou shodu s kritickými indikátory.	splněno	splněno	shoda
Kritické indikátory částečně prokázány, ale závěr je nejednoznačný. IJ je strukturálně konzistentní s CJ.	částečně splněno	splněno	shoda
Průkazná alespoň částečná evidence na základě vnějších znaků (kritické indikátory), ale IJ není konzistentní se strukturou CJ.	částečně splněno	nesplněno	neshoda (možná shoda nebo skórování odhadem pro jiný stupeň)
IJ vykazuje vnější vlastnosti CJ, ale není strukturálně konzistentní s předpokládaným stupněm.	splněno	nesplněno	neshoda (možná shoda nebo skórování odhadem pro jiný stupeň)
IJ je strukturálně konzistentní s předpokládaným stupněm, ale neprokazuje kritické vlastnosti na základě vnějších znaků.	nesplněno	splněno	neshoda (možná shoda nebo skórování odhadem pro jiný CJ stejného stupně)

⁷¹ COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 1. Theoretical Foundations and Research Validation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 180. Překlad autor.

IJ není konzistentní se strukturou předpokládaného stupně, a navíc neprokazuje kritické vlastnosti na základě vnější podobnosti.	nesplněno	nesplněno	neshoda (možná shoda nebo skórování odhadem pro jiný stupeň)
--	-----------	-----------	--

V případě, že shoda IJ a CJ není potvrzena, je doporučeno hledat nový potenciaální CJ a tuto potenciální shodu hodnotit stejným způsobem do doby, dokud není nalezena shoda v souladu s uvedenými kritérii, popř. pokud není shledáno, že taková shoda neexistuje. Takový IJ lze ponechat pro případ, kdy je pro nedostatek validního materiálu nutné se spokojit se skórováním odhadem.

Po provedení kroků 8 a 9 musí být IJ akceptováno nebo odmítnuto v souladu s pravidly artikulovanými v kroku 10. Pokud je shoda akceptována, vyznačí se do skórovacího formuláře. Všechny zbývající IJ pod prvním východiskem jsou následně hodnoceny jako první IJ (krok 12). Pokud není nalezena čistá nebo částečná shoda pro dané východisko, musí být následně provedeno skórování odhadem (krok 13). Poté, co je zvolené východisko kompletně skórováno, je skórováno nezvolené východisko prvního dilematu. Následuje skórování zvoleného a nezvoleného východiska druhého a třetího dilematu (krok 14). Následně je vypočítáno skóre pro každé východisko a pro celé interview. Celkové skóre stupně a vážené průměrné skóre je připsáno na závěr (Sekce III, kroky 15–17).

Krok 11 - Zápis skórování - shody do skórovacího formuláře

Pokud je shoda IJ – CJ akceptována, měla by být zapsána do skórovacího formuláře.⁷² Jeden skórovací formulář je používán pro všechna tři dilemata pro každou z forem interview.

Jak je patrné ze skórovacího formuláře, po nezbytných identifikačních údajích následují tři oddíly seřazené tak, aby bylo možné skórovat každé dilema zvlášť, a to podle příslušnosti odpovědí ke zvolenému východisku. V prvním sloupci zvoleného východiska daného dilematu jsou zaznamenána čísla otázek, ze kterých byl materiál pro dílčí shodu IJ – CJ sebrán. Do druhého sloupce je doplněno číslo CJ (dle skórovacího manuálu), který se shoduje s hodnoceným IJ. Vypsání příslušných norem a prvků je volitelné, protože tato informace je obsažena již v identifikaci daného CJ, resp. v manuálu. Poslední, třetí, sloupec je určen pro zapsání příslušného stupně a jakýchkoliv relevantních poznámek ke shodě (např. částečná shoda, zda je skórován CJ obsažen i v CJ nižšího stupně apod.).

Pod uvedeným zápisem je umístěna kolonka pro skóre daného východiska. Tato položka je vysvětlena v kroku 15.

V nejspodnější části formuláře zbývá prostor pro kalkulaci celkového skóre stupně celého interview a váženého průměrného skóre, jak bude vysvětleno v kroku 16 a 17.

Krok 12 - Skórování zbývajících IJ daného východiska

Po skórování prvního IJ daného východiska následuje pokus porovnat jakýkoliv další IJ stejného východiska, který zahrnuje stejnou normu. Následuje skórování zbývajících IJ daného východiska, které se váží k ostatním normám. Skóre pro každou úspěšnou shodu IJ – CJ je zaneseno do záznamového formuláře. Materiál, pro který nelze najít čistou nebo

---

⁷² Viz Příloha 2, s. 162.

částečnou shodu, by měl být uzávorkován hranatými závorkami pro možné použití skórování odhadem.

Další krok, označovaný jako *kontrola inkluzí*, vyžaduje ověření, zda některé z připsaných CJ nejsou již obsaženy v jiném připsaném CJ. V takovém případě je takový CJ v záznamovém archu uzávorkován a není použit pro výpočet skóre stupně daného východiska.

Krok 13 - Skórování odhadem

Pokud není přiřazena žádná shoda pro skórované východisko, ale přesto materiál pro dané východisko obsahuje morálně validní soud, zaneše se skóre učiněné odhadem, a to i v případě ambivalentní povahy daného materiálu.⁷³

Rozlišovány jsou dvě kategorie důvodů, proč není nalezen vhodný materiál pro skórování shodou. První kategorie postihuje způsob vedení interview – interview může být vedeno špatně, psané interview může být špatně vypracováno, proband může být nesdílný; nezvolené východisko může být zanedbáno i v jinak dobře vedeném interview. Druhá kategorie připouští limity skórovacího manuálu. Ačkoliv probandovi ideje lze hodnotit jako strukturálně skórovatelné a dobře zpracované, mohou být originální či idiosynkratické do té míry, že nejsou obsaženy v žádném předkládaném CJ skórovacího manuálu.

Koncept skórování odhadem si klade za cíl: a) zvýšení pravděpodobnosti, že výzkumník obdrží skóre pro každý subjekt pro všech šest standardních východisek, což maximálně standardizuje získané výsledky; b) umožnit skórování originálních odpovědí nebo odpovědí nereprezentovaných ve skórovacím manuálu; c) minimalizovat zavedení

---

⁷³ Srov. COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 1. Theoretical Foundations and Research Validation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 181.

experimentálních tendencí, minimalizovat tendence eliminovat data jako neskórovatelná v případě, kdy narušují očekávání výzkumníka; d) kompenzovat fakt, že výzkumník často nesouhlasí, pokud jde o bod, ve kterém by materiál neměl být dále považován za skórovatelný z hlediska stupně.

Jak bude následně patrné z kroků 15–17, východisko skórované odhadem nemá stejnou váhu při výpočtu celkového skóre jako ostatní, standardně skórovaná východiska. Skórování odhadem je prováděno na dvojím základě, a) na bázi shody IJ – CJ, ale s využitím méně přísných standardů než při skórování klasickém; b) na bázi celkového posouzení materiálu daného východiska, popř. na jejich kombinaci. Ve všech případech je ale posuzován celek daného východiska, je tedy připsáno pouze jedno skóre odhadem pro jedno východisko.

Aby mohl být materiál považován za skórovatelný odhadem, musí splnit dvě ze tří kritérií:

1) Úsudkem musí být vyjádřena podpora hodnoty daného východiska nebo podpora preferovaného jednání, které korespondují s východiskem. Popřípadě výzkumník musí být schopen konstruovat důvod preference takového jednání nebo hodnoty z odpovědí probanda na dané dilema, avšak bez přidávání jakéhokoliv podstatného materiálu, syntaktické reorganizace materiálu či použití materiálu zachyceného v opozitním východisku.

2) Úsudek, který podporuje východisko (zvolená aktivita nebo hodnota), musí být subjektem shledáván validním, ačkoliv jeho důležitost může být převážena nějakým dalším konstatováním považovaným subjektem za důležitější či validnější. Tedy úsudek, který je skórován odhadem, nesmí být subjektem odmítnut jako nevalidní. Pokud existuje pochybnost ohledně validity ze strany probanda, může být úsudek použit pro skórování odhadem, ale nikoliv pro skórování shodou.

3) Materiál použitý pro skórování odhadem nemusí naplňovat třetí kritérium skórovatelnosti shodou, a sice preskriptivitu.

IJ, který je subjektem považován za validní, ale není shledán jako shodný s jakýmkoliv CJ, se i přesto může blížit shodě s kritickými indikátory CJ nebo se blížit struktuře stupně. Vypomoci si je možné také použitím materiálu pro opozitní východisko. Práce s takovým materiálem může být shrnuta do tří alternativ:

- 1) Použití jiného materiálu jako kontextu. Zde je nutné dbát pravidla, že jeden materiál by neměl být použit pro skórování dvakrát, a to ani v případě, že je použit pouze jako podpůrný k ozřejmění jiného materiálu.
- 2) Extrakce argumentů z opozitního východiska. Používá se v případě, že výpověď probanda neposkytuje k danému východisku žádný materiál. Zpravidla se jedná o opozitní východisko, než jaké bylo probandem zvoleno, a to v podobě argumentu, který byl však převyšeno argumentem pro zvolené východisko. Avšak i zde musí být dodržena podmínka akceptace argumentu probandem.
- 3) Osvětlení IJ jiným CJ jiného východiska. Když se odpověď nepodobá žádnému CJ z „vlastního“ východiska, někdy se zdá, že by podobnost mohla být nalezena u CJ jiného východiska, v kterémžto případě korespondence IJ – CJ může být použita pro skórování odhadem. Pokud shoda IJ – CJ zahrnuje dvě východiska, vždy je nutné považovat ji za vhodnou pouze pro skórování odhadem.

Pokud se materiál zdá čistě skórovatelný ze strukturálního hlediska, avšak nekoresponduje s žádným CJ žádného východiska, může výzkumník

přiřadit skóre odhadem na základě celkového strukturálního odhadu. Je možné také kombinovat korespondenci IJ - CJ odhadem s celkovým posouzením stupně.

Pokud všechny výše uvedené pokusy selžou, pokud je všechen materiál dvojnásobný, je možné provést nejlepší možný odhad stupně. Tento odhad může být založen na struktuře CJ v manuálu nebo na obecné znalosti stupňů výzkumníkem.

V každém případě nezávisle na zvolený přístup výzkumníka je přisáno pro každé východisko pouze jedno skóre odhadem s označením písmenek G v kolonce *Skóre* pro dané východisko v záznamovém archu (např. G3; G3/4).

Pokud je k dispozici jakýkoliv materiál, obsahující morální usuzování, musí být provedeno skórování na základě shody nebo skórování odhadem. Pokud je vyhodnoceno, že není k dispozici materiál, který by obsahoval morální úsudek, je dané východisko označeno: „materiál není k dispozici“. Pro takový materiál platí, že: a) žádná odpověď nemůže být klasifikována jako relevantní pro dané východisko, nebo b) nejsou dostupné relevantní odpovědi z hlediska dvou kritérií skórovatelnosti – zprostředkování úsudku, který by byl akceptován jako validní probandem. Za relevantní z hlediska východiska je materiál považován, pokud je možné z odpovědí probanda odpovědět na otázku „Proč nebo jaké je východisko v otázce, která má být ohodnocena?“ nebo „Jaký důvod může být podán k dané volbě v dilematu, aby korespondoval s východiskem?“ Pokud nelze odpovědět ze získaného materiálu na alespoň jednu z těchto otázek, materiál není k dispozici. Stejně jako v případě, že materiál je dostupný, ale nekonstituuje zdůvodnění pro hodnotu nebo doporučenou aktivitu nebo je odmítnut probandem jako nevalidní.

Tento závěr je vyznačen ve skórovacím formuláři – „materiál není k dispozici“.

Pravidla pro skórování odhadem

- 1) Skórování odhadem je připsáno pouze pokud není nalezena žádná shoda IJ – CJ.
- 2) Materiál, který je pro skórování odhadem použitý, musí splňovat kritéria skórovatelnosti – zprostředkovávat uvažování subjektu, které je jím hodnoceno jako validní. Avšak nemusí být preskriptivní.
- 3) Nejlepší možný odhad stupně je hlavním vodítkem připsání IJ skóre odhadem.
- 4) V případě absence odhadu shody IJ – CJ za použití pouze materiálu interview a CJ daného východiska, pak:
  - a) materiál opozitního východiska může být použit jako kontext či pozadí, ze kterého lze interpretovat význam skórovaného materiálu, nebo pokud to není možné:
  - b) materiál použitelný pro skórování odhadem může být extrahován z argumentů opozitního východiska, nebo pokud to není možné:
  - c) CJ korespondující s IJ daného východiska, který je skórován, může být hledán mezi CJ ostatních východisek.
- 5) Pokud je nalezen odhad IJ – CJ, celkový odhad struktury stupně by měl být založen na jakémkoliv dostupném materiálu daného východiska.
- 6) Mělo by být zaneseno pouze jedno skóre odhadem pro dané východisko do záznamového listu s označením, že se jedná o skóre odhadem.
- 7) Pokud absolutně žádný materiál není dostupný pro dané východisko nebo když dostupný materiál selže z hlediska přínosu posuzování, které by bylo shledáno subjektem jako validní, je do skórovacího listu zaneseno – „materiál není dostupný“.

Krok 14 - Skórování zbytku interview

Poté, co je kompletně skórováno zvolené východisko prvního dilematu, je skórováno nezvolené východisko stejného dilematu a následně vybrané a nevybrané východisko druhého a třetího dilematu. Pokud se objeví potíže s připsáním zvoleného východiska, na základě prosté převahy je označeno jako zvolené východisko to, ke kterému je nalezeno nejvíce shod s CJ. Pokud jsou nalezeny shody či odhad pro obě východiska, není připsáno žádné východisko jako zvolené.

1.5.3 Oddíl III – Přiřazení skóre stupně východiska a obecné úrovně, kroky 15-17

Krok 15 - Výpočet skóre východiska

Poté, co je veškerý materiál dilematu skórován a všechny shody IJ – CJ jsou zapsány do záznamového archu, je kalkulováno skóre stupně pro každé východisko. Při výpočtu skóre daného východiska jsou všechny shody IJ – CJ nad daným východiskem považovány za ekvivalentní. Není činěn žádný rozdíl mezi částečnou a čistou shodou. Pokud je nalezena jen jedna shoda IJ – CJ nad daným východiskem nebo pokud všechny shody nad daným východiskem reprezentují stejný stupeň, není nutné provádět další kalkulaci: skóre daného východiska je rovno stupni této jedné shody nebo identicky skórovaným shodám. Pokud jsou nalezeny dvě či více shod s rozdílnými stupni, skóre daného východiska je kalkulováno následovně:

- 1) Sečíst, kolikrát je každý stupeň reprezentován shodou IJ – CJ pro dané východisko. Pokud je stupeň hraniční, přičítá se $\frac{1}{2}$ bodu každému z těchto stupňů. Např. pro stupně 2, $\frac{2}{3}$, 3 a $\frac{3}{4}$ je bodováno: stupeň 2 – $1\frac{1}{2}b.$, stupeň 3 – $2b.$ ($1 + 2 \times \frac{1}{2} b.$), stupeň 4 – $\frac{1}{2}b.$

- 2) Pokud je pouze jeden stupeň reprezentován 25% a více v dosažených skóre, pak toto skóre stupně je skórem východiska.
- 3) Pokud jsou dva či více stupňů reprezentovány každý 25% nebo více shodami IJ – CJ pod daným východiskem, ale jeden stupeň je reprezentován častěji, pak tento stupeň je *hlavním* stupněm a stupeň (stupně), které jsou reprezentovány méně často (ale ve výsledku nejméně 25%) jsou *vedlejšími* stupni. Vedlejší stupně jsou uzavřeny závorkami za hlavním stupněm, např. 2(3) nebo 3(2)(4).
- 4) Pokud jsou dva nebo více stupňů reprezentovány 25% a více CJ nad daným východiskem a jejich frekvence je stejná, pak je připsáno přechodové skóre mezi dvěma východisky.

Skóre odhadem je připsáno, pokud není nalezena vhodná shoda IJ – CJ pro dané východisko, tedy skóre odhadem je skórem daného východiska.

Pokud je skóre pro dané východisko spočítáno, je zapsáno do záznamového archu. Skóre pro vybraná východiska jsou uvedena v kroužku, pokud se nejedná o skóre odhadem. Skóre odhadem není zakroužkováno, ani pokud se jedná o zvolené východisko.⁷⁴

Krok 16 - Výpočet celkových skóre stupně

Jakmile jsou kalkulována skóre pro každé ze šesti východisek, je vypočítáno celkové skóre interview.

Jednotlivá skóre nemají všechna stejnou váhu. Skóre zvolených východisek mají větší váhu než skóre východisek nezvolených, skóre odhadem (zvolených i nezvolených východisek) mají nejmenší váhu ze všech.

---

⁷⁴ Srov. COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 1. Theoretical Foundations and Research Validation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 185.

Váha skóre je připisována takto:

- zvolené východisko - 3 body;
- nezvolené východisko – 2 body;
- skóre odhadem (zvolené i nezvolené východisko) – 1 bod.

Pravidla pro výpočet celkového skóre:**1) Pro zvolená východiska.**

Pokud je skóre východiska „čistým“ skórem stupně (např. stupeň 3), jsou připsány 3 body tomuto stupni. V případě přechodového skóre (např. stupeň 2/3) se připisuje $1\frac{1}{2}$ b. každému z těchto stupňů. Pokud skóre stupně zahrnuje hlavní a vedlejší stupeň, např. Stupeň 3(2), připíšou se 2b. hlavnímu stupni a 1b. vedlejšímu stupni. V případě hlavního stupně a dvou vedlejších stupňů, např. stupeň 3(2)(4), jsou připsány 2b. hlavnímu stupni a po $\frac{1}{2}$ b. každému z vedlejších stupňů.

2) Pro nezvolená východiska.

Pokud je skóre východiska „čistým“ skórem stupně, jsou připsány 2 body tomuto stupni. V případě přechodového skóre se připisuje 1b. každému z těchto stupňů. Pokud je zahrnuto hlavní a vedlejší skóre, připíšou se $1\frac{1}{3}$ b. hlavnímu stupni a $\frac{2}{3}$ b. vedlejšímu stupni. Pokud skóre východiska obsahuje tři stupně, připíšou se $\frac{2}{3}$ b. každému z nich.

3) Pro skóre odhadem.

Pokud je skóre odhadem východiska „čistým“ skórem stupně, je připsán 1 bod tomuto stupni. Pokud jsou zahrnuty dva stupně (přechodové nebo hlavní/vedlejší), je připsáno $\frac{1}{2}$ b. každému z nich.

Tabulka 5. Bodové hodnocení skóre⁷⁵

	Čisté	Přechodové	Hlavní/vedlejší
Zvolené východisko	3 b.	1½b. pro každý stupeň	2b. hlavní 1b. vedlejší (½b. vedlejší, je-li jich více)
Nezvolené východisko	2 b.	1b. pro každý stupeň	1 1/3b. hlavní 2/3b. vedlejší nebo pro každý ze tří stupňů
Skóre odhadem	1 b.	½b. pro každý stupeň	½b. pro každý stupeň

Body jsou připsány všem stupňům zastoupeným ve skóre daného východiska interview v souladu s výše uvedenými pravidly. Následně je spočteno procentuální vyjádření přidělených bodů pro každý stupeň (počet bodů pro dané východisko je dělen celkovou sumou bodů interview) a je připsáno celkové skóre stupně.

V průběhu připisování celkového skóre stupně jsou použity pouze čisté a přechodové skóre stupně. Není činěn žádný rozdíl mezi hlavními a vedlejšími stupni. Pokud je reprezentován pouze jeden stupeň v souhrnu východisek nebo pokud pouze jeden stupeň dosahuje 25% celkového počtu připsaných bodů, pak je tento stupeň celkovým stupněm interview. Pokud dva nebo více stupňů je reprezentováno každým z nich 25% a více přidělených bodů, je dosaženo smíšeného skóre, které zahrnuje všechny stupně v úrovni 25% nebo vyšší.

⁷⁵ COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 1. Theoretical Foundations and Research Validation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 187. Upraveno, překlad autor.

Krok 17 – Výpočet váženého průměrného skóre (VPS)

Pro výpočet váženého skóre je použit stejný systém váhy zvoleného východiska, nezvoleného východiska a skórování odhadem jako pro výpočet celkových skóre stupně (viz Krok 16 - Výpočet celkových skóre stupně).

Postup výpočtu VPS:

- 1) Vynásobit každý stupeň zastoupený v interview váženými body pro daný stupeň.
- 2) Sečíst výsledky pro všechny stupně.
- 3) Vydělit součet výsledků totálním počtem vážených bodů.
- 4) Vynásobit 100.

1.6 Reliabilita a validita

1.6.1 Reliabilita

Lawrence Kohlberg na základě provedených šetření hodnotí metody The Standard Issue Moral Judgment Interview a The Standard Issue Scoring System jako vysoce reliabilní. Reliabilita byla testována z několika hledisek.

Test-retest reliabilita byla testována na vzorku 43 osob pro Formu A, 31 osob pro Formu B a 10 osob pro obě formy, a to za použití stejných forem a vnějších podmínek pro první a druhé testování v rozsahu 3-6 týdnů. Dobrovolníci byli vybráni mezi studenty základních, středních a vysokých škol ve věku 8-28 let, přibližně polovina byli muži, polovina ženy. Interview bylo vedeno naslepo dvěma výzkumníky a hodnoceno procedurou The Standard Issue Scoring System. Korelace mezi prvním a druhým testováním pro Formy A i B byla u obou vysoká, v oblasti 0,90 a výše. Téměř pro všechny subjekty bylo vyhodnoceno dosažení stupně 1-3. Při stanovení devítibodové škály citlivosti (tedy 5 stupňů a 4 přechodové pozice) byla kompletní shoda shledána mezi 70% a 80%. Při použití citlivější metody pro určení celkového skóre (zahrnující 13 kategorií, tedy s použitím dvou přechodových pozic mezi stupni) úroveň shody dosáhla oblasti hodnot 0,60 pro každou formu, 70% pro kombinaci obou forem. Z celkové pohledu L. Kohlberg shrnuje, že přibližně 3/4 probandů dosáhlo identického skóre během dvojího testování za použití devítistupňové škály, mezi 1/2 a 2/3 respondentů dosáhlo identického skóre za použití 13 bodové škály. Pokud bylo skóre odlišné v průběhu prvního a druhého testování, změna byla pozitivní stejně jako negativní, tedy toto zjištění nemá praktický význam. Změna stability test – retest zkoumání nebyla prokázána ani z pohledu věku či pohlaví probandů.

Obdobné testování bylo použito také pro zjištění *spolehlivosti interrateru*. 20násobné použití Formy A bylo administrováno nezávisle pěti výzkumníky, 10násobné užití Formy B čtyřmi výzkumníky, 20násobné použití

Formy C bylo skórováno nezávisle dvěma výzkumníky. Procentní shoda interrater reliability pro Formu A dosahovala rozmezí od 88% do 100% pro stupeň 3, od 75% do 88% pro kompletní shodu založenou na 9 stupňové škále citlivosti a od 53% do 63% pro kompletní shodu na 13 stupňové škále. Korelace pro výzkumníky 1 a 2 pro Formu A v test-retest zkoumání byla 0,98. Pro Formy B a C bylo dosaženo téměř shodných hodnot.

Pozornost byla věnována i výběru zkušených a méně zkušených výzkumníků a sledována byla interrater reliability v rámci těchto dvou skupin. Tato interrater reliability dosahovala stejně vysokých hodnot pro „nové“ i zkušené výzkumníky, a to pro Formy A i B. Tyto údaje vedly L. Kohlberga k závěru, že The Standard Issue Scoring Manual je vhodný pro použití i nezkušenými výzkumníky. Tento závěr byl podpořen i dalším testováním tohoto druhu interrater reliability. Závěrem L. Kohlberg konstatuje, že v obecné rovině hodnoty pro interrater reliability jsou přibližně srovnatelné s hodnotami test-retest ověřování. Dva výzkumníci připsali identické skóre pro 1/2 až 2/3 při použití 13 bodové škály přesnosti.

*Reliability střídavým testováním*⁷⁶ byla ověřena použitím Formy A a Formy B interview na 10 výše zmíněných subjektech metodou test-retest, kterým byly předloženy obě formy interview, a také pomocí 193 interview longitudinálního výzkumu, které využívaly rovněž obě uvedené formy. Každý výzkumník nezávisle skóroval obě formy na vzorku 20 subjektů v test-retest interview. Procentní shoda mezi Formou A a Formou B byla srovnatelná s test-retest ověřováním a interrater reliability: 100% vzorků bylo skórováno mezi 1 a 3 stupněm pro obě formy, 75% vzorků bylo skórováno identickým skóre pro Formu A a Formu B za využití 9 stupňové přesnosti, 67% vzorků bylo skórováno identickým skóre pro Formu A a Formu B za

---

⁷⁶ V anglickém originále uvedeno jako *Alternate Form Reliability*. Srov. COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 1. Theoretical Foundations and Research Validation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s.65-66.

využití 13 stupňové škály. Úroveň shody pro obě uvedené formy vycházející z longitudinálních dat nedosahuje tak vysokých hodnot, a sice 0,84, zanedbána však byla interrater reliabilita (Forma A byla skórována jiným výzkumníkem než Forma B). Korelace mezi Formou A a C dosáhla hodnoty 0,82, pro Formu B a C hodnoty 0,84. Bylo tedy shrnuto, že Forma C rovněž vysoce koreluje s Formami A a B. Z důvodu obavy ze zkoumání korelací na vývojově odlišných proměnných v případě zahrnutí široké věkové skupiny, jak bylo uvedeno výše, byla kalkulována rovněž reliabilita střídavým testováním s ohledem na věk probandů. Tato parciální korelace dosahovala hodnot uvedených v Tabulce 6 níže. Velmi nízké korelace (0,37 – 0,56) bylo dosaženo pro věk nižší 16 let, avšak pro věk 16 let a výše bylo dosaženo hodnot v řádech 0,60 – 0,70. L. Kohlberg přesto, s odvoláním na malý výzkumný vzorek a skórování více výzkumníky, považuje tuto reliabilitu za psychometricky adekvátní.

Tabulka 6. Korelace střídavým testováním v rámci věkových skupin⁷⁷

Korelace střídavým testováním v rámci věkových skupin							
	Věk (v rocích)						
	10	13-14	16-18	20-22	24-25	28-30	32-33
Forma A x Forma B:							
r = korelační koeficient	0,37	0,39	0,73	0,65	0,78	0,78	0,68
N = počet probandů	19	35	43	29	22	35	22
Forma A x Forma C:							
r = korelační koeficient	0,37	0,40	0,67	0,59	0,83	0,70	0,47
N = počet probandů	19	35	42	31	21	26	11
Forma B x Forma C:							
r = korelační koeficient	0,56	0,46	0,62	0,67	0,77	0,55	0,61
N = počet probandů	21	35	43	30	21	26	11

⁷⁷ COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 1. Theoretical Foundations and Research Validation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 67. Překlad autor.

L. Kohlberg se rovněž zabýval testováním ekvivalence forem A, B a C, nicméně pro potřeby této práce není tento ukazatel podstatný (výzkum, který je popsán v její empirické části, využíval pouze Formu A).

Z hlediska interní konzistence bylo vypočítáno Cronbachovo alfa⁷⁸ pro každou ze tří forem. Výsledky nabyly hodnot: Forma A – 0,92; Forma B – 0,96; Forma C – 0,94. Tyto hodnoty opodstatňují tvrzení, že všechny tři formy interview dosahují kritérií pro psychometrickou konzistenci testování. Za silně prokázané lze také považovat, že Moral Judgment Interview měří jeden konstrukt.

Kalkulována byla pro test-retest, interrater reliabilitu a reliabilitu střídavým testováním směrodatná odchylka měření morálního usuzování, a to podle vzorce $q_{\text{měření}} = \sqrt{(1 - r_{xx})}$, přičemž q představuje směrodatnou odchylku celkového longitudinálního vzorku (69,87), pro r_{xx} byla dosazena hodnota 0,95 jako odhad reliability měření. Směrodatná odchylka měření tohoto nástroje nabyly na těchto vzorcích hodnoty 15,62 „bodů morální zralosti“.⁷⁹

Závěrem L. Kohlberg shrnuje, že vzhledem k uvedeným datům lze metodu The Standard Issue Scoring System označit jako reliabilní v limitech, které je možné akceptovat.

---

⁷⁸ Srov. CRONBACH, Lee J. *Coefficient alpha and the internal structure of tests*. *Psychometrika* [online]. 1951, roč. -, vol. 16, no. 3. Dostupné z: http://psych.colorado.edu/~carey/Courses/PSYC5112/Readings/alpha_Cronbach.pdf.

⁷⁹ COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 1. Theoretical Foundations and Research Validation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 69. Překlad autor.

1.6.2 Validita

Lawrence Kohlberg pojal koncept validity měření morálního vývoje pomocí The Standard Issue Scoring System jako *konstrukt validity*, nikoliv jako predikci vzhledem k nějakým externím kritériím. „Pro měření stupně morálního usuzování korespondují dvě nejkritičtější empirická kritéria konstrukt validity se dvěma centrálními teoretickými předpoklady konstrukt stupně. Jsou invariantní se sekvencí stupňů a strukturální celistvostí či interní konzistencí (všeobecnost ve využití stupňů napříč morálními problémy či dilematy). [Jak bylo prokázáno v rámci longitudinálního výzkumu, který je zmíněn v předešlé kapitole – pozn. autora], ...výsledky potvrzují obě, invariantní sekvence a interní konzistenci. Mimo jiné, interpretujeme platnost konstrukt tak, zda souhlasí data získaná testováním s primárními komponenty jejich teoretické definice. Primární teoretická definice strukturálního morálního vývoje vychází z uspořádání napříč neměnnou vývojovou sekvencí. Jinými slovy, pozitivní výsledky [výše zmíněného longitudinálního výzkumu – pozn. autora] podporují nejen teoretické předpoklady, ale rovněž validitu měření.“⁸⁰ L. Kohlberg pojímal problematiku validity a reliability jako úzce spjaté, přičemž konstrukt validity vyžaduje vysokou zobecnitelnost reliability. Na základě provedených výzkumů (test-retest, reliability střídavým testováním) konstatuje, že data shromážděná testováním reliability potvrzují rovněž validitu měření. „Pokud jsou stupně strukturálně celistvé, jedinec by měl být konzistentní navzdory různým stimulům a důvodům testování. Naše data [míněna data pro testování reliability získaná v rámci longitudinálního výzkumu, který je

---

⁸⁰ COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 1. Theoretical Foundations and Research Validation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 69. Překlad autor.

zmíněn v předešlé kapitole – pozn. autora] tuto podmínku dobře naplňují.“⁸¹ Avšak nemělo by být předpokládáno, že bude nalezena exaktní korespondence mezi hypotetickými stupni vývoje a reálnými morálními úsudky, a to z důvodu přítomnosti mnoha intervenujících faktorů; často je přítomno jiné, než jednoznačně morální dilema atd. Odpovědi na hypotetická dilemata mohou být prediktivní, ale nelze je považovat za identická s rozhodnutími v reálném životě. L. Kohlberg také upozorňuje, že systém interview a skórování zprostředkovává validní data stran stupně morálního úsudku, nikoliv morálního charakteru v jeho celistvosti.⁸²

---

⁸¹ COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 1. Theoretical Foundations and Research Validation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 70. Překlad autor.

⁸² Tamtéž, s. 63-71.

1.7 Kritické poznámky k teorii a metodologii Lawrence Kohlberga

Kohlbergova teorie morálního vývoje a také metodologie výzkumu čelily v 70. a 80. letech 20. století vlně kritiky a rozpoutaly odbornou diskuzi, a to zejména ve Spojených státech amerických. Námitky směřovaly především na předpojatost Kohlbergovy teorie z hlediska pohlaví, selhávání metody v popisu komplexně zpracované teorie; zpochybňována byla rovněž kulturní nepodmíněnost teorie i metody a napadán mravně normativní přístup.

Kritiky Kohlbergovy teorie a metody lze rozdělit do dvou skupin. První skupina, reprezentována zejména E. V. Sullivanem, E. L. Simpsonovou a C. Gilliganovou, hodnotí Kohlbergovu teorii jako chybnou ve svých základech a předpojatou. Druhá skupina, spjata s C. G. Levinem, J. C. Gibbsem a J. Habermasem soustředí své námitky na nutnost revize některých formulací Kohlbergovy teorie a paradigmat, z nichž vychází.⁸³

Kritické poznámky Edmunda V. Sullivana

Teze Edmunda V. Sullivana⁸⁴ obsahují v obecné rovině hodnocení teorií v sociálních vědách jako svázané s infrastrukturou dané společnosti nebo se sociálně definovanými skupinami. Viděno touto optikou, E. V. Sullivan hodnotí Kohlbergovu teorii jako *styl myšlení* a jako takový jej shledává pevně ukotven v konkrétních socio-kulturních souvislostech a reflektující zájmy těch, kteří v těchto souvislostech žijí. Kohlbergovu teorii

---

⁸³ Srov. KOHLBERG, Lawrence, LEVINE, Charles a HEWER, Alexandra. *Moral Stages: A Current Formulation and a Response to Critics*. Basel: S. Karger AG, 1983, s. 104. Contributions of Human Development, vol. 10.

⁸⁴ Srov. SULLIVAN, Edmund V. *A Study of Kohlberg's Structural Theory of Moral Development. A Critique of Liberal Social Science Ideology*. s.352-376, 1977. Human Development 20. In: KOHLBERG, Lawrence, LEVINE, Charles a HEWER, Alexandra. *Moral Stages: A Current Formulation and a Response to Critics*. Basel: S. Karger AG, 1983, s. 115. Contributions of Human Development, vol. 10.

hodnotí jako příklad liberální ideologie. E. V. Sullivan podrobuje kritice rovněž 6. stupeň morálního usuzování, jehož konstrukt posuzuje spíše jako zkosnatělý, neosobní a ahistorický, než jako konstrukt popisující „morálního člověka“. Tento konstrukt označuje za atomizující, zanedbávající morální připoutanost jedince k jeho sociální komunitě, založený na intelektuálních postulátech v rámci abstraktního formalismu a vedoucí k chybnému porozumění morálnímu vývoji jedince.

Souhrnně lze říci, že Edmund V. Sullivan zhodnotil Kohlbergovu teorii jako založenou na strukturalistické a ideologické bázi a domnívá se, že L. Kohlberg tak vytváří „morálně slepé“ porozumění člověku. E. V. Sullivan se rovněž domnívá, že teorie morálního vývoje musí být více než strukturalistický koncept ontogeneze morálního usuzování.⁸⁵

Kritické poznámky E. L. Simpsonové

Kritika E. L. Simpsonové je založena na tvrzení, že Kohlbergovy stupně morálního usuzování nejsou a nemohou být kulturně univerzální a poukazuje, že univerzalita Kohlbergovy teorie není validní, protože L. Kohlberg nestudoval dostatečný počet kultur. E. L. Simpsonová odkazuje na zjištění, že postkonvenční uvažování (zahrnující stupně 5 a 6) nebylo rozpoznáno u všech studovaných kultur, ale lze jej nalézt převážně v urbanistických kulturách ovlivněných Západem. Kohlbergovo schéma stupňů či definici vyšších stupňů tedy považuje za etnocentrické a kulturně předpojaté. Tuto kritiku E. L. Simpsonová staví na dvou základech – empirickém a filozofickém. Z empirického hlediska zpochybňuje validitu posloupnosti stupňů na základě rozporu této koncepce se zjištěními, které jsou dostupné z některých studií napříč různými kulturami (např.

---

⁸⁵ Srov. KOHLBERG, Lawrence, LEVINE, Charles a HEWER, Alexandra. *Moral Stages: A Current Formulation and a Response to Critics*. Basel: S. Karger AG, 1983, s.115-117. Contributions of Human Development, vol. 10.

v některých kulturách nebylo uvažování zahrnuté pod stupně 3 a 4 nalezeno). Tvrdí, že „zaostalost či absence postkonvenčního uvažování v některých kulturách nereflakuje rozdíly v *kompetencích* morálního usuzování, ale jednoduše reflektuje rozdíly mezi kulturami, a to díky necitlivosti výzkumníka k podmínkám *výstupu*.“⁸⁶ Tato tvrzení dokládá ilustracemi z provedených výzkumů. Z filozofického pohledu E. L. Simpsonová proklamuje, že škála vývoje, která je založena na výzkumníkovi, nemůže být aplikována univerzálně či s objektivitou, protože se jedná o výsledek úvah výzkumníka či teoretika, který má partikulární kulturní identitu a základ. Kohlbergovo hledání univerzálních principů musí být tedy shledáno jako nutně předpojaté a limitní, jelikož je ideově vygenerováno z moderní Západní společnosti a její ideologie. Prohlášení o univerzalitě jsou tedy nepřijatelná, protože implikují škálování některých kultur jako „morálně nadřazených“ druhým.

Kritické poznámky Carol Gilliganové

Významnou měrou k diskuzi nad problematikou Kohlbergova pojetí morálního vývoje přispěla jeho spolupracovnice Carol Gilliganová. Ve své monografii z r. 1982 *In a Different Voice. Psychological Theory and Women's Development*⁸⁷ publikovala C. Gilliganová své závěry založené na vlastním zkoumání a pozorování ve snaze zachytit různé způsoby uvažování o vztazích a jejich souvislostech mužskými a ženskými hlasy.⁸⁸ C. Gilliganová se domnívá, že disparita mezi ženskými zkušenostmi a výklady lidského vývoje

---

⁸⁶ KOHLBERG, Lawrence, LEVINE, Charles a HEWER, Alexandra. *Moral Stages: A Current Formulation and a Response to Critics*. Basel: S. Karger AG, 1983, s.110. Contributions of Human Development, vol. 10. Překlad autor.

⁸⁷ GILLIGAN, Carol. *In a Different Voice. Psychological Theory and Women's Development*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1982. Česky: GILLIGANOVÁ, Carol. *Jiným hlasem: o rozdílné psychologii žen a mužů*. Praha: Portál, 2001.

⁸⁸ Pojmem *hlas* (v orig. *voice*) se C. Gilliganová snaží vyjádřit narativní povahu problému, přičemž zkoumání jsou podrobovány výpovědi respondentů, ale i psychologická či literární díla.

nesvědčí o problému ve vývoji žen, ale o problémech v interpretaci, v omezené dosavadní koncepci lidské existence či opomenutí některých pravd o životě. C. Gilliganová se rovněž vymezuje proti genderistickému výkladu jejích tezí: „Jiný hlas, který zde popisují, není charakterizován genderem, nýbrž tématem. V souvislosti se ženami se jedná o empirické pozorování; ...Avšak tato asociace neplatí absolutně - kontrasty mezi mužskými a ženskými hlasy jsou zde uvedeny proto, aby vynikl rozdíl mezi dvěma způsoby myšlení a aby se pozornost soustředila na problém interpretace, nikoli proto, aby představovaly generalizaci jednoho či druhého pohlaví.“⁸⁹

Kritika konceptu L. Kohlberga u C. Gilliganové vychází z přesvědčení, že koncepty dvou významných teoretiků vývoje osobnosti, které tvoří základ Kohlbergova pojetí morálního vývoje jedince, totiž koncepty Sigmunda Freuda a Jeana Piageta, definují pojem *morální* pomocí pojmu *spravedlnost*. V takovém pojetí morálky pak ženy dosahují zpravidla nižšího stupně než muži. Dle C. Gilliganové je tato skutečnost dána tím, že není možné pomocí těchto teorií plně postihnout ženské pojetí morality či morálky a předkládá svůj vlastní náhled na chápání morálního vývoje. C. Gilliganová proklamuje dva paralelní pohledy na morální orientaci – první, popisovaná jako *morálka spravedlnosti* je reprezentována koncepcemi S. Freuda a J. Piageta, druhá, označovaná jako *morálka péče*, postihuje porozumění ženskému uchopení morálky, morálních úsudků a jednání. Ačkoliv C. Gilliganová přijímá tři Kohlbergovy perspektivy morálního konfliktu a volby, označované jako prekonvenční, konvenční a postkonvenční stádium, shledává odlišnosti v morálních doménách, které jsou pro tyto fáze L. Kohlbergem připisovány,

---

⁸⁹ GILLIGANOVÁ, Carol. *Jiným hlasem: o rozdílné psychologii žen a mužů*. Praha: Portál, 2001, s.31-32.

a to díky studiím realizovaným především na mužích.⁹⁰ Lze-li zjednodušeně říci, že východiskem tohoto členění je konvenční morálka, kterou lze ztotožnit s pojmy jako *správný*, *dobrý* či s dodržováním stávajících sociálních norem a hodnot, pak lze prekonvenční morální úsudek hodnotit jako egocentrický, zohledňující individuální potřeby jedince a postkonvenční úsudek (vzhledem ke společenským hodnotám) jako zaujímavější reflektivní perspektivu a konstruuující univerzální morální principy. „Tento posun perspektivy směrem ke značně diferencovaným a reflektivním formám myšlení se objevuje v odpovědích žen jak na skutečná, tak na hypotetická dilemata. Ale tak jako jsou úsudky žen a mužů utvářeny vzájemně odlišnými konvencemi, odchyluje se i ženská definice morální domény od definice odvozené ze studií mužů. Ženská konstrukce morálního problému jakožto problému péče a odpovědnosti ve vztazích (na rozdíl od koncepce práv a pravidel) váže vývoj morálního myšlení žen na změny v jejich chápání odpovědnosti a vztahů, tak jako koncepce morálky jakožto spravedlnosti spojuje tento vývoj s logikou rovnosti a reciprocity. Jádrem etiky péče je tedy psychologická logika vztahů, která je v kontrastu s formální logikou spravedlnosti.“⁹¹

C. Gilliganová definuje tři morální stanoviska poukazující na posloupnost etiky péče. První je reprezentováno soustředěním se na péči o sebe samu k zajištění přežití. Následuje přechodová fáze, dochází ke kritice první fáze jako sobecké. Objevuje se náznak nového chápání vztahu já – druhí, vyjádřený pojmem *odpovědnost*. Druhé stanovisko je rozvinutím pojmu odpovědnost a jeho splynutí s mateřskou morálkou, která se snaží zajistit péči pro závislé. Dobro je úměrné péči o druhé. Druhá přechodová

---

⁹⁰ Srov. KOHLBERG, Lawrence, LEVINE, Charles a HEWER, Alexandra. *Moral Stages: A Current Formulation and a Response to Critics*. Basel: S. Karger AG, 1983, s.121-123. *Contributions of Human Development*, vol. 10.

⁹¹ GILLIGANOVÁ, Carol. *Jiným hlasem: o rozdílné psychologii žen a mužů*. Praha: Portál, 2001, s. 96.

fáze je charakterizována rozporem či nerovnováhou mezi oprávněností péče pro druhé, nikoliv však pro sebe samu. Tím vnikají problémy ve vztazích, způsobené konfliktem mezi druhými a sebou samou, dochází ke snaze urovnat zmatek mezi sebeobětováním a péčí, kterou lze nahlížet jako konvenční, a to prostřednictvím přehodnocování vztahů. Třetí hledisko je soustředěno na dynamiku vztahů a řeší konflikt propojenosti mezi sebou a druhými prostřednictvím nového pochopení těchto vztahů. Péče se stává vědomě zvoleným principem úsudku a stává se univerzálním. Jádrem vzniklé etiky péče je náhled na propojenost já – druhý, péče pozvedá nejen druhé, ale i člověka samého.⁹²

Lawrence Kohlberg s některými námitkami C. Gilliganové souhlasil a shledával je účelnými. Jako opodstatněnou přijal zejména tezi, že jím popsaný koncept morálního vývoje reflektuje ve větší míře vzhled do osobnostního vývoje mužů než žen.⁹³ L. Kohlberg však ve své odpovědi na kritiku C. Gilliganové shrnuje, že na základě provedených zkoumání neshledává existenci dvou odlišných či polarizovaně orientovaných cest ontogeneze struktur morálních stupňů a přiklání se k oprávněnosti formulací J. Piageta spíše než k pojetí problematiky péče tak, jak jej podává C. Gilliganová. L. Kohlberg poukazuje rovněž na metodologické nedostatky tvrzení C. Gilliganové, mimo jiné na absenci strukturální celistvosti této teorie či prokázání vztahů mezi myšlením a jednáním se stejnou průkazností, jakou sám publikoval pro potvrzení své „teorie spravedlnosti“. S odvoláním na text Gertrud Nunner-Winklerové⁹⁴ shrnuje, že:

---

⁹² Srov. GILLIGANOVÁ, Carol. *Jiným hlasem: o rozdílné psychologii žen a mužů*. Praha: Portál, 2001, s. 97-98.

⁹³ Srov. KOHLBERG, Lawrence, LEVINE, Charles a HEWER, Alexandra. *Moral Stages: A Current Formulation and a Response to Critics*. Basel: S. Karger AG, 1983, s.121. Contributions of Human Development, vol. 10.

⁹⁴ NUNNER-WINKLER, Gertrud. *Two moralities? A critical discussion of an ethic of care and responsibility versus an ethic of rights and justice*. In: KURTINES, William M. a GEWIRTZ, Jacob L. *Morality, moral behavior and moral development. Basic issues in theory and research*. New York: Wiley Interscience, 1983.

„pokud existují odlišnosti mezi přístupy péče a spravedlnosti, neexistují rozdíly v základních etických pozicích, ale rozdíly v důrazu na dva typy morálních povinností. Následující Kanta, G. Nunner-Winklerová považuje perfektní povinnosti za negativní povinnosti neinterferující s právy ostatních. Perfektní či negativní povinnosti mohou být následovány každým v jakémkoliv čase a místě a s prospěchem pro všechny. V kontrastu s nimi jsou imperfektní povinnosti, pozitivní povinnosti, které preskriptivně neurčují specifické jednání, ale pouze formulují pravidla jednání, například výkon péče.“⁹⁵

Kritické poznámky C. G. Levineho

Kritické poznámky C. G. Levineho míří na strukturalistickou povahu předpokladů, na jejichž základě je konstituována hierarchie stupňů a reflektuje tři odlišné modely. První, nejvíce radikální, se vyjadřuje k *modelu přenosu*⁹⁶ Elliota Turiela. Tento model se opírá o tvrzení, že jakmile je dosažen určitý stupeň morálního vývoje, předchozí stupeň je plně reorganizován a již dále neexistuje jako struktura, tj. „každý empirický příklad manifestace předchozího stupně je Turielem konceptualizován ne jako manifestace struktury, ale jako obsah modálního stupně jedince procházející rekonstrukcí.“⁹⁷ Avšak C. G. Levine argumentuje, že tento koncept nemůže vysvětlit fluktuaci v rámci manifestace stupně, která může

---

⁹⁵ KOHLBERG, Lawrence, LEVINE, Charles a HEWER, Alexandra. *Moral Stages: A Current Formulation and a Response to Critics*. Basel: S. Karger AG, 1983, s. 139. Contributions of Human Development, vol. 10. Překlad autor.

⁹⁶ V originální textu jako *displacement model*.

⁹⁷ KOHLBERG, Lawrence, LEVINE, Charles a HEWER, Alexandra. *Moral Stages: A Current Formulation and a Response to Critics*. Basel: S. Karger AG, 1983, s.150. Contributions of Human Development, vol. 10. Překlad autor.

být predikována na základě předpokládaného situačního stimulu. Nižší stupně zůstávají dle C. G. Levineho i nadále k dispozici.⁹⁸

Druhým C. G. Levinem diskutovaným modelem je model Jamese Resta, který byl E. Turielem pro kontrast s modelem vlastním označen jako *model vrstveného dortu*⁹⁹. Tento model tvrdí, že stupně jsou dosahovány v neměnné posloupnosti, ale předpokládá následnou dostupnost nižších stupňů. Přesto však vznáší argumenty i pro hierarchickou preferenci manifestace nejvyššího možného stupně. C. G. Levine shledává v tomto modelu jako problematický právě předpoklad hierarchické preference stupně, a to z důvodu jeho jisté předpojatosti oproti systematickému studiu sociálních podmínek, které mohou vyvolat manifestaci stupně pod nejvyšším možným stupněm, kterého lze dosáhnout.

Třetím modelem je Levineho *ne-přenosový, přídavně-inkluzivní model*¹⁰⁰ vývoje stupňů. C. G. Levine věří, že tento model respektuje předpoklady strukturální vývojové teorie, ale více ospravedlňuje přijetí metod měřících fluktuaci hodnot v manifestaci morálních stupňů, zohledňujících situační stimuly. C. G. Levine vychází z interakcionalistických předpokladů ve snaze porozumět performanci spíše než kompetenci.¹⁰¹ Pokud performance má vliv na vývoj, měl by být tento vliv více zkoumán, a to z pohledu takové teorie, která nabídne kompletní vysvětlení ontogeneze morálního usuzování v reálném světě. Tento zájem C. G. Levine nepopisuje jako nekompatibilní s teorií L. Kohlberga, ale nabádá k jeho ne příliš

---

⁹⁸ Srov. KOTÁSKOVÁ, Jarmila. *Socializace a morální vývoj dítěte*. Praha: Academia, 1987, s. 53. Studie ČSAV číslo 9.

⁹⁹ V originální textu jako *layer cake*.

¹⁰⁰ V originální textu jako *non-displacement, additive-inclusive model*.

¹⁰¹ Pravděpodobně se jedná o odkaz na konceptuální dichotomii kompetence – performance z prací Noama Chomského: „rozdíl mezi kompetencí (znalostí jazyka, kterou má mluvčí-posluchač) a performancí (vlastním užitím jazyka v konkrétních situacích).“ In: TURBOVÁ, Milena. *K pojmům kompetence-performance (K vývoji pojetí některých základních lingvistických pojmů a termínů)* [online]. Slovo a slovesnost: Ústav pro jazyk český, Akademie věd ČR, v.v.i. [Cit. 4.10.2017] Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3245>

rigidnímu užití, jelikož se Kohlbergův primární zájem soustředí na výklad z perspektivy kompetence, což L. Kohlberg sám artikuluje.¹⁰²

Jarmila Kotásková shrnuje kritiku C. G. Levineho takto: „Zdůrazňuje podíl nonkognitivních faktorů na řešení morálních dilemat – osobnostních charakteristik, sociálních postojů, emocionálních faktorů, pohlaví a situačních proměnných, odlišujících rozdíly řešení v přirozeném experimentu a v laboratoři; konečně Levine podtrhává – vedle zmíněné intrapersonální variability – i skutečnost a zkušenosti interpersonální.“¹⁰³

Kritické poznámky Johna C. Gibbse

Interpretace morálního vývoje Johna C. Gibbse je založena na dvoufázovém modelu. První fáze reflektuje Piagetův model vývoje a postihuje Kohlbergovi stupně 1-4. Jako druhou, existenciální fázi J. C. Gibbs uvádí fázi vývoje v období dospělosti, tedy postkonvenční úroveň. Tvrdí, že tato druhá fáze není strukturální v Piagetovském slova smyslu, ale spíše vývojová v čistě fenomenologickém a funkcionalistickém smyslu, dokud nevysvětlí vývoj myšlení, identity a povinnosti tak, jak jsou popsány v dílech E. Eriksona a E. Fromma. Důvodem tohoto Gibbsova modelu je snaha kompenzovat chybějící důkazy podporující Kohlbergovo strukturální zpracování postkonvenčního uvažování v Piagetově slova smyslu. Tyto důkazy, dle J. C. Gibbse, chybí v teoretické i empirické rovině. „Pokud jsou Kohlbergovy morální stupně Piagetovskými strukturálními stupni, pak by měly, podle Gibbse, empiricky korelovat s manifestací stejných struktur v kognitivních oblastech. J. C. Gibbs uvádí, že nebyl nalezen žádný vztah mezi Piagetovými kognitivně-logickými stupni vývoje a postkonvenčním morálním

---

¹⁰² Srov. KOHLBERG, Lawrence. *The Meaning and Measurement of Moral Development*. Worcester: Clark University Press, 1981, s. 35.

¹⁰³ KOTÁSKOVÁ, Jarmila. *Socializace a morální vývoj dítěte*. Praha: Academia, 1987, s. 53. Studie ČSAV číslo 9.

uvažováním.“¹⁰⁴ J. C. Gibbs dále konstatuje, že Kohlbergovy postkonvenční stupně nejsou strukturální v Piagetovském smyslu, ale spíše se jedná o metaetické pozice, kterých dosahují dospělí v průběhu jejich existenciálního růstu.

Kritické poznámky Jürgena Habermase

Jürgen Habermas formuloval svou kritiku Kohlbergovy teorie ve článku uveřejněném v r. 1979,¹⁰⁵ ve kterém konstatoval, že Kohlbergova teorie je nedostatečná, protože nedefinuje sedmý stupeň morálního vývoje.

J. Habermas přirozeně vychází ze svých reflexí, zaměřujících se na sociální evoluci skrze zkoumání komunikace, jedince a společnosti. V jeho koncepci formování identity ega můžeme hodnotit jako konečnou představu stav racionální autonomie, tj. stav sebeuvědomění a dosažení komunikační kompetence, která jedinci umožňuje udržet či reinterpretovat jeho identitu skrze *komunikativní jednání*.¹⁰⁶ Tyto výpovědi na úrovni komunikativního jednání zajišťují autonomní realizaci sebe sama skrze závislost na interakcích s ostatními. Tato kompetence je pak založena na post-sociocentrickém, tedy postkonvenčním uvědomění jednání a motivů jedince i ostatních a z této pozice konstruuje a užívá „obecně následované procedury“ pro zajištění pravdivosti a správnosti výpovědí.

J. Habermas nahlíží problematiku morálního usuzování vycházející ze svého pojetí komunikativní kompetence a vývoje ega a lze tedy shrnout, že

---

¹⁰⁴ KOHLBERG, Lawrence, LEVINE, Charles a HEWER, Alexandra. *Moral Stages: A Current Formulation and a Response to Critics*. Basel: S. Karger AG, 1983, s.153. Contributions of Human Development, vol. 10. Překlad autor.

¹⁰⁵ HABERMAS, Jürgen. Moral Development and Ego Identity. In: HABERMAS, Jürgen. *Communication and the Evolution of Society*. Boston: Beacon Press, 1979.

¹⁰⁶ S odkazem na v českém jazykovém prostředí ustálený výraz *komunikativní jednání* v souvislosti s teoriemi J. Habermase je anglický termín *communicative* překládán českým ekvivalentem *komunikativní*, nikoliv *komunikační*. Pojem komunikativní jednání J. Habermas chápe jako prostředek vývoje komunikační kompetence a člení je do tří úrovní – nekompletní interakce, kompletní interakce a komunikační akce a diskurs.

„morální usuzování je manifestací využití komunikativních dovedností, aby byla vykoupena platnost nároku na spravedlnost, která je zase interaktivním projevem formování identity ega.“¹⁰⁷ Je nutné zmínit, že problematika témat vývoje ega či morálního vývoje je J. Habermasem spojována s jeho koncepcí *interaktivní kompetence*. Tento koncept shrnuje představy o komunikativní kompetenci, která je utvářena v rámci struktur komunikativního jednání a dotýká se J. Habermasem předdefinovaných kognitivních stupňů a také způsobů dosahování sociálních rolí skrze ontogenezi komunikativní kompetence. J. Habermas tak při hodnocení Kohlbergovy hierarchie stupňů morálního usuzování sleduje korelaci se svými stupni interaktivní kompetence. Toto morální uvažování může být nahlíženo jako „schopnost k využití interaktivní kompetence pro vědomé zpracování morálně relevantních konfliktů a jednání.“¹⁰⁸ jako aspekt interaktivní kompetence, manifestovaný v uplatňování nároku na spravedlnost, a také jako manifestace formování identity ega.

Na základě těchto úvah a pojetí vývoje jedince J. Habermas konstituuje sedmý stupeň morálního uvědomění. Pro tento stupeň jsou významné aspekty dosažení dospělosti a univerzalizovaná potřeba interpretací. J. Habermas klade také požadavky na úroveň reciprocity jako na klíčový faktor, pro sedmý stupeň je vyžadována tzv. *kompletní reciprocita*. Jako ideu *dobrého života* uvádí J. Habermas pro tento stupeň morální a politickou svobodu, oblast platnosti uvažování je rozšířena na všechny členy fiktivního světového společenství, pro oblast filozofické rekonstrukce stupně je příznačná univerzální etika promluv.

---

¹⁰⁷ KOHLBERG, Lawrence, LEVINE, Charles a HEWER, Alexandra. *Moral Stages: A Current Formulation and a Response to Critics*. Basel: S. Karger AG, 1983, s.159. Contributions of Human Development, vol. 10. Překlad autor.

¹⁰⁸ HABERMAS, Jürgen. Moral Development and Ego Identity. In: HABERMAS, Jürgen. *Communication and the Evolution of Society*. Boston: Beacon Press, 1979, s. 88. In: KOHLBERG, Lawrence, LEVINE, Charles a HEWER, Alexandra. *Moral Stages: A Current Formulation and a Response to Critics*. Basel: S. Karger AG, 1983, s.159. Contributions of Human Development, vol. 10. Překlad autor.

Lawrence Kohlberg a jeho tým se uvedenými i dalšími kritikami zabývali na přelomu 70. a 80. let 20. století. Na základě získaných podnětů byla Kohlbergova teorie (jejíž stěžejní verze byla publikována v roce 1976) mírně modifikována. Tyto revize se dotkly především rozšíření některých teoretických konstruktů zahrnující vztah mezi úsudkem a jednáním, postihující rozdíly mezi úsudky zodpovědnosti a úsudky spravedlnosti aj. Revize se dotkla též pojetí šestého stupně morálního usuzování, který byl precizněji definován co do teoretických východisek (diskutována byla východiska empirická, psychologická i filozofická), definován byl také „finální bod“ vývojové teorie jako nezbytný předpoklad definice stupňů jako racionální rekonstrukce této ontogeneze.¹⁰⁹ Sám L. Kohlberg dospěl k rozhodnutí problematický 6. stupeň morálního usuzování dále nepoužívat, manuál procedury The Standard Issue Scoring System z r. 1987 jej již nezahrnuje.

Kritické poznámky Jarmily Kotáskové

V Českém (dříve Československém) prostředí se problematikou morálního vývoje jedince zabývala především psycholožka Jarmila Kotásková (1933-1994). Ve svém spise *Socializace a morální vývoj dítěte*¹¹⁰ shrnuje svůj teoretický přístup a přehled vlastních studií a dosažených výsledků. U J. Kotáskové, vycházejíc zejména z vývojové psychologie, dominuje přístup reflektující kognitivní psychologické směry či teorie sociokognitivního vývoje, frekventovaným pojmem je rovněž prosociálnost.

---

¹⁰⁹ Srov. KOHLBERG, Lawrence, LEVINE, Charles a HEWER, Alexandra. *Moral Stages: A Current Formulation and a Response to Critics*. Basel: S. Karger AG, 1983, s.165-166. Contributions of Human Development, vol. 10.

¹¹⁰ KOTÁSKOVÁ, Jarmila. *Socializace a morální vývoj dítěte*. Praha: Academia, 1987. Studie ČSAV číslo 9.

J. Kotásková s odvoláním na práce J. Piageta a L. Vygotského zdůrazňuje, že pro morální vývoj jedince není podstatná pouze míra poznání, závislá na kognitivních schopnostech a individuálních zkušenostech jedince, ale především proces interiorizace, tedy proces postupného nabývání převahy vnějších požadavků a norem. Uvádí, že „kognitivní vyspívání, na něž bezprostředně a v každém momentu navazuje zkušenost dítěte – zvláště sociální – vytváří komplexy nových kvalit v průběhu ontogeneze: jsou to především sebepojetí jako jádro osobnosti a soustavy postojů (implikující hodnoty a hodnocení) k různorodé vnější skutečnosti, resp. k prostředí, v němž dítě žije.“¹¹¹

Jak uvádí dále, Kohlbergova škola vliv zkušenosti dle jejího názoru podceňuje, protože se zaměřuje především na vývoj morálního usuzování, které je sice J. Kotáskovou shledáno páteří prosociálnosti, nicméně není hodnoceno jako dostačující podmínka utvoření morálně vyspělé osobnosti. J. Kotásková však uznává, že L. Kohlberg k problematice vlivu zkušenosti na morální vývoj jedince zmiňuje akcelerátory či facilitátory morálního vývoje, jako jsou časté situační interakce s druhými, zaujímání různých situačních rolí, příslušnost k různým sociálním skupinám atd. Vliv L. Kohlberga je rovněž patrný v nahlížení na důrazné odlišení pojmů sociální zralosti a morální úrovně, ačkoliv tyto jsou shledávány jako neoddelitelné, zejména u některých autorů zaměřených na morálku jako psychologickou entitu (např. Thomas Lickona). J. Kotásková shrnuje nové přístupy k morálnímu vývoji v artikulaci tendencí, na nichž panuje shoda: „Morální usuzování jako kognitivní, na intelektové kapacitě závislá složka morálního vývoje (i Kohlbergem považovaná za nutnou, ne však dostačující podmínku celkové morální úrovně), je stále důsledněji doplňována o nové aspekty. Z těch je pak

---

¹¹¹ KOTÁSKOVÁ, Jarmila. *Socializace a morální vývoj dítěte*. Praha: Academia, 1987, s. 40. Studie ČSAV číslo 9.

podtrhována sociální zkušenost (i výchova má především tuto zkušenost zprostředkovat) a emocionalita jako silný motivační činitel.¹¹²

J. Kotásková míní, že polemika s prací i stoupenci L. Kohlberga, problematický vztah morálního usuzování a reálného jednání a další faktory vedly také k orientaci mnoha autorů na principy prosociálnosti, prosociálního chování a altruismu člověka.¹¹³

---

¹¹² KOTÁSKOVÁ, Jarmila. *Socializace a morální vývoj dítěte*. Praha: Academia, 1987, s. 46. Studie ČSAV číslo 9.

¹¹³ Výchovou k prosociálnosti se ve Španělsku zabýval např. Roberto Roche-Olivar, srov. ROCHE-OLIVAR, Roberto. *Etická výchova*. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana, 1992. Na Slovensku se etické výchově inspirované konceptem prosociálnosti Roberto Roche-Olivara věnoval např. Ladislav Lenz, srov. LENCZ, Ladislav. *Pedagogika etickej výchovy. Výchova k prosociálnosti*. Bratislava: Metodické centrum v Bratislave, 1992.

2. Empirická část

Cílem empirické části této disertační práce je zpracování tématu vlivu dlouhodobého pobytu jedince v dětském domově na jeho morální vývoj, a to za využití přístupu a metodologie Lawrence Kohlberga tak, jak byla prezentována v teoretické části této práce. Cílem realizovaného výzkumu bylo zjistit a případně postihnout rozdíly v morálním vývoji dětí a mladistvých dlouhodobě pobývajících v dětském domově a jedinců, kteří v ústavní výchově ve svém životě nikdy nepobývali. Podkladem empirické části této práce je provedené vlastní šetření, které bylo realizováno autorem práce ve spolupráci s dětmi z dětských domovů a s dětmi z běžných rodin jako kontrolní skupinou.

2.1 Design výzkumu

2.1.1 Základní parametry výzkumu

Výzkumný problém byl definován jako **Vliv dlouhodobého pobytu jedince v dětském domově na jeho morální vývoj**. Dlouhodobý pobyt dítěte či mladistvého v dětském domově lze nahlížet jako velmi specifickou zkušenost, která zásadním způsobem ovlivňuje formování jeho osobnosti, a to v její komplexnosti. Chápeme-li rozvoj osobnosti jedince jako neodlučitelně spojený s rozvojem jeho morálního usuzování, lze se domnívat, že díky mnoha vlivům – intervenujícím proměnným, které život v dětském domově přímo či nepřímo ovlivňují či se s ním významně pojí, lze důvodně předpokládat, že tyto zásadní a velmi neobvyklé okolnosti a determinanty mohou mít vliv na morální vývoj jedince. Je tedy možné vyslovit domněnku, že v morálním vývoji jedince dlouhodobě pobývajících v dětském domově budou patrné odlišnosti v přímém srovnání s morálním vývojem dětí či mladistvých, kteří ústavní výchovou ve svém životě nikdy neprošli. Touto odlišností je míněn patrný a měřitelný rozdíl v dosažení

úrovně morálního vývoje u dětí či mladistvých, kteří prošli ústavní výchovou a u dětí či mladistvých, kteří tuto zkušenost nemají.

Cílem výzkumu tedy bylo zjistit, zda výše popsané rozdíly existují, tedy potvrdit či vyvrátit stanovenou **výzkumnou hypotézu**: *Výsledky empirického šetření za využití metodologie Lawrence Kohlberga (The Standard Issue Moral Judgment Interview a The Standard Issue Scoring System) prokáží odlišnost v dosažení úrovně morálního vývoje u dětí z dětských domovů a u dětí z rodinného prostředí.*

Výzkumná hypotéza byla dále konkretizována takto: *Výsledky empirického šetření za využití metodologie Lawrence Kohlberga (The Standard Issue Moral Judgment Interview a The Standard Issue Scoring System) prokáží významnou odlišnost v četnosti zastoupení jednotlivých stupňů morálního usuzování a významnou odlišnost průměrného váženého skóre, a to v rámci provedeného šetření na definované skupině 40 probandů a na kontrolní skupině 40 osob.*

Typem výzkumu byl zvolen **kvantitativní ex post facto výzkum**, tedy výzkum, který pracuje s již existujícími nezávisle proměnnými a snaží se postihnout jejich účinky na závisle proměnné.¹¹⁴

Intervenující nezávisle proměnné byly definovány jako soubor vlivů působících na výchovně vzdělávací proces v prostředí ústavní péče a soubor faktorů ovlivňujících morální vývoj jedince dlouhodobě pobývajícího v dětském domově. Zanedbány byly vlivy ve větší míře společné oběma zkoumaným skupinám, jejichž vztahem se L. Kohlberg zabýval (např. IQ, dosažená úroveň vzdělání, sociální role a status atd.).¹¹⁵

---

¹¹⁴ Srov. PELIKÁN, Jiří. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007, s. 70.

¹¹⁵ Srov. COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 1. Theoretical Foundations and Research Validation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 105-117.

Intervenující nezávisle proměnné:

- Realita pobytu v dětském domově
- Pedagogické působení personálu
- Cíle, obsahy a metody výchovně vzdělávacího procesu
- Dosažené či probíhající vzdělávání
- Realizované výchovné programy
- Naplňování legislativních požadavků na výchovně vzdělávací proces ve školských zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy
- Vztah personál – dítě/mladistvý
- Vrstevnické vztahy, vztahy mezi dětmi/mladistvými v i vně dětského domova
- Prostředí „pro otevření se“ pedagogickému působení
- Klima dětského domova
- Vliv školního a mimoškolního vzdělávání, zájmových aktivit
- Vliv biologické či náhradní rodiny, s níž je dítě v kontaktu
- Vliv osobní zkušenosti z rodiny, vzoru rodičů apod.
- Ostatní vlivy

Závisle proměnnou lze artikulovat jako úroveň morálního vývoje, jíž jednotlivci ze skupiny probandů a jedinci z kontrolní skupiny dosáhli.

2.1.2 Skupina probandů

Výběr skupiny probandů a její dosažitelnost byly pro provedení výzkumu zásadní. Vytipování vhodných kandidátů bylo limitováno věkovým složením dětí a mladistvých v dětských domovech, počtem vhodných kandidátů, ale také dosažitelností jednotlivých domovů, popř. dosažitelností jednotlivců pro provedení časově náročného šetření. Ačkoliv aspekt dosažitelnosti skupiny probandů nebyl určujícím kritériem pro jeho výběr,

vzhledem k plánované realizaci výzkumu hrál významnou roli zejména při stanovení počtu probandů ve skupině.

Ústavní výchova je v České republice poskytována dětem, mladistvým a nezaopatřeným (studujícím) dospělým ve věku 0–26 let. Pro provedení výzkumu byla zvolena věková hranice 14 až 20 let, která je v dětských domovech čteně zastoupena. Dolní věková hranice byla stanovena s ohledem na předpokládaný všestranný rozvoj osobnosti dítěte/mladistvého v tomto věku tak, aby bylo oprávněné se domnívat, že jedinec důkladně a v potřebné míře porozumí zadání výzkumného úkolu, jeho odpovědi budou vzhledem k jeho věku logicky relevantní a bude v oblasti kognitivních schopností schopen vyšší míry abstrakce a formálních logických operací.¹¹⁶ Vzhledem k faktu, že L. Kohlberg prováděl výzkum s probandy od 10 let věku a shledával statisticky významnou korelaci mezi věkem probanda a dosaženým morálním stupněm,¹¹⁷ byla spodní věková hranice 14 let stanovena rovněž s ohledem na vysokou míru pravděpodobnosti vyššího procentního zastoupení jednotlivých vývojových stupňů pro tento a vyšší věk. S přihlédnutím k tomu, že L. Kohlberg věkové skupiny členil s nízkou citlivostí v řádu let (věkové skupiny 13-14 let, 16-18 let atd.) byl aspekt bližší věkové specifikace pro provedení šetření zanedbán a stanovena byla pouze jedna skupina v uvedeném věkovém rozsahu.

---

¹¹⁶ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000, s. 216-219.

¹¹⁷ Srov. COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 1. Theoretical Foundations and Research Validation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 100-103.

Věkové zastoupení ve skupině probandů

věk (let)	počet ve skupině	procentní zastoupení
14,0	4	10
14,5	3	7,5
15,0	4	10
15,5	4	10
16,0	6	15
16,5	4	10
17,0	4	10
17,5	4	10
18,5	3	7,5
19,0	1	2,5
19,5	2	5
20,0	1	2,5

Počet probandů byl stanoven na 40, a to vzhledem k vysoké časové náročnosti výzkumu – sběru dat a jejich vyhodnocení a také s ohledem na četnost zastoupení této věkové skupiny v dosažitelných dětských domovech.

Spolupráce byla realizována s dětmi a mladistvými z dětských domovů Černá Voda (Olomoucký kraj), Krásná Lípa, Litoměřice, Tisá (Ústecký kraj) a Zruč nad Sázavou (Středočeský kraj), se kterými autor práce dlouhodobě spolupracuje.

Výběr probandů dále nebyl ovlivněn pohlavím probandů (ačkoliv tento údaj byl v rámci záznamových archů zaznamenáván), místem pobytu v rámci ČR, etnickou ani jinou další specifikou.

Průměrný věk skupiny probandů dosáhl hodnoty 16,4 let, podíl žen a mužů nabyval hodnot 22 žen (55%) a 18 mužů (45%).

2.1.3 Kontrolní skupina

Pro výběr kontrolní skupiny byla použita obdobná kritéria, jako pro výběr skupiny probandů, tedy věk 14 let a výše, nespecifikován poměr mužů a žen ve skupině; výběr nebyl ovlivněn místem pobytu v rámci ČR, etnickou ani jinou další specifikou. Počet jedinců v kontrolní skupině byl stanoven s ohledem na skupinu probandů na 40.

Z důvodu praktické dosažitelnosti vzorku byla spolupráce realizována se Základní školou Vorlina, Vlašim, Středočeský kraj. Vzorek kontrolní skupiny sestával z žáků devátých tříd této základní školy, přičemž věkové zastoupení znázorňuje tabulka.

Věkové zastoupení v kontrolní skupině

věk (let)	počet ve skupině	procentní zastoupení
15,0	18	45
15,5	14	35
16,0	5	12,5
16,5	2	5
17,0	1	2,5

V rámci administrace interview byli účastníci šetření dotázáni, zda ve svém životě pobývali v dětském domově. U všech zúčastněných byla dána negativní odpověď.

Průměrný věk kontrolní skupiny dosáhl hodnoty 15,4 let, podíl žen a mužů nabyval hodnot 25 žen (62,5%) a 15 mužů (37,5%).

2.2 Použitá terminologie a specifika překladu z anglického jazyka

Zásadním úskalím při práci s metodologií Lawrence Kohlberga se ukázala nedostupnost potřebných materiálů v českém jazyce. Práce L. Kohlberga či jeho nejbližších spolupracovníků (např. A. Colby) nebyly do českého jazyka přeloženy a jsou pro použití v českém jazykovém prostředí velmi obtížně dostupné. K zajištění potřebných publikací bylo využito mezinárodních meziknihovních výpůjček, a to zpravidla ve spolupráci s evropskými univerzitními knihovnami.

Při studiu Kohlbergovi metodologie výzkumu ke zjištění úrovně morálního vývoje jedince a pro realizaci výzkumu byly použity originální texty v anglickém jazyce. V průběhu studia, přípravy i realizace výzkumu bylo nutné přistoupit k překladu některých pasáží či používaných termínů s větším důrazem na výkladový a obsahový rámec originálních textů před upřednostněním doslovného či explicitně přesného překladu. Některé termíny, které v anglickém jazyce nesou významově podobný, avšak jemně odstíněný obsah nemají adekvátní český ekvivalent. Bylo tedy nezbytné zvolit z nabízených možností překladu takový český termín, který co nejlépe odpovídá obsahu či smyslu původního textu.

Následující výčet frekventovaných pojmů v originálních textech, jejichž překlad si vyžádal zvýšenou pozornost, zahrnuje problematické termíny a práci s jejich českým ekvivalentem v rámci této disertační práce.

Development – v kontextu Kohlbergových prací klíčový termín, jež zahrnuje české ekvivalenty *vývoj*, ale též *rozvoj* či *vývin*. L. Kohlbergem je zpravidla používán v kontextu *moral development*, tedy morální vývoj či rozvoj. Vzhledem k ustálené formulaci, hojně se vyskytující v českojazyčné

odborné psychologické¹¹⁸ či pedagogické¹¹⁹ literatuře, byl tento termín překládán jako *vývoj*, resp. *morální vývoj*, ačkoliv výše uvedené termíny lze v českém jazyce označit za synonyma.

Dilema – porozumění pojmu dilema se v publikacích L. Kohlberga a kol. liší od výkladu tohoto pojmu v češtině (dilema jako „nutnost volby mezi dvěma vylučujícími se – a často nepříznivými – možnostmi“¹²⁰). Pojem dilema není v těchto pracích striktně používán v souladu s definicí viz výše či pro označení *morálního dilematu*, ale šířeji, zejména pak také pro označení příběhu užitého v interview, který však toto *morální dilema* zahrnuje či předjímá. Pro potřeby této práce bylo pro tento případ užito překladu *příběh*, popř. *příběh-dilema*, pojem dilema byl zpravidla ponechán pro užití v tradičním v českém jazyce obvyklejším významu. Pojem dilema byl ve významu obvyklém pro Kohlbergovy texty zachován pro označení jednotlivých příběhů ve standardním záznamovém archu a v překladu zadání Moral Judgment Interview pro zajištění kompatibility s originálními anglickými texty, zejména se skórovacím manuálem.

Equality, equity, justice, fair – všechny tyto tři pojmy lze do českého jazyka přeložit jako *spravedlnost*, avšak v anglickém jazyce každý z těchto pojmů nese jisté specifické zabarvení. Výraz *justice* nabývá spíše univerzálního socio-praktického obsahu, *spravedlnost* jako *spravedlivé zacházení s lidmi*; *spravedlnost* jako stav, který je v souladu s artikulovanými normami; též jako *odůvodnitelnost*. Pojem *justice* je také používán pro *spravedlnost* v kontextu legality, procesu souzení či odsouzení člověka, též jako *spravedlnost* coby výsledek tohoto procesu, její dosažení.

---

¹¹⁸ Srov. HEIDBRINK, Horst. *Psychologie morálního vývoje*. Praha: Portál, 1997.

¹¹⁹ Srov. PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška a MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2008, 5. vydání, S. 127.

¹²⁰ PETRÁČKOVÁ, Věra, KRAUS, Jiří a kol. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 1998, s. 166.

Termín *equality* nese obsah spíše poukazující na *rovnost* či *vyrovnanost* (rovnost práv, příležitostí, rovnost přístupu).

Slovo *equity* lze označit jako výraz popisující způsob chování k ostatním lidem tak, aby se s každým jedincem zacházelo stejným způsobem; též *nestrannost*.

Pojem *fair* či *fairness* lze chápat v kontextu českého ekvivalentu *férovost* či *poctivost*, též *přiměřenost* či *slušnost*.

Element – ačkoliv tento termín není z hlediska překladu problematický, volba spočívala v užití jeho přesného znění (tedy pojmu *element*) i v českém jazyce, což by více evokovalo zdůraznění funkce tohoto termínu jako *bazální*, *esenciální* či *prvotní* kategorie. Ačkoliv český ekvivalent *prvek* toto zabarvení primárně nenese, byl pro potřeby této práce využit, a to s ohledem na co možná nejvyšší míru srozumitelnosti překladu.

Issue – velmi komplikovaný termín, který v anglickém jazyce nabývá mnoha významů, které jsou však do českého jazyka nepřeložitelné jedním konzistentním ekvivalentem. V kontextu práce L. Kohlberga je termín *issue*, resp. *moral issue*, používán jako terminus technicus pro hodnocení klíčové kategorie v rámci komplexního skóringového systému, přesněji pro jednu z alternativ jednání, které proband volí v rámci svých odpovědí v reakci na předkládané morální dilema. Ačkoliv slovníkový překlad pojmu *issue* lze nejčastěji uchopit jako *problém k řešení*, též jako *subjekt, o kterém je vedena diskuse* či *argumentace* či *soubor věcí, např. sdílených, které jsou zpřístupněny lidem v určitou dobu*¹²¹, pro potřeby této práce byl v kontextu Kohlbergovy metodologie překládán českým opisem *východisko*. Podle názoru autora práce tento český pojem lépe vystihuje význam použití tohoto termínu v kontextu textů L. Kohlberga a podtrhuje tak podstatu rozhodování v morálním dilematu, které je probandovi předkládáno, a upozorňuje rovněž

---

¹²¹ MACMILLAN PUBLISHERS LIMITED. *Macmillan Dictionary* [online]. © 2009–2017. [Cit. 15.9.2017] Dostupné z: <http://www.macmillandictionary.com/>

na situační povahu příběhu, z něhož je toto *východisko* probandem hledáno či voleno.

Justification – překládáno jako *ospravedlnění*. V anglickém originále nabývá konotací směrem k pojetí spravedlnosti v kontextu legality, souladu chování s požadovanou normou či k procesu souzení či odsouzení. Též *vysvětlení důvodů* či *odůvodnění*.

Moral judgment – překládáno jako *morální úsudek* či *soud*.

Moral reasoning - překládáno jako *morální usuzování*. Originální konotace odkazuje též k významu *zdůvodňování*, substantivum *reason* lze přeložit jako *důvod*, ale též *rozum* či *mysl*, také *myšlení*, *uvažování* či *odůvodňování*. V pracích L. Kohlberga jsou v kontextu teorie i metodologie často užívány synonymicky tyto (a podobně konstruované) termíny: *level of moral development* (*úroveň morálního vývoje*) a *level of moral reasoning* (*úroveň morálního usuzování*). Synonymického významu bylo užito i v textu této práce.

Norm – ačkoliv překlad není problematický, anglický termín *norm* v pracích L. Kohlberga významově neodpovídá českému ekvivalentu *norma* tak, jak je běžně chápán a používán v českém jazykovém prostředí, viz např. *norma* jako „závazné pravidlo (vynucované předpisy, zvykem apod.); jejich soubor.“¹²² Neodkazuje rovněž ani na filozoficko-etickou diskuzi nad tématem normy v kontextu mravnosti. Termín *norm* v kontextu metodologie L. Kohlberga představuje spíše soubor predefinovaných kategorií, pomocí kterých je možné provést základní třídění získaného výzkumného materiálu a použít jej rovněž pro nalezení shody mezi soudy interview a kritériálními soudy.

---

¹²² PETRÁČKOVÁ, Věra, KRAUS, Jiří a kol. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 1998, s. 530.

V průběhu zpracování teoretické části práce a při práci s originálními podklady pro realizaci samotného výzkumu (zejména pak při práci s manuálem pro proceduru The Standard Issue Scoring System) byl v překladu volen vždy takový český ekvivalent, který co nejlépe v daném místě, pasáži či pro daný účel vyhovuje původnímu smyslu textu.

2.3 Realizace výzkumu

Realizace výzkumu vycházela z metodologie Lawrence Kohlberga tak, jak je popsána v teoretické části této práce. Výzkum byl rozdělen do čtyř po sobě jdoucích částí – příprava interview, shromáždění dat, vyhodnocení dat a artikulace závěrů.

2.3.1 Příprava interview

První fáze realizace výzkumu byla věnována přípravě interview. L. Kohlberg ve své práci předkládá k použití tři paralelní formy interview. Jak již bylo uvedeno v teoretické části práce, každá z těchto forem obsahuje tři hypotetická morální dilemata a pro každé dilema následuje 9-12 standardizovaných výzkumných otázek evokujících ospravedlnění, zpracování a vyjasnění morálního úsudku probanda. Pro každé dilema se tyto otázky zaměřují na dvě morální východiska, která byla vybrána jako reprezentativní pro ústřední konflikt hodnot obsažený v těchto dilematech.

Z předkládaných variant – Forem A, B a C - byla pro vlastní výzkum vybrána Forma A,¹²³ která se soustředí na dilemata *hodnota života vs. zákon, morálka/svědění vs. trest a autorita vs. dohoda/kontrakt*. Pro první dvě dilemata je použito tzv. *Heinzovo dilema*, pro třetí konflikt tzv. *Joeovo dilema*. Tato varianta plně vyhovovala potřebám výzkumu, byla srozumitelná pro skupinu probandů i kontrolní skupinu a vyhovovala možnostem ústní i písemné administrace interview.

V první fázi přípravy bylo nezbytné zadání interview přeložit do českého jazyka, a to včetně příběhů obsahující příslušná morální dilemata. Ačkoliv je Heinzovo dilema všeobecně známé a jeho překlad se objevuje v odborné literatuře,¹²⁴ zvolen byl pro přípravu interview vlastní překlad za

---

¹²³ Viz Příloha 1, s. 156.

¹²⁴ Srov. VACEK, Pavel. *Rozvoj morálního vědomí žáků. Metodické náměty k realizaci průřezových témat*. Praha: Portál, 2008, s. 32.

použití originální předlohy.¹²⁵ Specifikou překladu v této fázi přípravy bylo rozhodnutí, zda finanční částky, které jsou obsaženy v originálním textu v amerických dolarech, převést do české měny. Pod vahou kritéria srozumitelnosti příběhu v českém jazykovém prostředí byly částky převedeny tak, aby hodnota, na kterou poukazují, odpovídala přibližně současným českým poměrům a zároveň respektovala částku v originálním textu, ale především aby jejím prostřednictvím byl proporčně vyjádřen příslušný finanční obnos tak, aby tento údaj splnil svůj účel v rámci předkládaného příběhu (vysoký zisk lékárníka, reálný výdělek Joa rozvozem novin, cena tábora atd.).

Zásadní úpravou interview byla redukce počtu otázek. Jak L. Kohlberg v zadání uvádí, je možné konkrétně označené otázky vynechat, a to jednak s ohledem na délku administrace interview, jednak s ohledem na stanovený cíl výzkumu.¹²⁶ Pro přehlednost, nižší časovou náročnost administrace interview a pro dostatečné zajištění sběru validních odpovědí byl v interview ponechán základní rozsah otázek, avšak pro plnou kompatibilitu s původním textem bylo zachováno jejich originální číslování.

Beze změn v překladu byla ponechána další specifika užitých příběhů, zachována byla jména postav (Heinz, Joe) i místo prvního příběhu (Evropa). Užitím typicky německého jména a vzdálené lokalizace příběhu chtěl L. Kohlberg pravděpodobně zvýšit univerzalitu příběhu, jeho odosobnění či abstrakci od amerického prostředí či prostředí, kde následně realizoval rozsáhlý longitudinální výzkum (Turecko, Izrael).¹²⁷

---

¹²⁵ Srov. COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 2. Standard Issue Scoring Manual*. New York: Cambridge University Press, 1987, s. 1-4.

¹²⁶ Pomocí užitého interview lze testovat rovněž tzv. *morální typ jedince*. Toto testování nebylo v rámci provedeného výzkumu realizováno.

¹²⁷ Srov. KOHLBERG, Lawrence. *The Psychology of Moral Development. The Nature and Validity of Moral Stages. Essays on Moral Development, Volume II*. San Francisco: Harper and Row Publishers, 1984, s. 582-620.

Interview bylo graficky uspořádáno do dvou variant, a sice pro ústní administraci otázek a pro administraci písemnou.

Pro potřeby vyhodnocování sesbíraných dat byl rovněž přeložen standardní záznamový arch (The Standard Scoring Sheet),¹²⁸ jeho grafická podoba zůstala zachována.¹²⁹

2.3.2 Administrace interview

Předložení interview a záznam získaných odpovědí na předkládané doplňující otázky v rámci metody The Standard Issue Moral Judgment Interview lze v souladu s metodologií L. Kohlberga realizovat trojím způsobem – ústně se zvukovým záznamem interview, ústně s písemným záznamem interview v reálném čase a písemnou formou.

Administrace interview probíhala odlišně pro skupinu probandů (děti a mladiství v dětském domově) a pro kontrolní skupinu (děti z rodinného prostředí). Pro skupinu probandů byla zvolena administrace ústní s využitím zvukového záznamu – nahrávání odpovědí probandů, administrace interview probíhala individuálně. Probandům byl přečten příběh a dotazováním byly zjišťovány odpovědi na příslušné otázky. Takto získaný zvukový záznam byl posléze analyzován, sumarizován a zapsány byly hlavní znaky odpovědí a extrahován byl soud interview. Tento soud interview byl následně zaznamenán do připraveného archu-písemné formy interview a dále zpracováván - skórován.¹³⁰

Kontrolní skupina byla podrobena zkoumání písemnou formou, a to skupinově, ve třídách základní školy. Příběhy interview byly zkoumaným

---

¹²⁸ COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 1. Theoretical Foundations and Research Validation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 239.

¹²⁹ Viz Příloha 2, s. 162.

¹³⁰ Popis a zásady vedení výzkumného interview a procedura skórování jsou detailně rozpracovány v kapitolách 1.4–1.5 teoretické části práce, s. 45-94.

skupinám-třídám vždy přečteny, vysvětleny byly základní parametry šetření, zodpovězeny dotazy a provedena byla časová administrace šetření (45 minut). Takto získané odpovědi byly dále zpracovány za využití stejné metodologie, jako pro materiál získaný v rámci zkoumání na skupině probandů.

Ačkoliv L. Kohlberg písemnou metodu sběru dat nedoporučuje pro použití u jedinců mladších 16 let, domnívám se, že získané výstupy prokázaly vhodnost užití této varianty administrace interview i pro mladší věkovou skupinu (od 14 let věku). Odpovědi lze klasifikovat jako konzistentní, získaný materiál jako obsažný a plně dostačující následnému vyhodnocení. Při porovnání kvality takto získaných dat nebyl zaznamenán významnější rozdíl oproti kvalitě dat získaných ústní individuální administrací interview s následným přepisem na skupině probandů.

2.3.3 Zpracování získaného materiálu

Pro jednotlivé soudy interview, zapsané v příslušném archu, byly následně ve skóringovém manuálu¹³¹ hledány shody s příslušnými kritériálními soudy. Shodnost či neshodnost těchto soudů je přiřazována na základě tzv. kritických indikátorů, tedy kritérií, které jsou u jednotlivých kritériálních soudů v manuálu detailně popsány, a také na základě souladu se strukturou stupně, tedy po posouzení kongruence příslušného soudu interview a zařazení kritériálního soudu v předpokládaném (a následně verifikovaném) stupni morálního vývoje.¹³² Tato shoda byla zaznamenána do standardního záznamového archu, a to vždy pod příslušným východiskem. Vyznačeno bylo číslo otázky, číslo kritériálního soudu (CJ) ve skóringovém

---

¹³¹ Skóringový manuál tvoří publikace COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 2. Standard Issue Scoring Manual*. New York: Cambridge University Press, 1987.

¹³² Detailní rozpracování procedury The Standard Issue Scoring System viz kapitoly 1.4–1.5 teoretické části práce, s. 45-94.

manuálu pod příslušným východiskem, označena přiřazená norma a prvek a zapsán příslušný stupeň pro danou shodu. Po vyčerpání všech nasbíraných dat a po provedení kontroly inkluzí bylo provedeno vyhodnocení takto získaných dílčích výsledků, tedy spočítáno bylo skóre daného východiska. Po kompletním zpracování celého interview bylo spočteno celkové skóre určující příslušný stupeň morálního vývoje pro dané interview a rovněž vážené průměrné skóre daného interview.

Veškeré výsledky byly následně zaznamenány a dále souhrnně vyhodnoceny.

2.4 Závěry

2.4.1 Výsledky na skupině probandů

Na základě provedených interview a následného vyhodnocení získaného materiálu v souladu s výše uvedenou metodologií The Standard Issue Moral Judgment Interview a The Standard Issue Scoring System Lawrence Kohlberga bylo na **skupině 40 probandů** zjištěno:

- 1) Rozsah stupňů morálního usuzování dosáhl v rámci skórování na uvedeném vzorku hodnot 1/2 - 3 stupně.
- 2) Četnost zastoupení jednotlivých dosažených stupňů a přechodových stupňů morálního usuzování na uvedeném vzorku dosáhla těchto hodnot:
  - přechodový stupeň 1/2 – počet zastoupení 2, procentní podíl na skupině probandů 5%
  - stupeň 2 – počet zastoupení 8, procentní podíl na skupině probandů 20%
  - přechodový stupeň 2/3 – počet zastoupení 23, procentní podíl na skupině probandů 57,5%
  - stupeň 3 – počet zastoupení 7, procentní podíl na skupině probandů 17,5%
- 3) Nejvíce zastoupen byl přechodový stupeň 2/3, a to počtem 23 respondentů, tedy 57,5% z celkového počtu respondentů ve skupině.
- 4) Pro každý vzorek bylo také vypočteno vážené průměrné skóre. Aritmetický průměr váženého průměrného skóre na vzorku 40 měření dosáhl hodnoty 247,3, výběrová směrodatná odchylka nabyla hodnoty 33,96. Vážené průměrné skóre pro skupinu probandů nabylo hodnoty 247 ± 33 .

2.4.2 Výsledky na kontrolní skupině

Na základě provedeného interview a následného vyhodnocení získaného materiálu v souladu s výše uvedenou metodologií The Standard Issue Moral Judgment Interview a The Standard Issue Scoring System Lawrence Kohlberga bylo na skupině 40 členů **kontrolní skupiny** zjištěno:

- 1) Rozsah stupňů morálního usuzování dosáhl v rámci skórování na uvedeném vzorku hodnot 1/2 – 3/4 stupně.
- 2) Četnost zastoupení jednotlivých dosažených stupňů a přechodových stupňů morálního usuzování na uvedeném vzorku dosáhla těchto hodnot:
  - přechodový stupeň 1/2 – počet zastoupení 2, procentní podíl na skupině probandů 5%
  - stupeň 2 – počet zastoupení 5, procentní podíl na skupině probandů 12,5%
  - přechodový stupeň 2/3 – počet zastoupení 22, procentní podíl na skupině probandů 55%
  - stupeň 3 – počet zastoupení 9, procentní podíl na skupině probandů 22,5%
  - přechodový stupeň 3/4 – počet zastoupení 2, procentní podíl na skupině probandů 5%
- 3) Nejvíce zastoupen byl přechodový stupeň 2/3, a to počtem 22 respondentů, tedy 55% z celkového počtu respondentů ve skupině.
- 4) Pro každý vzorek bylo také vypočteno vážené průměrné skóre. Aritmetický průměr váženého průměrného skóre na vzorku 40 měření dosáhl hodnoty 252,3, výběrová směrodatná odchylka nabyla hodnoty 46,35. Vážené průměrné skóre pro kontrolní skupinu nabylo hodnoty 252 ± 46 .

2.4.3 Srovnání výsledků dosažených na skupině probandů a kontrolní skupině

Na základě srovnání výsledků skórování dosažených na shora uvedených vzorcích 40 respondentů **skupiny probandů** a 40 respondentů **kontrolní skupiny** bylo zjištěno:

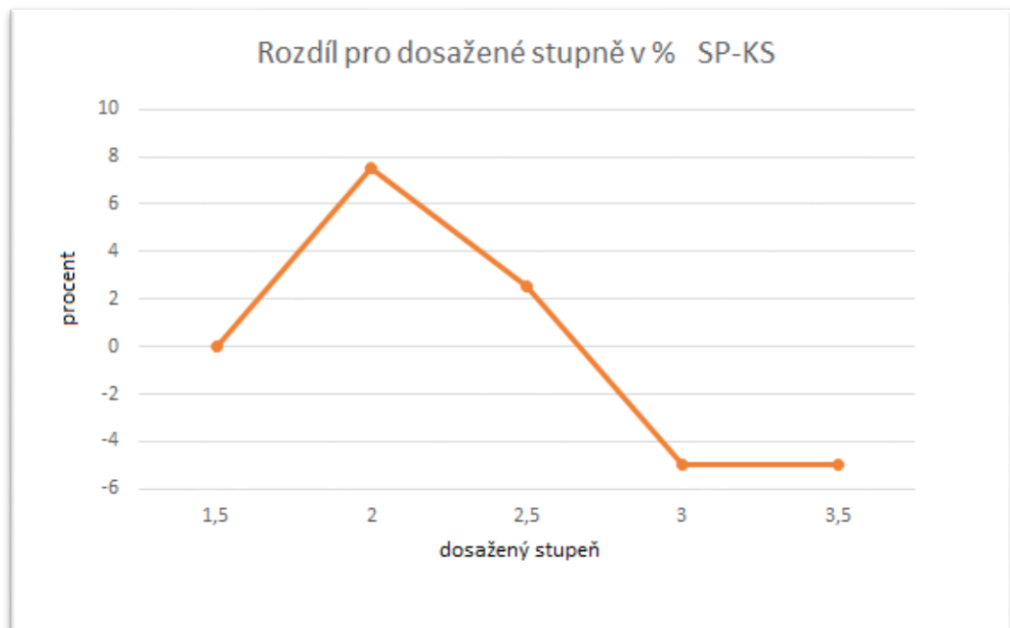
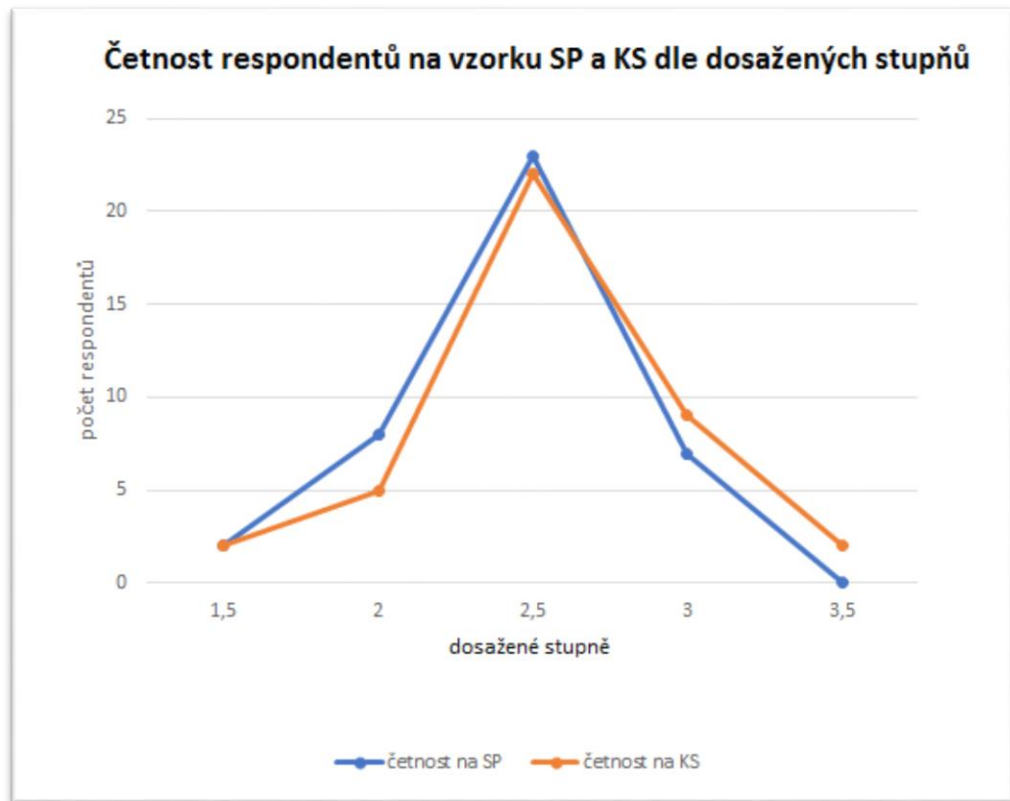
- 1) Rozsah stupňů morálního usuzování dosáhl v rámci skórování na uvedených vzorcích hodnot 1/2 – 3/4 stupně.
- 2) Rozdíl v četnosti zastoupení jednotlivých dosažených stupňů a přechodových stupňů morálního usuzování na uvedených vzorcích (skupina probandů – kontrolní skupina) dosáhl těchto hodnot:
  - přechodový stupeň 1/2 – rozdíl počtu zastoupení ve skupině probandů a v kontrolní skupině 0, vyjádřeno v procentech 0%
  - stupeň 2 – rozdíl počtu zastoupení ve skupině probandů a v kontrolní skupině 3, vyjádřeno v procentech 7,5%
  - přechodový stupeň 2/3 – rozdíl počtu zastoupení ve skupině probandů a v kontrolní skupině 1, vyjádřeno v procentech 2,5%
  - stupeň 3 – rozdíl počtu zastoupení ve skupině probandů a v kontrolní skupině -2, vyjádřeno v procentech -5% (v absolutních hodnotách rozdíl činí 2, vyjádřeno v procentech 5%)
  - přechodový stupeň 3/4 – rozdíl počtu zastoupení ve skupině probandů a v kontrolní skupině -2, vyjádřeno v procentech -5% (v absolutních hodnotách rozdíl činí 2, vyjádřeno v procentech 5%)

- 3) Na nejvíce zastoupeném stupni 2/3 pro skupinu probandů (počet 23, tedy 57,5% z celkového počtu respondentů ve skupině) a kontrolní skupinu (22, tedy 55% z celkového počtu respondentů ve skupině) činil rozdíl četnosti 1, vyjádřeno v procentech 2,5%.

Tabulka shrnutí rozdílů skupina probandů (SP) – kontrolní skupina (KS)

dosažený stupeň	četnost na SP	četnost na KS	% z počtu SP	% z počtu KS	rozdíl počtu	rozdíl v %
1,5	2	2	5	5	0	0
2	8	5	20	12,5	3	7,5
2,5	23	22	57,5	55	1	2,5
3	7	9	17,5	22,5	-2	-5
3,5	0	2	0	5	-2	-5

Grafické znázornění

2.4.4 Shrnutí

Na základě shora uvedených závěrů lze shrnout, že rozdíl dosažených stupňů morálního usuzování na skupině probandů a kontrolní skupině nepřekročil hodnot +7,5% a -5%, tedy absolutní hodnoty 7,5% vzhledem k celkovému počtu vzorků. Na nejčastěji zastoupeném dosaženém stupni morálního usuzování 2/3, který pro skupinu probandů zastupuje 57,5% respondentů pro kontrolní skupinu 55% respondentů, rozdíl činil 2,5%.

Aritmetický průměr váženého průměrného skóre pro skupinu probandů dosáhl hodnoty 247 s výběrovou směrodatnou odchylkou 33, aritmetický průměr váženého průměrného skóre pro kontrolní skupinu dosáhl hodnoty 252 s výběrovou směrodatnou odchylkou 46. Aritmetický průměr váženého průměrného skóre pro obě skupiny činí 249 s výběrovou směrodatnou odchylkou 40.

Ostatní stupně, tedy stupeň 1, 4 a 5 a přechodový stupeň 4/5, nebyly v uvedeném zkoumání s využitím citlivosti 9 bodové škály zastoupeny, přechodový stupeň 3/4 byl zastoupen pouze v kontrolní skupině, a to počtem 2 vzorků, které činily 5% všech vzorků ve skupině.

2.4.5 Ověření hypotézy, artikulace závěru

Výzkumná hypotéza byla artikulována takto:

Výsledky empirického šetření za využití metodologie Lawrence Kohlberga (The Standard Issue Moral Judgment Interview a The Standard Issue Scoring System) prokáží odlišnost v dosažení úrovně morálního vývoje u dětí z dětských domovů a u dětí z rodinného prostředí.

Výzkumná hypotéza byla konkretizována takto:

Výsledky empirického šetření za využití metodologie Lawrence Kohlberga (The Standard Issue Moral Judgment Interview a The Standard Issue Scoring System) prokáží významnou odlišnost v četnosti zastoupení jednotlivých stupňů morálního usuzování a významnou odlišnost průměrného váženého skóre, a to v rámci provedeného šetření na definované skupině 40 probandů a na kontrolní skupině 40 osob.

Vzhledem k faktu, že pro proces ověření reliability testování L. Kohlberg považuje pro hodnocení uspokojivé míry koherence dvou vzorků korelaci nad 90% za požadovanou,¹³³ lze na základě výše popsané shody v četnosti stupňů morálního uvažování analogicky k L. Kohlbergem nastavené citlivosti shody v prováděném měření konstatovat, že stanovená hypotéza na uvedeném vzorku **nebyla provedeným šetřením potvrzena.**

---

¹³³ Srov. COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 1. Theoretical Foundations and Research Validation.* Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 188.

Lze tedy artikulovat tento shrnující závěr:

*Výsledky empirického šetření za využití metodologie Lawrence Kohlberga (The Standard Issue Moral Judgment Interview a The Standard Issue Scoring System) na definovaném vzorku skupiny probandů (děti a mladiství dlouhodobě pobývající v dětském domově) a kontrolní skupiny (děti a mladiství bez zkušeností s ústavní péčí), čítající 40 a 40 účastníků výzkumu, **neprokázaly** významnou odlišnost v dosažení úrovně morálního vývoje dětí a mladistvých dlouhodobě pobývajících v dětském domově a dětí a mladistvých, kteří neprošli ústavní výchovou.*

2.4.6 Přínos práce ve vztahu k pedagogické teorii

Přínos této disertační práce pro rozvoj pedagogické teorie lze spatřovat v následujících oblastech.

Teoretické rozpracování konceptu zjišťování úrovně morálního vývoje jedince dle metodologie Lawrence Kohlberga může přinést podrobnější a přesnější vhled do této podnětné teorie v rámci českého jazykového prostředí. Koncept L. Kohlberga můžeme chápat jako velmi inspirativní, a ačkoliv jej z historického hlediska v rámci humanitních věd nelze opomenout, nebyla mu dosud v české odborné literatuře věnována větší pozornost, chybí především podrobnější analýza tohoto konceptu a práce s primárními zdroji. Domnívám se, že tato práce, zejména její teoretická část, může alespoň z části tuto mezeru zaplnit.

Jako přínosné lze rovněž hodnotit použití nemodifikované metodologie výzkumu dle L. Kohlberga, které bylo s největší pravděpodobností realizováno v českém jazykovém prostředí poprvé. Další užití této metody může přinést cenné výsledky v oblasti analýzy morálního vývoje jedince, a to např. pro další navrhovaná zkoumání (viz kapitola Diskuze této práce), se zřetelem k rozvoji výchovně vzdělávacího procesu pro ústavní péči v České republice, k artikulaci obecných závěrů provedeného šetření při užití dostatečně širokého výzkumného vzorku, pro rozvoj mravní výchovy atd. Za velmi inspirativní by bylo možné označit další zkoumání postihující analýzu determinantů ústavní výchovy a jejich vztahu k morálnímu vývoji jedince, vztahu morálního vývoje jedince s jeho morálně volnými vlastnostmi, popř. s oblastmi kompetencí, tak jak je postihuje např. koncept pedagogiky osobnostně sociálního rozvoje¹³⁴ či znění Rámcových

---

¹³⁴ Srov. VALENTA, Josef. *Osobnostní a sociální výchova a její cesty k žákovi*. Kladno: AISIS, 2006, s. 36-41.

vzdělávacích programů,¹³⁵ platných pro edukační praxi v České republice na úrovni předškolního, základního i středního vzdělávání.

Přínos artikulovaných závěrů empirické části práce lze hodnotit především ve vztahu k pedagogické teorii postihující problematiku ústavní péče v České republice, a to v kontextu morálního vývoje jedince. Ačkoliv vyslovené závěry nelze označit za závěry s obecnou platností, podařilo se na uvedeném vzorku prokázat, že hypotéza předjímající odlišnou úroveň morálního vývoje dětí a mladistvých v dětských domovech a dětí mimo ústavní výchovu se nepotvrdila. Naznačený směr uvažování o morálním vývoji jedince může přispět k dalšímu rozvoji zkoumání a artikulace pedagogické teorie pro oblast morálního vývoje člověka v kontextu ústavní výchovy v České republice.

---

¹³⁵ Srov. MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY. *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia* [online]. Praha: VÚP v Praze, 2007, s. 66-73. [Cit. 8.11.2017] Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/ramcove-vzdelavaci-programy>

Srov. MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Praha: VÚP v Praze, 2005, s. 82-86. [Cit. 8.11.2017]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/ramcove-vzdelavaci-programy>

Diskuse

Témata ke kritické diskusi nad provedeným šetřením a artikulovanými závěry práce lze spatřovat v těchto oblastech:

1. Vhodnost využití popsané metodologie Lawrence Kohlberga pro provedení uvedeného výzkumu.
2. Výběr skupiny probandů a kontrolní skupiny, její rozsah a věkové zastoupení.
3. Potenciál provedeného šetření pro zobecnění závěrů.
4. Náměty pro rozšíření teoretické části práce a pro další zkoumání.

Ad 1

Ačkoliv metodologie Lawrence Kohlberga byla odbornou veřejností kritizována pro ideové i formální nedostatky,¹³⁶ domnívám se, že provedeným šetřením ke zjištění reliability a validity testování, které L. Kohlberg realizoval,¹³⁷ a také publikováním výsledků přibližně dvacetiletého longitudinálního výzkumu na rozsáhlém vzorku izraelských, tureckých a amerických mužů bylo prokázáno, že užitá metoda je dostatečně robustní.

Ačkoliv tato metodologie nebyla autorem primárně navržena ke srovnání dvou skupin probandů s odlišnými intervenujícími proměnnými, lze ji z praktického hlediska ke zjištění rozdílu v dosažených výsledcích zkoumání na obou skupinách použít. Toto mínění opodstatňuje také fakt, že L. Kohlberg ve svém hodnocení využíval rovněž srovnání více vzorků testování k ověření reliability metody a zabýval se rovněž závislostí

---

¹³⁶ Viz kapitola 1.7, s. 101.

¹³⁷ Viz kapitola 1.6, s. 95.

dosažených stupňů na různých proměnných (věk, IQ, sociální status atd.).¹³⁸ Vzhledem k vysoké míře shody výsledků šetření, která byla shledána na obou zkoumaných vzorcích, lze ale klást otázku, zda je metoda L. Kohlberga pro takto koncipovaný výzkum vhodná, a to nikoliv z hlediska praktické možnosti provést srovnání výsledků šetření na dvou nezávislých skupinách, ale především z hlediska validity takto získaných závěrů. **Tedy zda je možné Kohlbergovou metodou validně zkoumat vliv různých intervenujících proměnných na různě definované výzkumné vzorky.** Použitá metoda zkoumání morálního vývoje jedince byla L. Kohlbergem považována za kulturně i sociálně nezávislou a závěry výše popsaného výzkumu naznačují, že lze tuto premisu pokládat za hodnověrnou. Avšak ověření tohoto předpokladu na dvou velmi specifických a úzce definovaných skupinách s odlišnými sociálními intervenujícími proměnnými nebylo, alespoň jak je patrné z dostupných pramenů, L. Kohlbergem publikováno a jako vhodné se jeví další zkoumání a zhodnocení této metody pod tímto úhlem pohledu.

Lze se také důvodně domnívat, že tato metoda není schopna validně postihnout ty klíčové aspekty morálky jedince, které determinují jeho chování či jednání v konkrétních životních situacích v přímé souvislosti s (pro tento výzkum definovanými) intervenujícími proměnnými. Jsou-li závěry zkoumání nahlíženy v zorném úhlu empirické zkušenosti pracovníků činných v prostředí dětských domovů, která přináší poznatky např. stran delikventního chování dětí a mládeže se zkušeností ústavní výchovy, lze se oprávněně tázat na exaktnost Kohlbergovy metody, tedy nejsou-li touto metodou spíše měřena kritéria morální zralosti jedince či pouze některé vývojové prvky morálního rozvoje člověka, než morální vývoj člověka v generalizovaném slova smyslu, u něž není možné rezignovat na jeho volní

---

¹³⁸ Srov. COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 1. Theoretical Foundations and Research Validation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s.100-117.

složky či praktické a realizované rozhodování v běžném životě. Děti či mladiství z dětských domovů často přiléhavě replikují etické výroky, které jsou jim vštěpovány, deklarují porozumění předkládaným tématům či společenským normám, avšak jejich praktické chování naznačuje, že tato mravní východiska nejsou vždy interiorizována. **Z hlediska postihnutí morálního vývoje jedince v komplexním a generalizovaném slova smyslu lze tedy konstatovat, že Kohlbergova metoda v tomto ohledu nedostačuje.** K uvedenému chápání Kohlbergovy teorie morálního vývoje se přiklání také Jaroslav Koťa: „Kohlbergova teorie morálního vývoje zdůrazňuje *kognitivní aspekty mravního jednání*.“¹³⁹

Výše naznačené otázky by zcela jistě zasluhovaly samostatné šetření, které je však mimo možnosti této práce.

Ad 2

Výběr skupiny probandů i kontrolní skupiny byl negativně ovlivněn několika faktory a lze jej označit za problematickou část empirické části práce.

Prvním limitující faktorem byla velmi široká věková škála dětí a mladistvých pobývajících v dětských domovech a relativně nízká kapacita dosažitelných dětských domovů pro provedení šetření (24-32 dětí při plném stavu výše uvedených domovů). Pro provedení výzkumu byla zvolena věková hranice probandů 14-20 let, která byla i přes uvedené komplikace poměrně dobře dostupná. Spodní věková hranice byla určena s ohledem na předpokládaný dostatečný rozvoj řečových schopností, schopnost porozumět předkládaným příběhům a následným otázkám a také s přihlédnutím k předpokládané ochotě na šetření spolupracovat. Horní

---

¹³⁹ KOŤA, Jaroslav. Jak je možné rozumět pojmu socializace? In: JEDLIČKA, Richard a kol. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících. Prevence životních selhání a krizová intervence*. Praha: Grada, 2015, s. 30.

věková hranice byla určena praktickou dostupností jedinců v dětských domovech v této věkové skupině. Ačkoliv pobyt mladého dospělého může být v dětském domově prodloužen až do 26 let v případě trvajících studia, v době provádění šetření (jaro/léto 2016) v uvedených pěti dětských domovech, v jejichž spolupráci byl výzkum realizován, nepobýval nikdo starší 20 let.

Kontrolní skupina byla rovněž zvolena s přihlédnutím k praktické dosažitelnosti potřebného vzorku, oslovena byla základní škola ve Středočeském kraji. Po schválení návrhu na provedení šetření ředitelem školy byl pro šetření vymezen velmi omezený časový prostor tak, aby realizace sběru dat nenarušila běžnou výuku na škole (pro každou ze tří devátých tříd byl vymezen čas jedné vyučovací hodiny), což ovlivnilo také metodu administrace interview – zvolena byla písemná forma s možností skupinové administrace. Nebylo možné blíže ovlivnit specifické věkové složení skupiny, které je v prostředí základní školy v rámci jedné třídy značně homogenní.

V obou uvedených případech byla zanedbána všechna další možná specifika vzorků (např. pohlaví, bydliště, etnicita apod.), stanoven byl pouze věkový rozsah a kritérium dlouhodobého pobytu v dětském domově či naopak život v rodině bez této zkušenosti. V rámci obou skupin nebylo možné utvořit přesně věkově specifikované skupiny v zastoupení přesného počtu respondentů, který by dosahoval předem stanoveného věku v předem stanoveném počtu jedinců.

Výběr probandů a členů kontrolní skupiny lze tedy hodnotit jako velmi omezený, určený do značné míry vnějšími okolnostmi než striktně stanoveným záměrem výzkumníka. Přes uvedené potíže je však možné se domnívat, že i tak byl potřebný vzorek v obou skupinách vhodně sestaven pro provedení šetření a pro vyslovení závěrů artikulovaných v závěrečné části této práce a obě skupiny (skupinu probandů i kontrolní skupinu) lze

považovat pro provedení šetření za věkově homogenní a srovnatelné. Toto tvrzení podporuje především fakt, že L. Kohlberg při realizaci svého výzkumu pracoval s věkovými skupinami 13-14 let a dále 16-18 let, tedy bez konkrétní věkové specifikace např. v rozsahu citlivosti jeden rok.¹⁴⁰

Ad 3

S problematikou výběru členů skupiny probandů a kontrolní skupiny úzce souvisí stanovení počtu jedinců v každé ze skupin. Z hlediska potenciálu artikulovaných závěrů šetření vyslovit generalizovaný závěr, postihující vliv dlouhodobého pobytu jedince v dětském domově na jeho morální vývoj, lze chápat volbu počtu zkoumaných jedinců jako klíčovou. Vzhledem k relativně nízkému počtu osob, které se zúčastnily šetření (40 respondentů pro každou ze skupin), nelze s objektivní platností vyslovit obecný závěr o vlivu dlouhodobého pobytu jedince v ústavní péči na jeho morální vývoj.

Lze tedy shrnout, že pro artikulaci obecných závěrů by bylo vhodné provést šetření na rozsáhlejší vzorku, jako vhodné se také jeví využití větší citlivosti zkoumání vůči intervenujícím proměnným, např. diferenciací testování dle počtu let strávených v ústavní výchově, důvodu umístění v ústavní výchově, věku, ve kterém bylo dítě do ústavní péče svěřeno, rozlišení dle pohlaví atd., avšak s přihlédnutím k námitkám vzneseným v prvním bodě této diskuse.

Ad 4

V průběhu analýzy výzkumného pole a samotného šetření vyvstalo mnoho podnětů pro provedení dalšího šetření, které by přesněji, s větší citlivostí a specifičtěji postihlo problematiku morálního vývoje jedince

---

¹⁴⁰ Srov. COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 1. Theoretical Foundations and Research Validation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 100-104.

v prostředí ústavní výchovy a bylo tak možné vyslovit obecnější závěry o tomto zkoumaném tématu. Zároveň vyvstalo také množství témat dalších, které by bylo vhodné rozpracovat s cílem lépe porozumět zkoumaným jevům, popřípadě následně ovlivnit stávající pedagogickou teorii zabývající se především mravní výchovou či ústavní péčí, prohloubit či artikulovat nové přístupy k těmto tématům a rozpracovat témata, která se těchto oblastí dotýkají. Takto komplexně pojatý přístup však překračuje možný rozsah této práce.

Velmi kladně by bylo možné ocenit podrobnou analýzu intervenujících proměnných, které vstupují do výchovně vzdělávacího procesu v prostředí dětských domovů, a to nejen ve vztahu k morálnímu vývoji jedince. Vlivy, které na utváření osobnosti (a tedy i na utváření jejího morálního vývoje) v prostředí ústavní péče působí a které by bylo vhodné blíže zkoumat lze kategorizovat takto – vlivy osobnostní (např. sama osobnost jedince, jeho předpoklady, inteligence, motivace, ale také zdravotní stav a mnoho dalších), vlivy sociální (raná výchova, vliv (ne)funkční rodiny a její sociální zázemí, vrstevnické skupiny, vzory, aj.), vlivy školního prostředí (výchovně vzdělávací proces realizovaný na školách, učitelé, školní úspěšnost atd.) a vlivy specifické pro pobyt v ústavní péči (důvody pro nařízení ústavní výchovy a s tím spojená zátěž, prostředí dětského domova, výchovná skupina, vychovatelé, dětský kolektiv, kontakt s biologickou rodinou atd.). Zjištění a popsání vztahů mezi těmito nezávisle proměnnými, které přímo či nepřímo ovlivňují (nejen) morální vývoj jedince v ústavní péči lze posuzovat jako potenciálně velmi přínosné, avšak velmi obtížné a na realizaci výzkumu velice kapacitně, finančně i časově náročné. Nicméně o pozitivním přínosu (byť jen dílčích zkoumání ve výše naznačených oblastech) nelze pochybovat.

Jako další oblast, kterou by bylo možné doporučit k podrobnému zkoumání, lze uchopit výchovně vzdělávací proces realizovaný v dětských

domovech, jeho teoretické zázemí jak v oblasti legislativní či v oblasti příslušných školských dokumentů, tak z pozic pedagogické teorie. Důraz kladený na témata pojící se morálními oblastmi vývoje jedince či přímo s mravní výchovou by mohl přinést podrobnou analýzu těchto procesů. Legislativní pojetí, ukotvení v pedagogické teorii a samotná realizace mravní výchovy v prostředí ústavní výchovy by zcela jistě zasluhovala větší prostor pro samostatné zkoumání. Tento důraz, kladený na porozumění mravnímu růstu člověka jako součásti vzdělávání v obecném slova smyslu, podporuje také L. Kohlberg, který ve shodě s prací Johna Deweyho pojímá intelektuální i morální růst jako téma výslovně spjaté s problematikou zacílení výchovy a podrobně se tomuto tématu věnuje.¹⁴¹

Psychologický výzkum, zaměřený na zkoumání velmi specifického vztahu morálního usuzování, tak jak je za využití metodologie L. Kohlberga zkoumán za pomoci hypotetických morálních dilemat, s morálně volnými vlastnostmi jedince, by mohl přinést cenné poznatky pro hlubší pochopení vztahu morálních představ, kognitivních dispozic a praktického jednání člověka. Jak je uvedeno v kapitole 1.7 teoretické části této práce, L. Kohlberg shledával námitky poukazující na jisté nedostatky jeho teorie i metodologie v této oblasti za opodstatněné.

Vzhledem k celkovému konceptu práce není věnována pozornost problematice etiky jako takové. Toto téma je natolik široké, že jej není možné v rámci jedné dílčí kapitoly práce, jejíž cíl je jiný, zodpovědně a adekvátně postihnout. Jako základní vodítko pro práci s morálními tématy v rámci této disertační práce slouží teoretické uchopení tématu mravnosti Lawrenceem Kohlbergem, popsané v první kapitole teoretické části práce, neboť toto pojetí je pro použití zvolené metodologie klíčové.

---

¹⁴¹ Srov. KOHLBERG, Lawrence. *Child Psychology and Childhood Education. A Cognitive-Developmental View*. New York: Longman, 1987, s. 13-83, 259-384.

Vzhledem k relativně úzce vymezenému cíli této disertační práce a s přihlédnutím k jejímu možnému rozsahu bylo nutné přidružená témata, která se zvolené hlavní linie práce přímo či nepřímo dotýkají, redukovat. Domnívám se však, že shora uvedené poznámky k diskuzi by mohly přinést mnoho námětů nejen k rozvoji pedagogické teorie a pedagogického výzkumu, ale také pro praktickou realizaci výchovně vzdělávacího procesu v prostředí ústavní péče v České republice.

Literatura a internetové zdroje

ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, 2001. 2. vyd. ISBN 80-200-0917-5.

ARISTOTELES. *Nikomachova etika*. Praha: Jan Laichter, 1937.

COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 1. Theoretical Foundations and Research Validation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. ISBN 0-521-32565 X.

COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 2. Standard Issue Scoring Manual*. New York: Cambridge University Press, 1987. ISBN 978-0-521-32501-1.

CRONBACH, Lee J. *Coefficient alpha and the internal structure of tests*. *Psychometrika* [online]. 1951, roč. -, vol. 16, no. 3. Dostupné z: http://psych.colorado.edu/~carey/Courses/PSYC5112/Readings/alpha_Cronbach.pdf. ISSN (print) 0033-3123 (online) 1860-0980.

DOOREY, Marie. Lawrence Kohlberg [online]. In: Encyklopaedia Britannica, 2016. [cit. 20.10.2017]. Dostupné z: <https://www.britannica.com/biography/Lawrence-Kohlberg>

DOSOUDIL, Pavel. Má profese: vychovatel. Dva pohledy na roli vychovatele v zařízení institucionální výchovy. In: PACNEROVÁ, Helena, ZELENDA KUPCOVÁ, Adéla, ed. *Vybraná témata vychovatelské praxe. Inspirace pro vychovatele v zařízeních ústavní a ochranné výchovy*. Praha: Národní ústav

pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, 2012, s. 25-38. ISBN 978-80-87652-59-6.

GIBBS, John C. a WIDEMAN, Keith F. *Social Intelligence. Measuring the Development of Sociomoral Reflection*. N. J.: Prentice-Hall, Inc., 1982. ISBN 0-13-815910-6.

GILLIGANOVÁ, Carol. *Jiným hlasem: o rozdílné psychologii žen a mužů*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-402-8.

HEIDBRINK, Horst. *Psychologie morálního vývoje*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-154-1.

HRDLIČKOVÁ, Vlasta a PÁVKOVÁ, Jiřina. *Výchovně vzdělávací práce v dětských domovech*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. Edice Metodické příručky.

JŮVA, Vladimír. *Mravní výchova*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989.

KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Nakladatelství Svoboda Praha, 1974.

KOHLBERG, Lawrence. *Child Psychology and Childhood Education. A Cognitive-Developmental View*. New York: Longman, 1987. ISBN 0-582-28302-7.

KOHLBERG, Lawrence. *The Meaning and Measurement of Moral Development*. Worcester: Clark University Press, 1981. ISBN 0-914206-18-4.

KOHLBERG, Lawrence. *The Philosophy of Moral Development. (Essays on moral development, vol. 1)*. New York: Harper and Row Publishers, 1981. ISBN 0-06-064760-4.

KOHLBERG, Lawrence. *The Psychology of Moral Development. The Nature and Validity of Moral Stages. (Essays on moral development, vol. 2)*. New York: Harper and Row Publishers, 1984. ISBN 0-06-064761-2.

KOHLBERG, Lawrence, LEVINE, Charles a HEWER, Alexandra. *Moral Stages: A Current Formulation and a Response to Critics*. Basel: S. Karger AG, 1983. Contributions of Human Development, vol. 10. ISBN 3-8055-3716-6.

KOTÁSKOVÁ, Jarmila. *Socializace a morální vývoj dítěte*. Praha: Academia, 1987. Studie ČSAV číslo 9.

KOŤA, Jaroslav. Jak je možné rozumět pojmu socializace? In: JEDLIČKA, Richard a kol. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících. Prevence životních selhání a krizová intervence*. Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-5447-5.

KOUBOVÁ, Jana. *Současnost ústavní výchovy v České republice*. FDD ČR, 2017. Dostupné jako abstrakt k přednášce v rámci konference Náhradní péče o ohrožené děti v některých evropských zemích, konané 7.6.2017, Metropolitní univerzita v Plzni.

LENCZ, Ladislav. *Pedagogika etickej výchovy. Výchova k prosociálnosti*. Bratislava: Metodické centrum v Bratislave, 1992. ISBN 80-85185-13-X.

MACMILLAN PUBLISHERS LIMITED. *Macmillan Dictionary* [online]. © 2009–2017. [Cit. 15.9.2017] Dostupné z: <http://www.macmillandictionary.com/>

MATĚJČEK, Zdeněk a kol. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8.

MATOUŠEK, Oldřich. *Ústavní péče*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995. Ediční řada Studijní texty. 8. svazek. ISBN 80-85850-08-7.

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY. *Metodický pokyn, kterým se stanoví standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a ve školských zařízeních pro preventivně výchovnou péči _č.j.MSMT-5805-2015* [online]. MŠMT, ©2015 [Cit. 14.9.2017]. Dostupné z:

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY. *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia* [online]. Praha: VÚP v Praze, 2007. [Cit. 8.11.2017] ISBN 978-80-87000-11-3. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/ramcove-vzdelavaci-programy>

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Praha: VÚP v Praze, 2005. [Cit. 8.11.2017]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/ramcove-vzdelavaci-programy>

MPSV. *Ústavní výchova* [online]. MPSV: © 2016–2017. [Cit. 6.8.2017] Dostupné z: <http://slovník.mpsv.cz/ustavni-vychova.html>

NUNNER-WINKLER, Gertrud. Two moralities? A critical discussion of an ethic of care and responsibility versus an ethic of rights and justice. In: KURTINES, William M. a GEWIRTZ, Jacob L. *Morality, moral behavior and moral development. Basic issues in theory and research*. New York: Wiley Interscience, 1983.

PACNEROVÁ, Helena et al. *Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče 2015*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, 2015. ISBN 978-80-7481-138-8.

PACNEROVÁ, Helena, ZELENDA KUPCOVÁ, Adéla, ed. *Vybraná témata výchovatelské praxe. Inspirace pro vychovatele v zařízeních ústavní a ochranné výchovy*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, 2012. ISBN 978-80-87652-59-6.

PELIKÁN, Jiří. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007, ISBN 978-80-7184-569-0.

PETRÁČKOVÁ, Věra, KRAUS, Jiří a kol. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 1998. ISBN 80-200-0607-9.

PIAGET, Jean a INHELDER, Bärbel. *Psychologie dítěte*. 6. vyd. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0691-0.

PRŮCHA, Jan, ed. *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-546-2.

PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška a MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 5. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-416-8.

RAWLS, John. *A theory of justice*. Cambridge: Harvard University Press, 1971. ISBN 0674000781.

ROCHE-OLIVAR, Roberto. *Etická výchova*. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana, 1992. ISBN 80-7158-001-5.

SULLIVAN, Edmund V. *A Study of Kohlberg's Structural Theory of Moral Development. A Critique of Liberal Social Science Ideology.*, 1977. Human Development 20. In: KOHLBERG, Lawrence, LEVINE, Charles a HEWER, Alexandra. *Moral Stages: A Current Formulation and a Response to Critics*. Basel: S. Karger AG, 1983, s.115. Contributions of Human Development, vol. 10. ISBN 3-8055-3716-6.

SYCHROVÁ, Adriana, ed. *Ústavní péče v resocializačním kontextu*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2014. ISBN 978-80-7395-756-8.

ŠKOVIERA, Albín. *Dilemata náhradní výchovy*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-318-5.

ŠVANCAR, Zdeněk a BURIÁNOVÁ, Jana. *Speciálně pedagogické problémy ústavní a ochranné výchovy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. Edice Knihnice speciální pedagogiky.

TURBOVÁ, Milena. K pojmům kompetence-performance (K vývoji pojetí některých základních lingvistických pojmů a termínů) [online]. Slovo a

slovesnost: Ústav pro jazyk český, Akademie věd ČR, v.v.i. [Cit. 4.10.2017]
Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3245>

VACEK, Pavel. *Rozvoj morálního vědomí žáků. Metodické náměty k realizaci průřezových témat*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-386-4.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.

VALENTA, Josef. *Osobnostní a sociální výchova a její cesty k žákovi*. Kladno: AISIS, 2006. ISBN 80-239-4908-X.

VOCILKA, Miroslav. *Dětské domovy v České republice I. (Teoretická východiska)*. Praha: MŠMT, 2000.

VYBÍRAL, Bohumil. Zpracování dat fyzikálních měření. Studijní text pro řešitele FO, studující fyziku na UHK a ostatní zájemce o fyziku [online]. [Cit. 8.11.2017] Dostupné z: <http://fyzikalniolympiada.cz/texty/mereni.pdf>

Zákon č. 89 z 24.5.1885, jímž vydávají se trestní ustanovení o tom, kdo v donucovacích pracovních nebo polepšovacích ústavech držen býti může, §8 [online]. In: *Zákonník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené* [cit. 13.10.2017]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

Zákon č. 90 z 24.5.1885, o donucovacích pracovních a polepšovacích ústavech, §13 [online]. In: *Zákonník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené* [cit. 13.10.2017]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

Přílohy

Příloha č. 1 - Moral Judgment Interview, Forma A ¹⁴²

---

¹⁴² COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 2. Standard Issue Scoring Manual*. New York: Cambridge University Press, 1987, s. 1-4. Překlad autor.

Dilema III

Žena žijící v Evropě byla blízko své smrti, protože trpěla velmi zvláštní formou rakoviny. Existoval však jeden lék, o kterém se lékaři domnívali, že by ji mohl zachránit. Byla to forma prvku, který se jmenuje rádium, a kterou právě objevil lékárník ve městě, v němž žena žila. Výroba léku byla drahá, ale lékárník si účtoval 10x více, než ho stála výroba. Za rádium platil 20 000 Korun a za malou lahvičku léku si účtoval 200 000 Korun. Manžel nemocné ženy, Heinz, obešel všechny své známé, aby si vypůjčil potřebné peníze a vyzkoušel všechny legální způsoby, jak peníze získat, ale mohl dát dohromady pouze okolo 100 000 Korun, což byla polovina ceny léku. Řekl lékárníkovi, že jeho žena umírá a zeptal se ho, zda by mu neprodal lék levněji či ho nenechal zaplatit později. Ale lékárník řekl: „Ne, objevil jsem ten lék a vydělám na něm peníze.“ Poté, co Heinz vyzkoušel všechny legální způsoby, byl zoufalý a rozhodl se vloupat se do lékárníkova obchodu a lék pro svou ženu ukrást.

Otázky

* Otázky označené hvězdičkou mohou být vynechány v případě, že čas pro interview je omezen.

1. *Měl by Heinz ukrást lék?*
- 1a. *Proč ano či proč ne?*

(Otázky 2 a 3 jsou uzpůsobeny ke zjištění morálního typu jedince a mohou být považovány za volitelné.)

- *2. *Je pro Heinze ve skutečnosti správné nebo špatné ukrást lék?*
- *2a. *Proč je to správné nebo špatné?*
- *3. *Má Heinz povinnost ukrást lék?*
- *3a. *Proč ano či proč ne?*
4. *(Pokud subjekt favorizuje krádež) Jestliže Heinz nemiluje svou ženu, měl by pro ni ukrást lék?*
4. *(Pokud subjekt favorizuje NEukradení) Je v tomto rozhodnutí rozdíl, jestliže Heinz miluje či nemiluje svou ženu?*
- 4a. *Proč ano či proč ne?*
5. *Předpokládejme, že umírající osobou není Heinzova žena, ale neznámý člověk. Měl by Heinz ukrást lék pro cizího člověka?*

- 5a. *Proč ano či proč ne?*
- *6. *(Pokud subjekt favorizuje ukradení léku pro cizího člověka)
Představ si, že jde o zvířecího mazlíčka, kterého Heinz miluje.
Měl by Heinz krást, aby zachránil zvířecího mazlíčka?*
- *6a. *Proč ano či pro ne?*
7. *Je pro lidi důležité udělat všechno, co mohou, aby zachránili
něčí život?*
- 7a. *Proč ano či pro ne?*
- *8. *Pro Heinze je protizákonné, aby kradl. Činí to tato skutečnost
morálně špatné?*
- *8a. *Proč ano či pro ne?*
9. *Obecně, měli by se lidé pokusit udělat všechno, co mohou, aby
poslechli zákon?*
- 9a. *Proč ano či proč ne?*

(Následující otázky jsou uzpůsobeny ke zjištění morálního typu jedince a mohou být považovány za volitelné.)

- *10. *Pokud přemýšlíš o příběhu, co bys mohl říct, že by bylo
nejzodpovědnější, aby Heinz udělal?*
- *10a. *Proč?*

***Dilema III'**

Heinz se vloupal do obchodu. Ukradl lék a dal ho své ženě. Příštího dne se psalo o loupeži v novinách. Policejní důstojník, pan Brown, který znal Heinze, článek četl. Vzpomněl si, že viděl Heinze utíkat od obchodu a uvědomil si, že to byl Heinz, kdo ukradl lék. Pan Brown rozmyslel, zda by měl nahlásit, že lupičem je Heinz.

- *1. *Měl by důstojník Brown oznámit Heinze pro krádež?*
- *1a. *Proč ano či pro ne?*
- *2. *Předpokládejme, že důstojník Brown je Heinzův blízký přítel,
měl by ho i tak nahlásit?*
- *2a. *Proč ano či pro ne?*

Dilema III'

Heinz se vloupl do obchodu. Ukradl lék a dal ho své ženě. Heinz byl uvězněn a přiveden k soudu. Byla vybrána porota, jejíž úkolem je zjistit, zda je osoba nevinná či vinná spácháním zločinu. Porota shledala Heinze vinným. Je na soudci, aby určil trest.

3. *Měl by soudce uložit Heinzovi nějaký trest, nebo by měl trest zrušit a nechat Heinze odejít volného?*
- 3a. *Proč je to nejlepší?*
4. *Uvažováno z hlediska společnosti, měli by lidé, kteří poruší zákon, být trestáni?*
- 4a. *Proč ano či proč ne?*
- 4b. *Jak to zařídit, jak by měl soudce rozhodovat?*
5. *Když Heinz ukradl lék, jednal tak podle svého svědomí. Měl by být ten, kdo poruší zákon, trestán, když jednal podle svého svědomí?*
- 5b. *Proč ano či proč ne?*

(Následující otázky jsou uzpůsobeny ke zjištění morálního typu jedince a mohou být považovány za volitelné.)

- *6. *Pokud přemýšlíš o příběhu, co bys mohl říct, že by bylo nejzodpovědnější, aby soudce udělal?*
- *6a. *Proč?*

(Otázky 7 – 12 jsou uzpůsobeny ke zjištění etické teorie jedince a mohou být považovány za volitelné. Neměly by být zahrnuty do materiálu pro určení morálního stupně.)

- *7. *Co pro tebe znamená slovo svědomí, jakkoliv? Kdybys byl(a) Heinz, jak by mohlo tvé svědomí vstupovat do tvého rozhodnutí?*
- *8. *Heinz učinil morální rozhodnutí. Mělo by morální rozhodnutí člověka být založeno na jeho pocitech nebo na jeho myšlení a zvažování dobrého a zlého?*
- *9. *Je Heinzův problém morální problém? Proč ano či pro ne?*
- *9a. *Obecně, co činí něco morálním problémem nebo co pro tebe znamená slovo morálka?*
- *10. *Pokud se Heinz rozhodne, co udělá, tím, že přemýšlí o tom, co je skutečně správné, musí tu být odpověď, nějaké správné*

řešení. Je zde skutečně nějaké správné řešení morálních problémů, jako je ten Heinzův, nebo v případě, že lidé nesouhlasí, je každého názor stejně správný? Proč?

- *11. Jak poznáš, že jsi přišel na dobré morální rozhodnutí? Existuje způsob myšlení nebo metoda, skrze které může jedinec dosáhnout dobrého nebo přiměřeného rozhodnutí?
- *12. Většina lidí věří, že myšlení a logika ve vědě mohou vést k správným odpovědím. Je pravda v morálních rozhodnutí stejnou věcí, nebo se od sebe liší?

Dilema I

Joe je 14 letý chlapec, který velmi chtěl jet na tábor. Jeho otec mu slíbil, že může jet, pokud si na to ušetří peníze. Joe tedy tvrdě pracoval – roznášel noviny – a našetřil 5 000 Korun, tedy kolik stojí tábor a něco navíc stranou. Ale chvíli před tím, než se měl tábor konat, jeho otec změnil názor. Několik jeho přátel se rozhodlo jet na neobvyklý rybářský zájezd a Joeův otec neměl dost peněz, aby jej zaplatil. Řekl tedy Joeovi, aby mu dal peníze, které našetřil z roznášky novin. Joe se nechtěl vzdát tábora, takže zvažoval odmítnout otci peníze dát.

- 1. Měl by Joe odmítnout dát otci peníze?
- 1a. Proč ano či proč ne?

(Otázky 2 a 3 jsou uzpůsobeny ke zjištění morálního typu jedince a mohou být považovány za volitelné.)

- *2. Má otec právo říct Joeovi, aby mu dal tyto peníze?
- *2a. Proč ano či proč ne?
- *3. Má odevzdání těchto peněz něco společného s tím být dobrým synem?
- *3a. Proč ano či proč ne?
- *4. Je fakt, že si Joe vydělal peníze sám, v této situaci důležitý?
- *4a. Proč ano či proč ne?
- 5. Otec slíbil Joeovi, že může jet na tábor, když si vydělá peníze. Je fakt, že otec dal slib, nejdůležitější skutečností v této situaci?
- 5a. Proč ano či proč ne?
- 6. Obecně, proč by sliby měly být dodržovány?

7. *Je důležité dodržet slib někomu, koho dobře neznáš a pravděpodobně ho již neuvidíš?*
- 7a. *Proč ano či proč ne?*
8. *Co si myslíš, že je nejdůležitější skutečností, na kterou by se měl otec zaměřit v jeho vztahu k synovi?*
- 8a. *Proč je to ta nejdůležitější věc?*
9. *Obecně, jaká by měla být autorita otce nad jeho synem?*
- 9a. *Proč?*
10. *Co si myslíš, že je nejdůležitější skutečností, na kterou by se měl syn zaměřit v jeho vztahu k otci?*
- 10a. *Proč je to ta nejdůležitější věc?*

(Následující otázky jsou uzpůsobeny ke zjištění morálního typu jedince a mohou být považovány za volitelné.)

- *11. *Pokud přemýšlíš o tomto příběhu, co bys mohl říct, že by bylo nejzodpovědnější, aby Joe v této situaci udělal?*
- *11a. *Proč?*

(Poznámka pro skórování. V případě použití formy A je vhodné skórování provádět v pořadí – dilema III, dilema III', dilema I.)

Příloha č. 2 – Standardní záznamový arch¹⁴³

Standardní záznamový arch					
Standard Issue Moral Judgment Interview					
Datum:					
Interview č.:			Forma A		
Jméno, věk, pohlaví:					
Vyhodnoceno kým:					
Pobyt v DD měsíců:					
Dilema III					
východisko - ŽIVOT			východisko - ZÁKON		
Otázka č.:	CJ č. / norma & prvek	Stupeň (poznámky)	Otázka č.:	CJ č. / norma & prvek	Stupeň (poznámky)
SKÓRE:			SKÓRE:		
Dilema III'					
východisko - MORÁLKA & SVĚDOMÍ			východisko - TREST		
Otázka č.:	CJ č. / norma & prvek	Stupeň (poznámky)	Otázka č.:	CJ č. / norma & prvek	Stupeň (poznámky)
SKÓRE:			SKÓRE:		
Dilema I					
východisko - DOHODA			východisko - AUTORITA		
Otázka č.:	CJ č. / norma & prvek	Stupeň (poznámky)	Otázka č.:	CJ č. / norma & prvek	Stupeň (poznámky)
SKÓRE:			SKÓRE:		
Celkové koeficienty z východisek:			Celkové skóre		
1.			Total:		
2.			Vážené průměrné skóre:		
3.					
4.					
5.					

¹⁴³ COLBY, Anne a KOHLBERG, Lawrence. *The Measurement of Moral Judgment. Volume 1. Theoretical Foundations and Research Validation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 239. Překlad autor.